

De crisis van de grote schaal

Hoe kan de architectuur van een transitiehuis vanuit een 'humane leefomgeving' bijdragen aan de autonomie van de bewoner en de re-integratie in de maatschappij?

Daelemans Kaat

Studentennummer: 2158264

Promotoren: Prof. Dr. Vanrie Jan en Reekmans Lien

Projectbegeleider: arch. Eef Boeckx

Master Architectuur - Faculteit Architectuur en Kunst
Academiejaar 2025-2026

AI-Statement

In deze masterscriptie is de tool Google Gemini gebruikt als taalassistent voor het herwerken of verbeteren van zelfgeschreven tekst.

Dankwoord

De totstandkoming van deze masterscriptie was een leerzaam traject, verrijkt door diepgaande gesprekken en nieuwe perspectieven. Dit werk zou niet tot stand zijn gekomen zonder de steun en expertise van velen die mij gedurende dit jaar hebben begeleid en geïnspireerd.

In de eerste plaats gaat mijn oprechte dank uit naar mijn promotor, Jan Vanrie, en mijn co-promotor, Lien Reekmans. Jullie kritische blik, deskundige feedback en aanmoedigingen hebben mij geholpen om de complexiteit van dit onderwerp scherp te krijgen. Ook wil ik Eef Boeckx hartelijk bedanken voor de waardevolle begeleiding tijdens de wekelijkse studiosessies. Haar inzichten waren cruciaal voor de vertaling van theorie naar de architecturale vorm.

Een bijzonder woord van dank gaat uit naar de personen uit de praktijk die de deuren van deze wereld openden. In het bijzonder bedank ik de medewerkster van de gevangenis van Mechelen voor het gesprek over de Belgische detentiecontext en de waardevolle feedback op het ontwerp vanuit haar praktijkervaring. Daarnaast dank ik Bart (Avansa Rivierenland) voor de organisatie van de sessies in zowel de gevangenis als het transitiehuis van Mechelen.

Tevens gaat mijn dank uit naar al het personeel van de gevangenis en het transitiehuis van Mechelen die deze bezoeken mogelijk hebben gemaakt. Ook een dank u aan de gedetineerden en de deelnemers van het transitiehuis voor het delen van hun persoonlijke verhalen en ervaringen.

Tot slot wil ik mijn medestudenten bedanken voor de gedeelde momenten van reflectie en motivatie. Een speciaal bedankje aan mijn familie en vrienden: bedankt voor jullie onvoorwaardelijke steun, het geduld en de broodnodige afleiding tijdens dit intensieve laatste jaar van mijn master. Jullie geloof in mij heeft de laatste loodjes lichter gemaakt.

Abstract (Nederlands)

Het **eerste deel** van deze masterscriptie brengt aan de hand van een **literatuuronderzoek** de historische evolutie, de huidige systeemcrisis en de potentie voor een verschuiving binnen het **Belgische detentielandschap** in kaart. Ondanks moderne ambities in recente projecten zoals de gevangenissen van Dendermonde en Beveren, blijven grootschaligheid en institutionele logica de overhand houden (Boie, 2012). De huidige crisis uit zich in een structurele **overbevolking** met onder meer uitschieters tot 37,6% in Hasselt (Vlaamse Regering, 2025), en een zeer hoog **recidivecijfer** van circa 70% (Penitentiaire Beleidsraad, 2024).

Als antwoord op dit falende systeem wordt een verschuiving naar **kleinschaligheid** en **humanisering** binnen detentie onderzocht, geïnspireerd door internationale voorbeelden en de visie van 'De Huizen' van Hans Claus (2009; 2018). Centraal in ons onderzoek staat de vraag: *“Hoe kan de architectuur van een transitiehuis vanuit een 'humane leefomgeving' bijdragen aan de autonomie van de bewoner en de re-integratie in de maatschappij?”*. Om dit te beantwoorden wordt de **Self-Determination Theory (SDT)** van Ryan & Deci (2020) gehanteerd als ontwerpend kader. Er wordt geanalyseerd hoe de drie psychologische basisbehoeften **autonomie, verbondenheid en competentie** vertaald kunnen worden naar ruimtelijke randvoorwaarden.

Het **tweede deel** vormt de brug tussen het theoretische kader en de fysieke ontwerppraktijk door middel van een **empirisch onderzoek**. Om de complexe realiteit van detentie te begrijpen werd er gekozen voor een methodiek van directe **observatie en diepgaande gesprekken** met zowel medewerkers van de gevangenis van Mechelen en gedetineerden in voorhechtenis als deelnemers en coaches van het transitiehuis. Dit traject werd grotendeels vormgegeven door deelname aan het programma '**Rondom Prison**' (Avansa Rivierenland), onder begeleiding van Bart Schoovaerts. Deze verzameling van **persoonlijke indrukken en praktijkervaringen** vormt het noodzakelijke fundament voor een doordachte architecturale typologie die werkelijk aansluit bij de behoeften van de eindgebruiker.

Het **derde deel** wordt het gemeenschappelijke kader dat is ontwikkeld binnen een **collectieve samenwerking in de ontwerpstudio** beschreven. Hierin wordt de focus van de individuele detentievraagstukken verbreed naar een overkoepelend ruimtelijk **scenario** voor een integraal zorgnetwerk in Zwartberg, Genk. Vanuit een gedeelde fascinatie zijn vier projecten ontwikkeld die zich richten op specifieke **kwetsbare groepen**. Samen vormen deze initiatieven een **zorgnetwerk** waarbij welzijn, fysieke ondersteuning en sociale verbinding centraal staan. De ruimtelijke drager van dit scenario is het **Kolenspoor**. Waar dit spoor historisch de steenkoolmijnen verbond en momenteel fungeert als fietssnelweg wordt het in dit project getransformeerd tot een **actieve sociale verbinder** en ontmoetingsplek voor zowel de doelgroepen waar de focus op ligt als ook de buurtbewoners.

In het **vierde en laatste deel** komen alle voorgaande onderzoeken samen in een concreet architecturaal ontwerp voor een kleinschalige detentievorm (een transitiehuis) in Zwartberg. Elke ontwerpbeslissing, van de positionering op de site tot de keuze van de materialen, is een directe vertaling van de inzichten uit de literatuurstudie, het empirische onderzoek en de collectieve visie op het zorgnetwerk.

Abstract (English)

The **first part** of this master's thesis maps the historical evolution, the current systemic crisis, and the potential for a paradigm shift within **the Belgian detention landscape** through a **literature review**. Despite modern ambitions in recent projects such as the prisons of Dendermonde and Beveren, large-scale infrastructure and institutional logic continue to prevail (Boie, 2012). The current crisis manifests as structural **overcrowding**, with peaks of up to 37.6% in Hasselt (Vlaamse Regering, 2025), and a **high recidivism rate** of approximately 70% (Penitenciaire Beleidsraad, 2024).

In response to this failing system, a shift toward small-scale facilities and humanization within detention is explored, inspired by international examples and the vision of 'De Huizen' by Hans Claus (2009; 2018). Central to our research is the question: "*How can the architecture of a transition house, designed from a 'humane living environment,' contribute to the autonomy of the resident and their reintegration into society?*" To answer this, **the Self-Determination Theory (SDT)** by Ryan & Deci (2020) is utilized as a design framework. It analyzes how the three basic psychological needs, **autonomy, relatedness, and competence**, can be translated into spatial boundary conditions.

The **second part** of this master's thesis bridges the gap between the theoretical framework and physical design practice through **empirical research**. To understand the complex reality of detention, a methodology of **direct observation and conversations** was chosen, involving staff and pre-trial detainees at Mechelen prison, as well as participants and coaches at a transition house. This trajectory was largely shaped by participation in the '**Rondom Prison**' program (Avansa Rivierenland), under the guidance of Bart Schoovaerts. This collection of **personal impressions** and practical experiences forms the essential foundation for a thoughtful architectural typology that truly aligns with the needs of the end user.

The **third part** describes the common framework developed within **a collective collaboration in the design studio**. Here, the focus broadens from individual detention issues to an overarching spatial scenario for an integrated care network in Zwartberg, Genk. Born from a shared fascination, **four projects** were developed focusing on specific vulnerable groups. Together, these initiatives form **a care network where well-being, physical support, and social connection are central**. The spatial backbone of this scenario is the **Kolenspoor**. While this track historically connected the coal mines and currently functions as a bicycle highway, it is transformed in this project into an **active social connector** and meeting place for both the target groups and local residents.

In the **fourth and final part**, all previous research culminates in a concrete architectural design for a small-scale form of detention (a transition house) in Zwartberg. Every design decision, from the positioning on the site to the choice of materials, is a direct translation of insights gained from the literature study, the empirical research, and the collective vision of the care network.

Inhoudstabel

LITERATUURONDERZOEK

P. 8

1. VISIE OP DETENTIE EN ZELFBESCHIKKING DOORHEEN DE TIJD

1. 1 WESTERSE TYPOLOGISCHE GESCHIEDENIS VAN DETENTIE P.11

- 1. San Michele, Rome, 1704-1733 p.11
- 2. Het Tuchthuis in Gent, 1733 p.12
- 3. Het Panopticon van Bentham, einde 18de eeuw p.13
- 4. Eastern state penitentiary in Philadelphia, 1829 p.14
- 5. Edouard Ducpétiaux: de Belgische gevangenisbouwer p.16
- 6. Gevangenis Beveren (2014) en Dendermonde (2022) p.18
- 7. Gevangenis van Haren, 2022 p.20

1.2 DE CRISIS VAN DE GROTE SCHAAL P.22

- 1. Overbevolking p.22
- 2. Recidive en re-integratie p.24

1.3 VERSCHUIVING NAAR HUMANE DETENTIE: DE HUIZEN P.24

1.4 DETENTIE IN BUITENLAND P.33

- 1. Scandinavië p.33
- 2. Nederlands: Exodus p.39

1.5 SELF-DETERMINATION THEORIE P.41

1.6 DUALITEITEN P.43

2. EMPIRISCH ONDERZOEK

P.53

1. Werknemer in de gevangenis van Mechelen p.55
2. Rndom Prison: een verbinding van het leven binnen en buiten de gevangenis p.56
 - a. Avant-première ‘Achter de tralies van de tijd’
 - b. Bezoek aan de gevangenis van Mechelen
 - c. Bezoek aan het transitiehuis van Mechelen
 - d. Gesprek met gedetineerden in voorhechtenis, directeur en werknemers van de gevangenis van Mechelen

3. SCENARIO

P.66

3.1 ZORGNETWERK IN ZWARTBERG

P.67

1. Het kolenspoor als sociale verbinder binnen een zorgcampus voor kwetsbare groepen p.67
2. Het stedelijk DNA van Genk: diversiteit, armoede en zorgnood p.70
3. Genk als warme stad p.70
4. Zorg en ondersteuning in Genk p.71

3.2 LANDSCHAPPELIJKE VERBINDER: KOLENSPOOR ALS DRAGER VAN BEWEGING EN NATUUR

P. 72

1. Huidige situatie en context van het Kolenspoor p.72
2. Gesprek met wijkmanager Willemans, S. p.73

3.3 NATUUR EN BEWEGING

P.76

1. Groene verbinder: natuur en welzijn p.76
2. Natuur en sociaal-economische status p.77
3. Actieve verbinder: sport en beweging p.78
4. Toepassing op het kolenspoor p.79

3.4 SOCIALE VERBINDER: HET KOLENSPOOR

P.82

1. Waarom een gedeeld programma essentieel is p.82
2. Programma's open voor de buurt en bewoners p.83

3.5 VIER ZORGPROJECTEN ALS SAMENHANGEND GEHEEL **P.84**

1. Project 1: Alleenstaande niet-begeleide minderjarigen p.85
 - a. Samenwonen met studenten, doorgroeien naar zelfstandigheid
 - b. Houtatelier + elektro-herstelhub
2. Project 2: Ouderen p.88
 - a. samenwonen voor ouderen
 - b. Creatief Atelier
3. Project 3: Transitiehuis in een zorgnetwerk p.93
 - a. Humane detentie
 - b. Sociaal restaurant en sociale HUB voor de buurt
4. Project 4: Inclusieve brede school p.98
 - a. Bredeschool als ondersteunende ontmoetingsplaats
 - b. Buurt-leercentrum

4. ONTWERP: MASTER PROJECT: ON TRACK **P.112**

4.1 PROGRAMMA VAN EISEN **P. 114**

4.2 LOCATIE **P. 115**

4.3 SITE **P. 118**

4.4 SCENARIO **P. 121**

4.5 TRANSITIEHUIS **P. 124**

1. Concept p.124
2. Programma p.132
3. Materialiteit p.141
 - a. Huiselijkheid
 - b. Anonimiteit
4. Buitenruimte p.144

4.6 PUBLIEKE FUNCTIE: SOCIALE HUB **P. 145**

- 1. Concept p.145
- 2. Programma p.147
- 3. Materialiteit p.148

4.7 CONNECTIE TUSSEN TRANSITIEHUIS EN SOCIALE HUB **P. 148**

4.8 CONCLUSIE **P. 151**

4.9 DISCUSSIE **P. 152**

DEEL 1

Literatuurstudie

1. Visie op detentie en zelfbeschikking doorheen de tijd

De **Belgische detentiearchitectuur** is historisch geworteld in een vorm van isolatie en controle. Historische modellen zoals het achthoekige concentrische model van het Tuchthuis in Gent (Maes, 2009) en het invloedrijke **Panopticon-principe** van Jeremy Bentham (1787/1995) legden de basis voor deze architectuur. Onder invloed van figuren als **Edouard Ducpétiaux** werd het cellulaire systeem, geïnspireerd op het Pennsylvania-model en de Eastern State Penitentiary in Philadelphia, de absolute norm in de geschiedenis van de Belgische strafinrichtingen (Dupréel, 1960, zoals geciteerd in Dhaemer, 2014). Hoewel recentere gevangenisontwerpen zoals die van **Dendermonde en Beveren** hoopten een humaner karakter uit te stralen, blijven de onderliggende typologische principes zoals de stervorm en de grootschalige institutionele logica van Ducpétiaux tot op de dag van vandaag zichtbaar en bepalend (Boie, 2012).

Dit klassieke detentiemodel bevindt zich in **een grote systeemcrisis**. De huidige infrastructuur kampt met een structurele **overbevolking** die niet overeenstemt met de grenzen van de menswaardigheid. Zo zien we in het *Vlaams strategisch plan ter versterking van de re-integratie van personen in detentie* (2025) dat de gevangenis van Hasselt in 2025 een overbevolkingsgraad van maar liefst 37,6% had. Deze grootschaligheid belemmert niet alleen de veiligheid, maar ook elke vorm van kwalitatieve begeleiding. De cijfers rond **recidive** zijn in België dan ook al jaren ontstellend hoog: tot 70% van de gedetineerden valt na vrijlating terug in oude patronen (Penitentiare Beleidsraad, 2024). De huidige gevangenisarchitectuur werkt vaak averechts. Door de totale afwezigheid van autonomie en de fysieke loskoppeling van de maatschappij, vinden veel gedetineerden bij hun vrijlating niet de weg naar de juiste hulp of een sociaal netwerk. Ze verlaten de instelling niet als gereïntegreerde burgers maar als mensen die vervreemd zijn van de dagelijkse realiteit.

Als noodzakelijk antwoord op dit falende systeem tekent zich een verschuiving af naar **kleinschaligheid en normalisering**. Geïnspireerd door **internationale voorbeelden** zoals de humane detentiecentra in Oslo en de succesvolle Exodus-huizen in Nederland, ontstaat ook in België een beweging die streeft naar een radicaal andere detentietypologie. **Hans Claus**, oud gevangenisdirecteur en oprichter van vzw De Huizen, bracht zijn ideeën over kleinschalige detentie voor het eerst gebundeld naar voren in Orde van de dag (2009). Ook in zijn boek: *Hoelang houdt de gevangenis nog stand?* (2018) geeft hij zijn visie op het nieuwe concept van “De Huizen”. Met de oprichting van **vzw De Huizen** in 2012 en de realisatie van de eerste transitiehuizen in onder meer Leuven, Mechelen, Hamme en Gent-Brugge, wordt er een nieuwe weg ingeslagen rond de idee van detentie en penitentiare instellingen.

In deze masterscriptie wordt onderzocht *hoe de architectuur van een transitiehuis vanuit een 'humane leefomgeving' kan bijdragen aan de autonomie van de bewoner en de re-integratie in de maatschappij kan faciliteren*. Hierbij wordt de klassieke focus op “straffen” vervangen door een benadering vanuit de **Self-Determination Theory (SDT)** (Ryan & Deci, 2020). Door de ruimtelijke randvoorwaarden te ontwerpen aan de hand van de drie psychologische basisbehoeften **autonomie, verbondenheid en competentie** kan de architectuur een actieve rol spelen in het herstelproces van de doelgroep. Dit onderzoek verkent hoe 'ruimtelijke agency' de bewoner toestaat om weer eigen beslissingen te nemen over het huishouden en de dagelijkse routine, hoe een flexibele inrichting helpt om een plek eigen te maken en hoe het wegnemen van onnodige barrières de interactie met de buurt kan versterken.

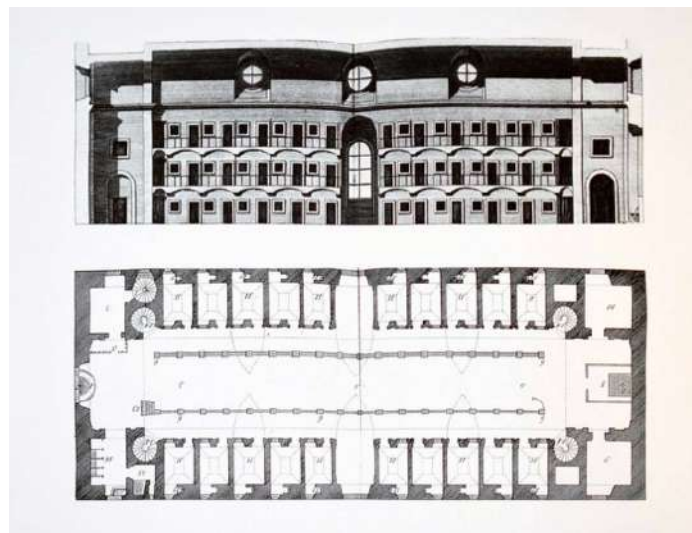
Op basis van de literatuurstudie geef ik hierbij mijn visie op detentie en straf. De samenleving wil zichzelf kunnen beschermen tegen schade berokkend door individuen en- of groepen. Tegelijkertijd zien we dat de visie op detentie doorheen de tijd fel geëvolueerd is. Een gevangenis mag geen vergeetput worden. Hierbij stellen we de gedetineerde als humane wezen centraal waardoor detentie ook meteen een blik op de toekomst en de wereld buiten de gevangenis moet werpen. Het uitgangspunt van boetedoening en straf gaat om het realiseren van een ommekeer. De kernidee van straf binnen gevangenissen is vrijheidsberoving. Deze zogenaamde “vrijheidsstraf” heeft een ingrijpende psychologische impact op een individu waardoor extra straffen niet aan de orde is. Architectuur kan hierbij een hulpmiddel zijn. De crisis van de grote schaal toont aan dat de huidige grootschalige gevangenissen en het justitioneel beleid op zijn limieten botst. Met het oog op re-integratie in de maatschappij is inzetten op meerdere kleinschalige detentievormen zoals detentiehuisen en transitiehuisen cruciaal.

1.1 Westerse typologische geschiedenis van detentie

We starten ons overzicht van een Westerse typologische geschiedenis van detentie bij de San Michele-gevangenis in Rome (18^{de} eeuw) met een focus op eenzame opsluiting en morele correctie, over grootschalige architecturale ontwerpen met een centraal controlepunt en maximale supervisie vanuit een alziend oog (panopticon) naar modernere varianten met meer focus op hygiëne en comfort maar met nog steeds grootschaligheid en controle als uitgangspunt.

1.1.1 San Michele in Rome, 1704-1733

Het complex van San Michele a Ripa Grande in Rome markeert een cruciaal kantelpunt in de geschiedenis van het gevangeniswezen. Voor de 18de eeuw was er nauwelijks sprake van een systematisch gevangeniswezen. Detentie was hoofdzakelijk bedoeld als tijdelijke opsluiting in afwachting van fysieke straffen.



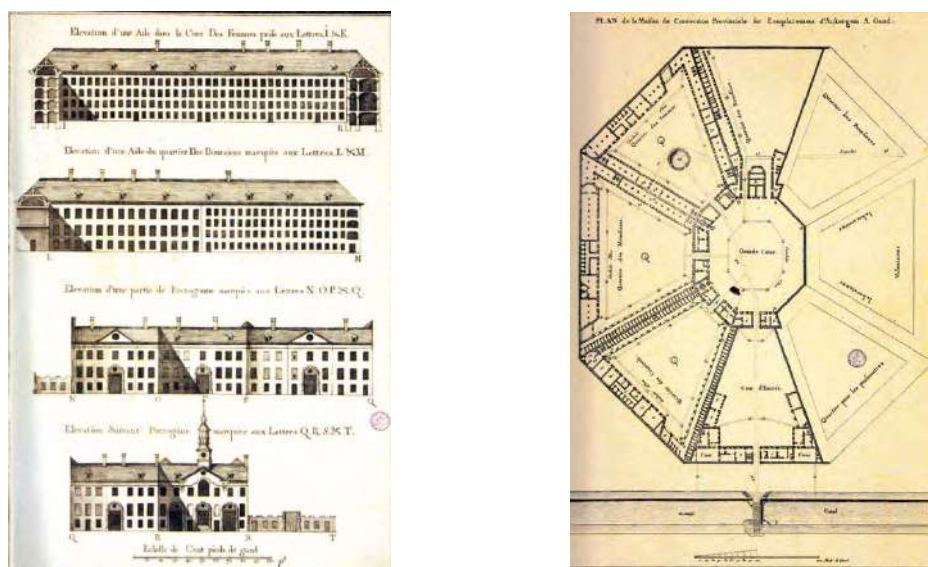
Figuur 1: Rome, gevangenis San Michele (Feyaerts, 2018)

Er was geen aandacht voor welzijn of categorisatie. Hierdoor verbleven mannen, vrouwen en jongeren vaak samen in onhygiënische, gemeenschappelijke ruimtes (Johnston, 2000). In 1704 introduceerde architect Carlo Fontana, in opdracht van Paus Clemens XI, de Casa di Correzione voor jonge delinquenten. Dit gebouw was de eerste cellulaire gevangenis ter wereld. Het introduceerde het concept van eenzame opsluiting als instrument voor morele verbetering. Het ontwerp van San Michele was hierin revolutionair: het laat zien hoe architectuur niet louter functioneel was maar diende als een instrument voor morele correctie en controle over de ervaring van de gedetineerde (Fairweather & McConville, 2000). Zoals je op de figuur hierboven ziet, bestond het gebouw uit een centrale hal van drie verdiepingen hoog, waarbij de cellen uitkwamen op open galerijen. Dit creëerde een vorm van visuele controle die de voorloper was van het latere panopticon-model (Johnston, 2000). Het regime was gebaseerd op een strikte scheiding tussen dag en nacht. Overdag werkten de gevangenen in gemeenschap in de centrale hal onder een regime van absolute stilte (*silentium*), terwijl zij de nacht alleen in hun cel doorbrachten voor zelfreflectie en gebed. De cellen waren georiënteerd op een centraal altaar in de hal zodat gevangenen vanuit hun cel de religieuze diensten konden volgen. Dit versterkte het doel van de straf: re-integratie via werk en religie (Feyaerts, 2018).

1.1.2 Het Tuchthuis in Gent, 1773

Architect Jean-Baptiste Malfaison baseerde zijn ontwerp voor het Provinciaal Correctiehuis van Gent, beter bekend als het Gentse Tuchthuis, op de principes van San Michele maar breidde deze uit tot een grootschalig architecturaal systeem (Feyaerts, 2018). We zien op de figuur van het grondplan duidelijk dat het complex revolutionair was in die tijd door zijn octogonale (achthoekige) vorm, waarbij verschillende vleugels van vier verdiepingen hoog radiaal rondom een centrale binnenplaats waren gerangschikt (Maes, 2009; Evans 1982). Dit ontwerp maakte voor het eerst een strikte classificatie van gedetineerden mogelijk: elke categorie gevangenen kreeg een eigen vleugel toegewezen. De cellen waren "rug aan rug" geplaatst, geflankeerd door twee externe gangen, wat het personeel een direct overzicht bood op de cellengangen (Feyaerts, 2018). Net als in de gevangenis van San Michele in Rome (1704), draaide het dagelijkse leven om strikt stilzwijgen. Gedurende de dag werkten de gevangenen gezamenlijk in stilte, terwijl ze de nacht alleen in een individuele cel doorbrachten (Maes, 2009). Deze afzondering was bedoeld om hen te dwingen tot zelfreflectie en bezinning over hun daden. In Gent wordt er ook wel gesproken van het "Rasphuis". Deze naam is ontstaan door de arbeid die er verricht werd door de gevangenen. Zij moesten hun tijd doorbrengen met het raspen van West-Indische verfhout. Deze kleurstof werd gebruikt bij het verven van wol (De Vleeschouwer, 2021). Er wordt in het artikel van De Vleeschouwer (2021) echter gewezen op het feit dat de term Rasphuis een vertekend beeld geeft. Deze specifieke vorm van dwangarbeid was immers voorbehouden aan de meest onhandelbare gedetineerden en vormde geen standaard dagbesteding voor de doorsnee gevangenen.

Het Tuchthuis krijgt wereldwijd de status van een modelinstelling, toch wijzen Feyaerts (2018) en Dhaemer (2014) erop dat de dagelijkse realiteit minder ideaal was: op materieel, hygiënisch en economisch vlak lieten de omstandigheden vaak te wensen over. Desondanks bleef het achthoekige, concentrische model een fundamenteel voorbeeld voor gevangenisbouw over de hele wereld.



Figuur 2 en 3: Gevelbeeld en grondplan, Tuchthuis in Gent (De Vleeschouwer, 2021)

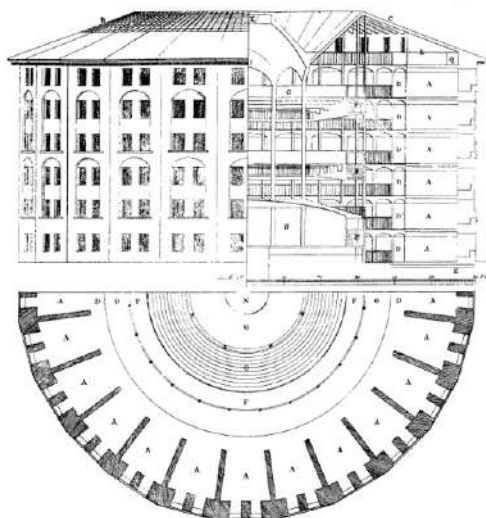
1.1.3 Het Panopticon van Bentham, einde 18^{de} eeuw

Aan het einde van de 18de eeuw introduceerde de Britse Liberale filosoof Jeremy Bentham het concept van het Panopticon. Waar San Michele en Gent zich nog richtten op een combinatie van religie en werk, verschoof de focus bij Bentham volledig naar maximale supervisie en psychologische controle door middel van architectuur. Bentham (1787/1995) schreef in een brief aan een Russische vriend hoe zijn architecturale principes eruit zouden zien. Het ontwerp van het Panopticon is gebaseerd op een circulair plan. Dit is duidelijk te zien in de snede en het grondplan op de figuur op de volgende pagina. De cellen zijn in een cirkel gebouwd rondom een centraal observatorium (een wachttoren). Elke cel heeft twee ramen: één raam dat gericht is op de centrale hal met ijzeren rooster en één raam dat uitzicht geeft op de buitenwereld (Bentham, 1787/1995; Dhaemer, 2014). Hoewel Bentham jarenlang probeerde zijn plannen uit te voeren, is een puur Panopticon volgens zijn exacte specificaties nooit volledig gerealiseerd. Desondanks was de invloed op de gevangenisarchitectuur in Europa en de Verenigde Staten enorm (Feyaerts, 2018).

"Morals reformed - health preserved - industry invigorated instruction diffused - public burthens lightened - Economy seated, as it were, upon a rock - the gordian knot of the Poor-Laws are not cut, but untied - all by a simple idea in Architecture!"

(Bentham, 1787/1995, p31.)

De kracht van het Panopticon schuilt volgens Shemar (2025) in het principe van zelfdiscipline door observatie. Het ontwerp dwingt gevangenen tot goed gedrag, simpelweg omdat zij nooit weten of en wanneer er op een specifiek moment naar hen gekeken wordt. Hierbij speelt de manipulatie van licht een essentiële rol. Door een strategische plaatsing van ramen en een specifieke lichtinval worden de gevangenen volledig zichtbaar gemaakt voor de bewakers, terwijl de centrale toren zelf in de schaduw blijft. Deze asymmetrie zorgt ervoor dat de gedetineerden geen enkel visueel contact met de bewakers kunnen maken, wat de psychologische druk verhoogt (Shemar, 2025). Volgens Bentham (1787/1995) zouden dit soort systemen goedkoper zijn en er minder bewakers vereist om grote groepen mensen te controleren.



Figuur 4: Blauwdruk van een panopticum (Bentham, 1843/1791)

1.1.4 Eastern state penitentiary in Philadelphia, 1829

Het Eastern State Penitentiary werd in 1829 opgericht in Cherry Hill, Philadelphia in de Verenigde Staten en wordt beschouwd als een sleutelmoment in de ontwikkeling van de 19de-eeuwse cellulaire gevangenisarchitectuur (Feyaerts, 2018). Het gebouw werd opgevat volgens een radiaal grondplan waarbij verschillende cellenvleugels rechtstreeks uitkwamen op een centraal observatorium. Deze stervormige configuratie combineerde de architecturale kenmerken van een panopticon, zoals het gecentraliseerde grondplan en de belangrijke lichtinval met het Gentse Tuchthuis (Feyaerts, 2018). Het ontwerp introduceerde een ruimtelijke organisatie die toezicht, afzondering en orde met elkaar verbond. De architectuur stond volledig in dienst van het Pennsylvania System, ook wel het “*separate system*” genoemd (Evans, 1982). Binnen dit systeem werd totale isolatie gezien als een hervormend alternatief voor lijfstraffen: stilte, eenzaamheid en individuele opsluiting moesten leiden tot berouw en morele introspectie (Evans, 1982). Elke gevangene verbleef permanent in een individuele cel, waarin ook arbeid werd verricht, zoals het vervaardigen van schoenen, het weven van textiel of houtbewerking.



Figuur 5: Licht door een “oog van God” raam (Cevoli, 2010)

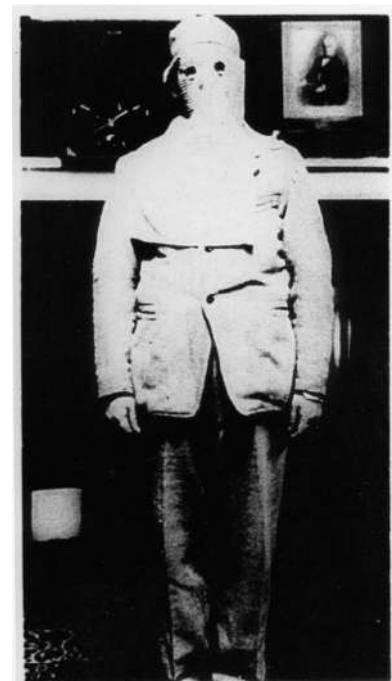
De cellen waren voorzien van een klein plafondraam, het zogenaamde “*oog van God*” (zie figuur 5), dat de permanente goddelijke aanwezigheid symboliseerde en de morele dimensie van het strafsysteem onderstreepte (Krulwich & Abumrad, 2014). Naast de cellen voorzag het oorspronkelijke ontwerp in individuele wandelkooien en kleine, ommuurde buitenplaatsen op het gelijkvloers, waar gevangenen afzonderlijk konden luchten. Deze ruimtelijke elementen versterkten het principe van absolute afzondering en maakten elk onderling contact onmogelijk. Het ontwerp van dit soort gevangenissen wordt gezien als “*architecture against communication*” (Evans, 1982; Dhaemer, 2014).

Binnen dit kader speelde de “*moral instructor*” een centrale rol. Deze functionaris bezocht dagelijks de gevangenen om religieus en moreel onderwijs te geven en hield gedetailleerde verslagen bij over hun achtergrond, gezondheid, religie en leesvaardigheid. Deze documenten tonen hoe het systeem zichzelf presenteerde als humaan en opvoedend (American Philosophical Society, z.d.).

In de praktijk had deze extreme vorm van isolatie ernstige psychologische gevolgen (Dhaemer, 2014). Veel gevangenen kregen te maken met depressie, hallucinaties en mentale problemen. Artsen in de 19de eeuw verklaarden deze problemen vaak vanuit het verleden of het karakter van de gevangenen maar hedendaagse interpretaties tonen aan dat ze vooral het gevolg waren van de langdurige afzondering en het gebrek aan zintuiglijke prikkels (American Philosophical Society, z.d.). Ondanks deze problematische effecten oefende Eastern State Penitentiary een grote invloed uit op de verdere ontwikkeling van cellulaire gevangenissen en werd het model vooral in de 19de eeuw breed geëxporteerd naar Europa (Evans, 1982).



Figuur 6: Grondplan gevangenis Cherry Hill (Feyaerts, 2018)



Figuur 7: Kledij voor volledige isolatie (Eastern State Penitentiary Historic, z.d)

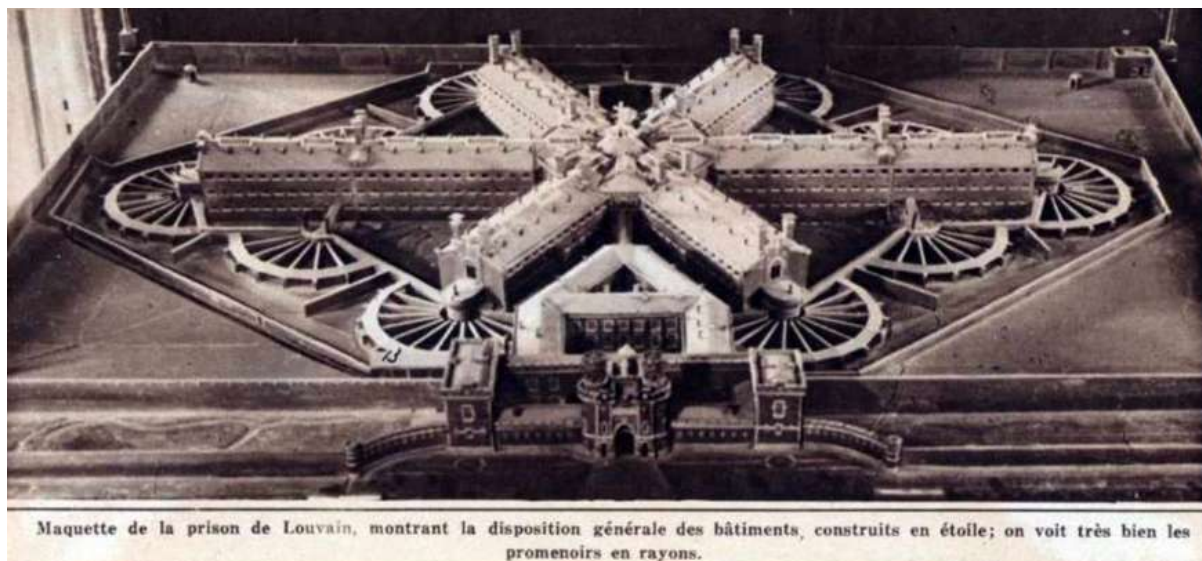
1.1.5 Edouard Ducpétiaux: de Belgische gevangenisbouw

De fundamenteën van het Belgische gevangeniswezen werden in de 19e eeuw gelegd door Edouard Ducpétiaux, die tussen 1830 en 1861 de functie van inspecteur-generaal der gevangenen kreeg (Dhaemer, 2014). Zijn gedrevenheid om het systeem te hervormen kwam voort uit persoonlijke ervaring met het gevangeniswezen. Als journalist van de oppositie bracht hij tijdens het Hollandse bewind in 1820 zelf een jaar door in de gevangenis van Antwerpen (Dhaemer, 2014; Prisongear, z.d.).

Ducpétiaux wilde definitief breken met het model van het Gentse tuchthuis dat gebaseerd was op het 'Auburn-systeem'. In dat systeem werkten gedetineerden overdag weliswaar in stilzwijgen samen, maar Ducpétiaux zag dit samenwerken als een risico op negatieve beïnvloeding van de gevangenen onderling (Dupréel, 1960, zoals geciteerd in Dhaemer, 2014). In plaats daarvan introduceerde hij het 'Système Cellulaire', geïnspireerd op het Amerikaanse Pennsylvania-model. Dit cellulair regime was gestoeld op volledige afzondering, zowel overdag als 's nachts, waarbij moreel herstel centraal stond (Dhaemer, 2014; Feyaerts, 2018).

Volgens de visie van Ducpétiaux was morele verbetering enkel mogelijk door een combinatie van strikte isolatie, arbeid, onderwijs en religieuze instructie (Evans, 1982). Op enkele decennia tijd werden bijna dertig nieuwe cellulaire gevangenen gebouwd naar zijn model.

In zijn *Pénitentiaire Encyclopedie* (Ducpétiaux, 1837) legde Ducpétiaux de strikte bouwkundige voorschriften vast waaraan de Belgische gevangenen moesten voldoen. Hoewel hij niet de uitvinder was van de stervormige gevangenis, vertaalde en verspreidde hij Engelse en Amerikaanse architecturale ideeën naar de Belgische context (Feyaerts, 2018). Hierbij leunde hij sterk op de denkwijzen van Jeremy Bentham die aan het eind van de 18e eeuw het Panopticon bedacht.



Figuur 8: Gevangenis van Leuven-Centraal (Feyaerts, 2018)

De gevangenissite moest volgens Ducpétiaux een gesloten vesting zijn, gelegen binnen de stadsmuren en volledig omsloten door een bakstenen muur van vijf meter hoog. De enige toegang tot dit complex was een streng gecontroleerd poortgebouw (Feyaerts, 2018). Ducpétiaux ontwierp de gevangenis als een radiaal complex waarbij cellenvleugels in stervorm rondom een centrale observatiepost stonden (Feyaerts, 2018). Dit panoptische principe maakte constante bewaking van alle gangen vanuit één punt mogelijk (Bentham, 1787/1995). De vleugels bestonden uit verschillende open verdiepingen met galerijen. Zelfs in de kapel bleven gedetineerden volledig van elkaar gescheiden (Feyaerts, 2018).

Opmerkelijk was de focus op hygiëne die in de 19e eeuw haar tijd ver vooruit was. Omdat gemeenschappelijke toiletten geen optie waren binnen het cellulaire systeem, voorzag Ducpétiaux elke cel van een gietijzeren toiletstoel met waterspoeling en een wastafel (Feyaerts, 2018). Terwijl in 1840 de meerderheid van de Belgische bevolking nog geen toegang had tot sanitair, fungeerde de gevangenisbouw als een testomgeving voor vernieuwende technologieën zoals uitgebreide waterleidings- en ventilatiesystemen.

De cel vormde de essentie van dit afzonderingsregime. Met muren van 60 cm dik en een oppervlakte van 360 bij 240 cm was de cel ontworpen voor maximale isolatie. Om contact met de buitenwereld te voorkomen, werden de smalle ramen (90 x 12 cm) hoog in de muur geplaatst (Feyaerts, 2018; Dhaemer, 2014). Dankzij een dubbele deur met een doorgeefluik konden maaltijden op de cel worden genuttigd waardoor een gemeenschappelijke refter overbodig werd. Dit is iets wat we vandaag de dag nog steeds zien in ons Belgisch gevangeniswezen.



Figuur 9: Cel in de gevangenis van Sint-Gillis, 1915 (Feyaerts, 2018)

Hoewel het systeem van Ducpétiaux decennialang de norm bleef, zorgde de enorme overbevolking na de Tweede Wereldoorlog in 1945 voor een onhoudbare situatie (Dupréel, 1960, zoals geciteerd in Dhaemer, 2014). Het regime verschoof noodgedwongen van strikte afzondering naar een gemeenschapsregime, waarbij gedetineerden overdag samenkwamen voor sport en werk. Dit bracht echter grote infrastructurele uitdagingen met zich mee, aangezien de 19e-eeuwse gebouwen nauwelijks waren ontworpen voor gemeenschappelijke activiteiten (Vanacker, 1996, zoals geciteerd in Dhaemer, 2014);

1.1.6 Gevangenis Beveren (2014) en Dendermonde (2022)

De realisatie van de gevangenissen in Dendermonde en Beveren ontworpen door BEEL architecten, Jaspers-Eyers Architects en Archivolt Architecten wordt door de betrokken partijen gepresenteerd als een fundamentele vernieuwing binnen het Belgische gevangeniswezen. Volgens Jasper-Eyers Architects (z.d.), het glasbedrijf Starconstruct (z.d.) en de firma BAM fm (z.d.), kenmerkt het ontwerp zich door een "vernieuwd kruismodel" waarbij vier vleugels in een stervorm rondom een centrale toezichtskern zijn gepositioneerd. Deze architecturale keuze stelt de bewakers centraal en biedt hen direct zicht op alle celdeuren, wat de passieve veiligheid zou verhogen. Het gebruik van glazen balustrades en open galerijen in de atria zijn hierbij cruciaal. Deze moeten niet alleen zorgen voor maximale lichtinval maar ook bijdragen aan een "humaan klimaat" (Starconstruct, z.d.). Deze visie sluit aan bij de beleidsdoelstellingen van voormalig Minister van Justitie Koen Geens. Binnen het *Masterplan 2008* voor detentie en internering in humane omstandigheden wordt daarom ingezet op een infrastructuur die ruimte biedt voor werk, opleiding, activiteiten en duurzaamheid. Door de installatie van zonnepanelen en waterzuiveringsinstallaties zal het gevangenisontwerp ook inspelen op duurzaamheid (Regie der Gebouwen, z.d.).

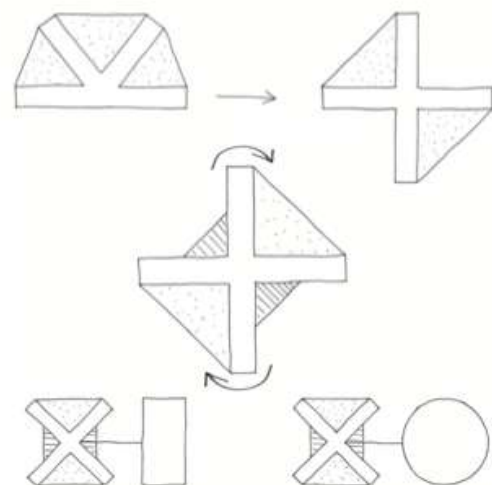


Figuur 10: Ontwerp model Beel (BAM fm)

Ondanks deze retoriek van vooruitgang en humanisering, stellen critici dat de architecturale basis van deze complexen nog steeds stevig geworteld is in 19e-eeuwse principes. Boie (2012) betoogt dat kwaliteitsvolle architectuur zoals die van Stéphane Beel voor de gevangenis van Dendermonde en Beveren, niet noodzakelijkerwijs gelijkstaat aan een vernieuwde visie op detentie. Hij stelt dat de ontwerpen in essentie nog steeds het model van Edouard Ducpétiaux volgen waarbij de focus ligt op individuele afzondering en een panoptisch toezicht. Dit is ook duidelijk terug te vinden in het vormelijke concept van de gevangenissen (zie figuur 11). De "humaan" genoemde open galerijen en het uitgebreide glasgebruik dienen volgens Boie (2012) primair een beveiligingsparanoïa: ze versterken het perspectief vanuit de centrale kern waardoor de bewakingsfocus dominant blijft boven de visie op re-integratie. Ook de locatiekeuze van deze complexen als "stadspoorten" reflecteert een 19e-eeuwse gedachte waarbij de gevangenis een duidelijke afschrikkende functie heeft voor de samenleving (Boie, 2012).

Ook de bewering dat deze gevangenissen de re-integratie bevorderen, wordt door onderzoekers genuanceerd. Holbrouck (2016) merkt op dat vernieuwingen zoals: eigen sanitair en uitgebreide sportfaciliteiten de strafuitvoering weliswaar humaner maken maar dat dit vaak keuzes zijn vanuit een efficiëntere werking en kostenbesparing. Zo vermindert eigen sanitair de noodzaak voor personeelsverplaatsingen, wat de beheerskosten drukt. Holbrouck (2016) concludeert dat re-integratie tussen deze betonnen muren een moeilijk streven blijft, zolang de focus van de directie en het personeel uitsluitend op veiligheid en bewaking ligt.

Uiteindelijk lijkt de architecturale vormgeving van de gevangenissen in Dendermonde en Beveren eerder een symptoom van een gebrek aan visie op een werkelijk humane strafuitvoering. Hoewel toenmalig Minister van Justitie De Clerck overtuigd bleef van de bruikbaarheid van het Ducpétiaux-model in de 21ste eeuw, wijzen criminologen op het gevaar van recidive wanneer misdadigers enkel worden samengebracht in een complex waar de cel het dominante element blijft (Boie, 2012).



Figuur 11: Ontwerpstrategie voor gevangenis van Beveren en Dendermonde (Boie, 2012)

1.1.7 Gevangenis van Haren, 2022

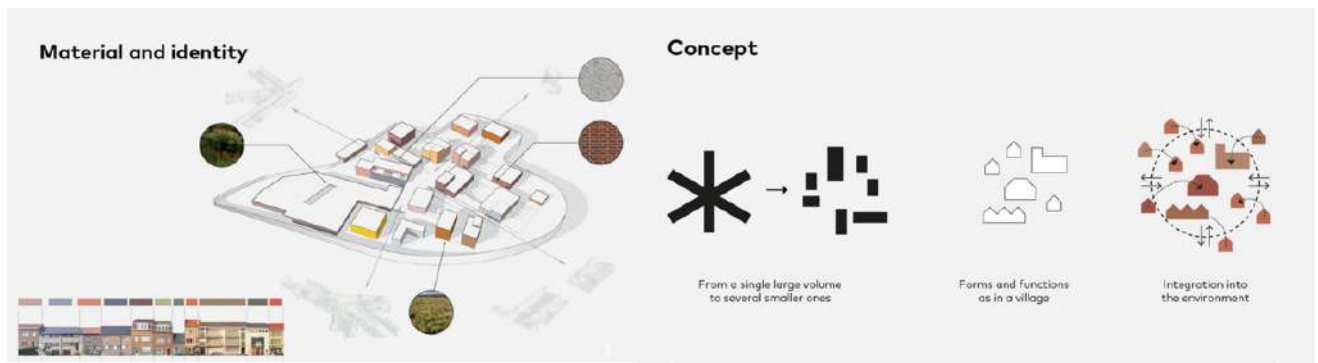
Sinds de opening in het najaar van 2022 wordt het gevangeniscomplex van Haren omschreven als een "ware revolutie" in het detentiebeleid (The Plan, 2023). Met plaats voor 1190 gedetineerden is het de grootste gevangenis van België. Het ontwerp breekt radicaal met de traditionele gevangenisarchitectuur. Architectenbureau's B2Ai en EGM hebben bewust afstand genomen van het klassieke panoptische gevangenismodel en de stervormige gebouwwormen met lange celvleugels. In plaats daarvan is gekozen voor een "gevangenisdorp" bestaande uit acht verschillende gebouwen (B2Ai Architects, z.d.). Het complex omvat drie mannengevangenissen, twee vrouwengevangenissen, een jeugdinstelling, een algemeen gebouw, sportfaciliteiten, werkplaatsen en een rechtbank.



Figuur 12: Gevangeniscomplex Haren (B2Ai Architects)

Een bijzonder onderdeel is het Forensisch Psychiatrisch Centrum. Dit biedt onderdak aan geïnterneerden die ontoerekeningsvatbaar zijn verklaard. Hier verschuift de architectuur van straf naar zorg: het gebouw functioneert als een psychiatrisch ziekenhuis waar therapie en integratie centraal staan (Regie der Gebouwen, z.d.).

Door gebruik te maken van kleinere bouwvolumes die doen denken aan gezinswoningen en verschillend materiaal- en kleur gebruik wordt de institutionele sfeer doorbroken. Een groot plein met veel natuur waarrond de gebouwwolumes gelegen zijn geeft een sfeer van dorpsplein en dorpsgevoel. Gedetineerden leven in clusters van 25 tot 30 personen waarbij elke gang slechts acht cellen telt (B2Ai Architects, z.d.). Door hoogteverschillen in het terrein slim te benutten ontstaan er verschillende zichten naar de omgeving buiten de gevangenis (The Plan, 2023).



Figuur 13: Materialengebruik gevangenis Haren (The Plan, 2023), Figuur 14: Concept gevangenis Haren (The Plan, 2023)

Ondanks de architecturale lofzang klinkt er ook fundamentele kritiek op de schaal en de locatie van het project. In een interview met Prison Insider wijst professor Olivia Nederlandt (2021), hoogleraar aan de VUB en lid van de Correctionele en Criminologische onderzoeksgroep, op de gevaren van dergelijke megagevangenissen. Hoewel het personeel een rol als "coach" krijgt, blijft de omvang van 1190 plekken ongezien in België, waar de capaciteit meestal rond de 300 ligt. Hoewel het ontwerp inzet op re-integratie, zorgt de decentrale ligging van de gevangenis van Haren voor moeilijkheden. In een opinie-artikel in La Libre (2019) geven de ondertekenaars aan dat de gevangenis van Haren moeilijk bereikbaar is voor familie, wat essentieel sociaal contact bemoeilijkt. Ook voor de gedetineerden zelf werkt de locatie isolerend: de afstand tot de stad en werkgelegenheid bemoeilijkt hun re-integratieproces en de verdere uitwerking van hun dossier.

In het interview wordt er verwezen naar "The paradox of Prison Modernization" een onderzoek van David Scheer (2013) waarin hij schrijft over hoe moderne detentie-architectuur onbedoeld voor meer afstand kan zorgen. Waar oude gevangenissen onhygiënisch waren, boden ze vaak meer menselijk contact. In moderne cellen met eigen sanitair neemt de noodzaak tot sociale interactie af, wat kan leiden tot isolatie.

Hoewel het Masterplan III uit 2016 stelt dat nieuwe gevangenissen nodig zijn voor humane omstandigheden, stellen critici in een open brief (2019) dat het bijbouwen van cellen het structurele probleem van overbevolking niet oplost. Zij pleiten voor een ander beleid, zoals de kleinschalige aanpak van vzw De Huizen, in plaats van grootschalige nieuwbouw (Nederlandt, 2021).

Hoewel de nieuwe aanpak voor de gevangenis van Haren door architectenbureau's B2Ai en EGM met meer groen voorzieningen, bepaalde materiaal keuze en werken in leefgroepen een stap in de goede richting is, blijft het de vraag of zo'n groot 'dorp' op een afgelegen locatie de belofte van een succesvolle re-integratie echt kan waarmaken.

1.2 De crisis van de grote schaal

1.2.1 Overbevolking

Het huidige Belgische gevangenismodel vertoont structurele tekortkomingen in de realisatie van zijn re-integratiedoelstellingen. Volgens de Penitentiare Beleidsraad (2024) resulteren de huidige detentieomstandigheden vaak in een "onmenselijk en onwaardig klimaat", waarbij chronische overbevolking de toegang tot basisrechten zoals medische zorg, arbeid en opleiding belemmert. Deze crisis is ook aanwezig in de gevangenis van Hasselt, waar een overbezettingsgraad van 37,6% in 2025 leidde tot een gemiddelde van 169 grondslapers op een totale populatie van 619 gedetineerden (Vlaamse Regering, 2025).

Gevangenis	Gemiddelde capaciteit	Gemiddelde bevolking 2024	Gemiddelde bevolking 2025	Overbevolkingsgraad 2025
	(personen/dag)	(personen/dag)	(personen/dag)	(%)
VLAANDEREN				
Antwerpen	439	694	691 ↓	57,3
Beveren	322	316	316 =	-2,0
Brugge	612	811	828 ↑	35,3
Dendermonde	475	465	506 ↑	3,8
Dendermonde-Hulp	117	38	113 ↑	-3,2
Gent	299	447	466 ↑	56,0
Hasselt	450	607	619 ↑	37,6
Hoogstraten	185	178	186 ↑	0,5
Ieper	177	134	174 ↑	-1,7
Leuven-Centraal	398	404	406 ↑	2,0
Leuven-Hulp	149	201	204 ↑	36,8
Mechelen	84	139	152 ↑	80,5
Merksplas	406	425	429 ↑	5,8
Oudenaarde	132	167	180 ↑	36,6
Ruiselede	60	54	57 ↑	-5,7
Turnhout	269	304	312 ↑	16,1
Tongeren	50	53	53 ↑	6,4
Wortel	302	311	305 ↑	1,1
Subtotaal	4.808	5.746	5.998 ↑	21,4
BRUSSEL				
Haren	1.025	1.078	1.164 ↑	12,4
Sint-Gillis	521	505	507 ↑	-1,5
Subtotaal	1.546	1.583	1.671 ↑	7,8
TOTAAL	6.355	7.328	7.669 ↑	18,2

Figuur 15: Gemiddelde dagelijkse bevolking en capaciteit in Vlaamse en Brusselse gevangenissen in 2024, 2025 (Vlaamse regering, 2025)



Figuur 16: Reconstructie van gevangeniscel met grondslaper in gevangenis van Mechelen tijdens staking van personeel (Batenburg, 2025)

1.2.2 Recidive en re-integratie

De correlatie tussen deze overvolle detentieomstandigheden en de recidivegraad is significant: 70% van de gedetineerden komt binnen enkele jaren opnieuw in contact met justitie, waarbij 36% tot 40% binnen de vijf jaar effectief terugkeert naar de cel (Vlaamse Regering, 2025). Vooral jonge daders en kortgestraften zonder duidelijke begeleiding vallen binnen deze statistieken.

In de nieuwe beleidsnota van de Vlaamse Regering (2025-2030) stelt minister Zuhair Demir dat de focus sterker moet komen te liggen op de re-integratie van gedetineerden om zo recidive (hervall) te verminderen. Re-integratie zou idealiter moeten starten vanaf de eerste dag van de detentie. Om dit te bereiken, wil Vlaanderen een betere samenhang creëren binnen het netwerk van hulpverleners en, naast welzijn en gezondheidszorg, fors inzetten op onderwijs en werk binnen het gevangeniswezen (Vlaamse Regering, 2025).

Door de enorme overbevolking en het aanhoudende personeelstekort staat de hulpverlening onder grote druk. Programma's die de re-integratie ondersteunen, zoals lessen, werk en gesprekken met hulpverleners, komen hierdoor vaak in het gedrang of kunnen simpelweg niet doorgaan. Bovendien stopt de hulpverlening vaak abrupt op het moment dat iemand wordt vrijgelaten, waardoor ex-gedetineerden in een "zwart gat" vallen. Getuigenissen van ex-gedetineerden, zoals de 29-jarige Okan uit Genk, bevestigen dat een sterk vangnet na detentie de enige manier is om niet in oude patronen te vervallen (VRT, 2023).

1.3 Verschuiving naar humane detentie: De Huizen

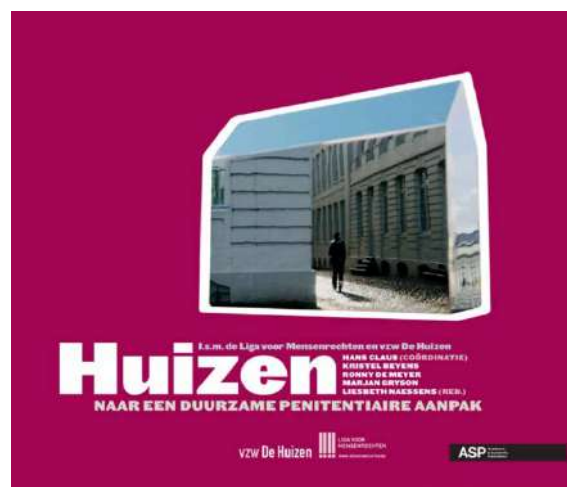
In 2005 veranderde de Basiswet (wet-Dupont) de kijk op gevangenen in België volledig. Vanaf dat moment werd de regel dat iemand die vastzit nog steeds een burger is met rechten. Je verliest door je straf wel je vrijheid om te gaan en staan waar je wilt, maar je behoudt je recht op een menselijke behandeling, privacy en zorg (Basiswet, 2005).

Ondanks deze wettelijke vernieuwing bleef de praktijk vaak steken in verouderde structuren. In 2008 werd het Masterplan detentie en internering in humane omstandigheden gelanceerd. Dit plan was gericht op het aanpakken van de chronische overbevolking door de capaciteit uit te breiden en bestaande infrastructuur, zoals Leuven Centraal, Sint-Gillis en Vorst, te ondersteunen of te herinrichten (Regie der Gebouwen, z.d.). Hoewel de ambitie 'humane omstandigheden' was, bleven de ontwerpen in dit plan, waaronder de aankondiging van de gevangenis van Beveren en Dendermonde, grotendeels gebaseerd op de 19e-eeuwse gevangenis typologie (FOD Justitie, 2008).

Tegen deze achtergrond van grootschalige nieuwbouw uitte Hans Claus, criminoloog en voormalig gevangenisdirecteur van Oudenaarde, zijn kritiek. In 2009 werd hij door professor Kristel Beyens (VUB) uitgenodigd om zijn visie te delen in het vaktijdschrift Orde van de Dag (2009). Claus pleitte voor een radicaal ander model: de gevangenis van de toekomst zou geen monumentaal instituut moeten zijn, maar een huis. Hij stelde voor om de enorme, archetypische gevangenen te vervangen door circa honderd kleinschalige huizen, verspreid over België. (Claus, 2018; vzw De Huizen,

z.d.). Deze visie leidde in 2012 tot de oprichting van de vzw De Huizen. Deze organisatie promoot een duurzame penitentiaire aanpak waarbij kleinschaligheid, huiselijkheid en een mensgerichte re-integratie centraal staan (vzw De Huizen, z.d.). Hiermee verschoof het debat definitief van het bouwen van betere gevangenissen naar het creëren van kleinschalige alternatieven die de kans op een succesvolle terugkeer naar de maatschappij vergroten.

In het boek *“Huizen: Naar een duurzame penitentiaire aanpak”* beschrijft Claus hoe het concept van "de huizen" steeds meer en meer vorm kreeg en steun vond bij experts uit andere disciplines. Een cruciale partner hierin was professor Ronald De Meyer (UGent, Ingenieurswetenschappen en Architectuur). Hij zag in de visie van Claus een noodzaak voor een volledig nieuw architecturaal programma en een andere typologie van detentie (Claus et al., 2013).



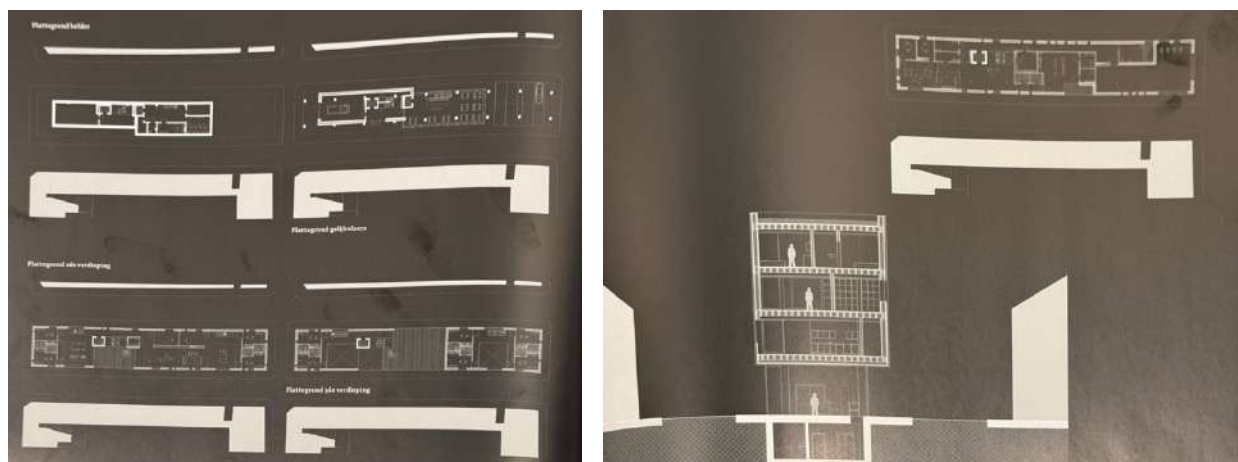
Figuur 17: Boek Hans Claus, Ronald De Meyer en co-auteurs (Claus et al., 2013)

Professor De Meyer gaf zijn studenten de opdracht om concrete detentiehuisen te ontwerpen. Deze denkoefening richtte zich niet alleen op de technische aspecten van een gebouw maar juist op de functies, de ruimtelijke beleving en de toegankelijkheid van gedeelde ruimtes. Er werden verschillende types huizen ontworpen, specifiek afgestemd op diverse doelgroepen binnen de gevangenispopulatie. Uit de ontwerpen van de studenten bleek een duidelijke meerwaarde: detentie die re-integratie nastreeft, moet ook fysiek en maatschappelijk verankerd zijn in de omgeving (Claus et al., 2013).

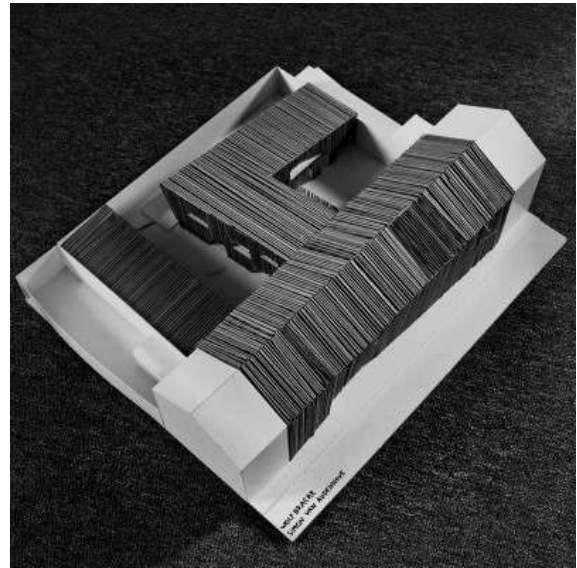
De interactie tussen het detentiehuis en de lokale gemeenschap is essentieel. In plaats van gedetineerden te isoleren in grote complexen buiten de stad, pleit dit model voor een integratie in de buurt (Claus, 2018).



Figuur 18 en 19: Ontwerp detentiehuis van studenten van De Meyer (Claus et al., 2013)



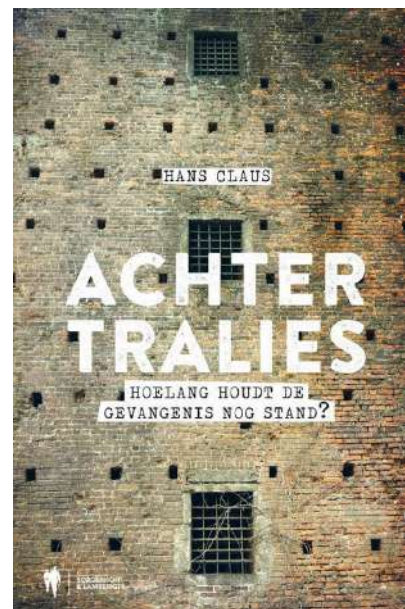
Figuur 20 en 21: Ontwerp detentiehuis van studenten van De Meyer (Claus et al., 2013)



Figuur 22 en 23: Ontwerp detentiehuis van studenten van De Meyer (vzw De Huizen, z.d.)

In 2018 zette België een grote stap richting een modern strafbeleid. Door de wet “houdende diverse bepalingen in strafzaken” werd de oprichting van transitiehuizen wettelijk mogelijk gemaakt, als aanvulling op de Basiswet van 2005 (Basiswet, 2005; Federale Overheidsdienst Justitie, 2019).

Tegelijkertijd publiceerde Hans Claus (2018) zijn boek *“Achter tralies: Hoelang houdt de gevangenis nog stand?”* waarin hij kritiek levert op het huidige systeem. Volgens Claus faalt het gevangeniswezen omdat gedetineerden, zeker na een lange straf, extreem afhankelijk worden van het regime. Zij verliezen hun autonomie en het vermogen om eigen keuzes te maken waardoor de stap naar de moderne, snel veranderende maatschappij te groot wordt. Dit gebrek aan voorbereiding leidt vaak tot recidive, wat de samenleving jaarlijks circa 50.000 euro per gedetineerde kost (Claus, 2018).

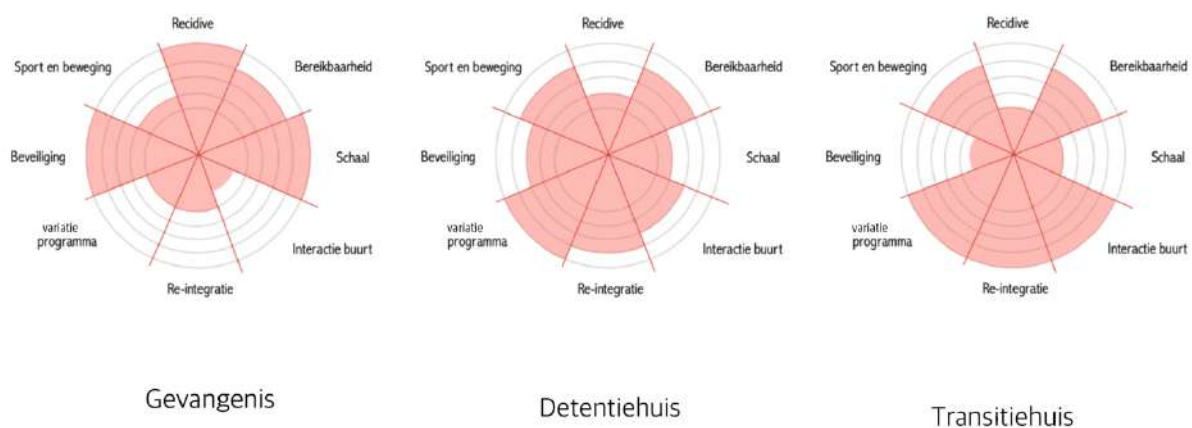


Figuur 24: Boek Hans Claus (2018)

Claus schrijft in zijn boek over zijn visie voor een gedifferentieerde aanpak (zie ook figuur 25) waarbij de beveiligingsgraad van de huizen varieert (open, halfopen of gesloten). Hij maakt hierbij een belangrijk onderscheid:

- **Detentiehuizen:** Bedoeld voor mensen met een korte straf. Volgens het principe "stoute jongens in kleine klassen" voorkomt kleinschaligheid dat gedetineerden elkaar negatief beïnvloeden, iets wat in grote instellingen vaak de norm is.
- **Transitiehuizen:** Specifiek gericht op de cruciale fase aan het einde van een lange detentie. Het doel is om de verloren autonomie stapsgewijs te herwinnen en de overgang naar de buitenwereld geleidelijk te faciliteren door middel van intensieve begeleiding en re-integratie.

Deze verschuiving in detentie vraagt niet enkel om een nieuwe architectuur maar ook om een nieuwe terminologie. In de huizen wordt er niet langer gesproken over "gevangenen" maar over deelnemers. Claus en zijn collega's (2013) bannen de klassieke "cipiers" en maken plaats voor huisbegeleiders, leef- en krachtcoaches. Deze coaches zien toe op de dagelijkse taken en orde in het huis en helpen mee aan het reclasseringstraject van de deelnemers.



Figuur 25: Variatie in detentie

Om de kloof met de maatschappij zo klein mogelijk te houden, moeten deze huizen een actieve sociale en economische rol spelen in hun omgeving. Dit kan volgens Claus door functies te integreren die ook toegankelijk zijn voor de buurt, zoals een sociaal restaurant, een hondenasiel, een kunstatelier of een dokterskabinet. Ook professor Ronald De Meyer wees zijn studenten op het belang van interactie met de buurt (Claus & De Meyer et al., 2013). Claus (2018) vergelijkt detentie in zijn boek met een medicijn: *"Als een medicijn niet werkt, schrijf je geen dubbele dosis voor, maar zoek je een andere remedie"*. De kleinschalige huizen zijn die nieuwe remedie: ze veranderen de straf van een zinloze opsluiting in een kans op succesvolle re-integratie.

Met het Koninklijk Besluit van 2019 werd het wettelijk kader voor transitiehuizen officieel vastgelegd. Dit besluit bepaalde strikte normen voor deze vorm van detentie: een transitiehuis moet kleinschalig zijn (tussen de 12 en 17 plaatsen) en ingebed worden in de lokale leefgemeenschap om het welzijn van de veroordeelden te bevorderen (CTRG, 2021). Kort daarna openden de eerste proefprojecten hun deuren: Mechelen beet de spits af in 2019, gevolgd door Edingen in 2020.

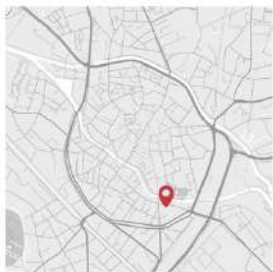
In 2021 bracht de Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen (CTRG) een bezoek aan beide locaties. Uit hun verslag bleek dat de invulling van het concept sterk verschilt per locatie. In Mechelen bood de centrale ligging veel kansen voor maatschappelijke verankering, terwijl de ligging op een industrieterrein in Edingen een grotere uitdaging vormde voor de sociale inbedding. De raad was zeer positief over de impact van dit model op de re-integratie (CTRG, 2021). De aanwezigheid van coaches in plaats van klassieke bewakers zorgt voor een klimaat van vertrouwen. De begeleiding is gericht op wat de deelnemer wel kan. Het meest opvallende succes is volgens de CTRG de herwonnen autonomie (agency) van de deelnemers. In tegenstelling tot de passiviteit in klassieke gevangenissen, moeten deelnemers hier zelf koken, hun budget beheren en hun dagindeling plannen.

Het succes van deze proefprojecten leidde tot een verdere uitbreiding van het netwerk. Na de positieve evaluatie van de eerste huizen, openden nieuwe transitiehuizen (vzw De Huizen, z.d) hun deuren in:

- Gent-Brugge (2023)
- Leuven (2024)
- Hamme (2025)

De evolutie van deze projecten toont aan dat het concept van kleinschalige, mensgerichte detentie effectief bijdraagt aan een "transitiezone" naar de maatschappij.

Transitiehuis Mechelen

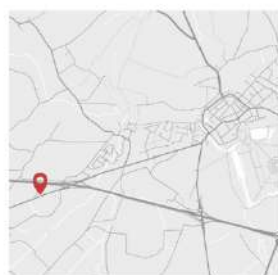


Hanswijkstraat 48, 2800 Mechelen
2019



Figuur 26: Foto's transitiehuis Mechelen (CTRG, 2021)

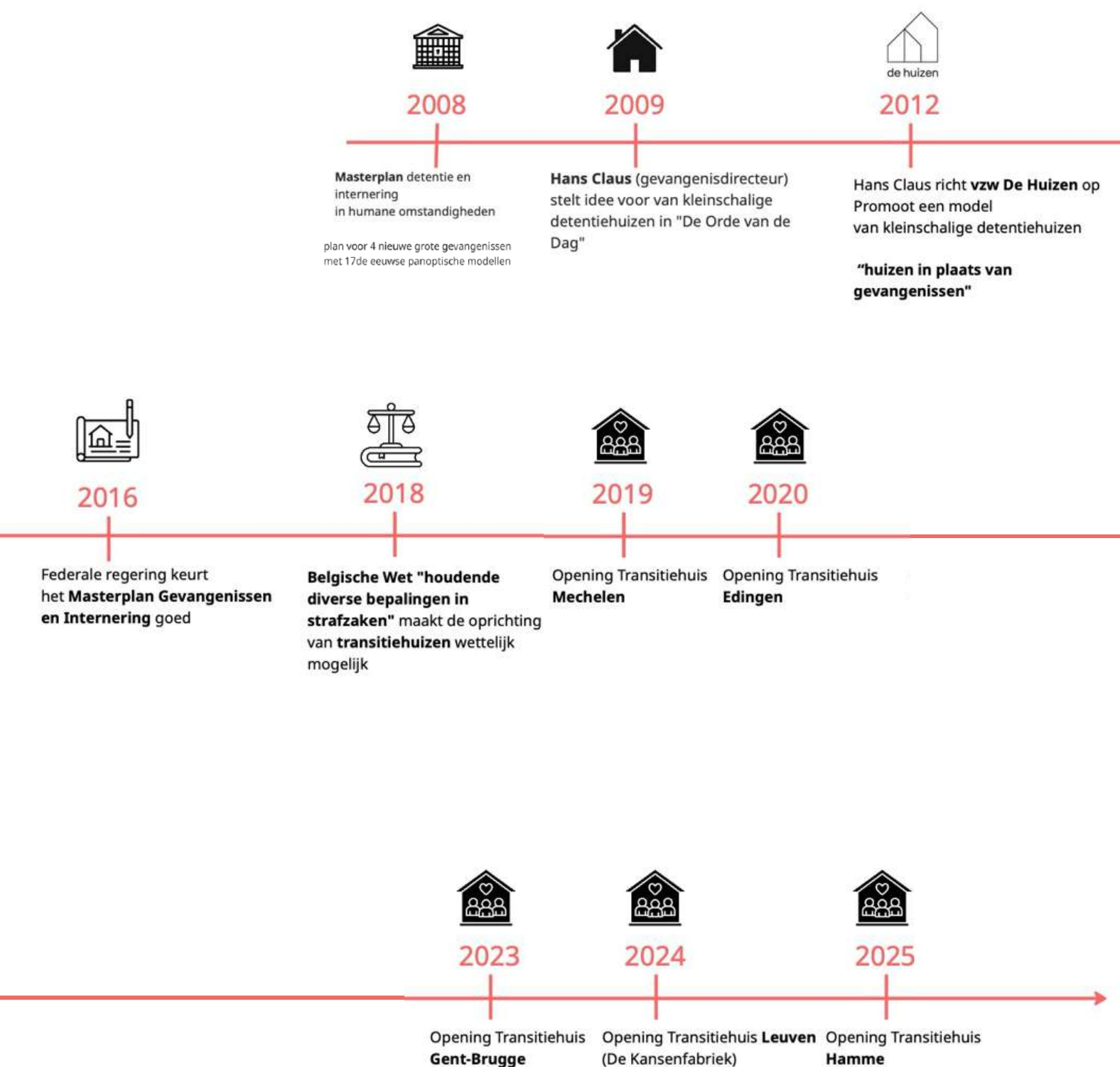
Transitiehuis Edingen



Aatsesteenweg 242, 7850 Edingen
2020



Figuur 27: Foto's transitiehuis Edingen (CTRG, 2021)



Figuur 28: Tijdlijn ontstaan transitiehuisen

1.4 Detentie in buitenland

Hoewel België momenteel de eerste stappen zet richting een verschuiving in het gevangeniswezen, laat een blik op het buitenland zien dat we nog een flinke inhaalslag te maken hebben. Waar kleinschalige en humane detentieprojecten in België vaak nog in de kinderschoenen staan, zijn ze in andere landen al decennia de norm. Vooral de Scandinavische landen lopen hierin voorop.

Dat deze humane aanpak werkt, blijkt uit de harde cijfers over recidive. In Noorwegen keert slechts 20% van de ex-gedetineerden binnen twee jaar terug naar de cel (Knack, 2011). Dit lage percentage is geen toevalstreffer, maar het resultaat van een systeem dat re-integratie vanaf dag één centraal stelt.

De kern van het Scandinavische succes ligt in het principe dat vrijheidsberoving de enige straf mag zijn. Het idee is simpel: iemand wordt veroordeeld tot een verlies van vrijheid, niet tot een verlies van menswaardigheid. Er mag dan ook geen extra leed worden toegevoegd aan de detentieperiode. Deze visie, die al sinds de jaren 70 stevig verankerd is in het beleid, zorgt ervoor dat de leefomstandigheden in de gevangenis zo dicht mogelijk bij de realiteit van de buitenwereld liggen (Pratt, 2008, zoals geciteerd in Weltjens, 2012).

1.4.1 Scandinavië

Het Scandinavische gevangeniswezen kenmerkt zich door een gedifferentieerd systeem van inrichtingen, bestaande uit gesloten gevangenissen, open inrichtingen en halverwegehuizen (halfway houses). Een centraal uitgangspunt hierbij is het minimaliseren van de kloof tussen het leven binnen en buiten de muren.

De open gevangenis

Het Scandinavische open gevangenismodel is gebaseerd op het principe van normalisering, waarbij detentie zoveel mogelijk aansluit bij het dagelijkse leven (Ministry of Justice, 2008). Dit uit zich onder meer in een sterkere nadruk op autonomie en sociale continuïteit tijdens de strafuitvoering.

In bepaalde Zweedse open inrichtingen worden sociale contacten actief gefaciliteerd, onder meer doordat gedetineerden hun bezoekers in een meer persoonlijke setting kunnen ontvangen (Ward, 1972). Dit past binnen een bredere vertrouwensbenadering waarin verantwoordelijkheid deels bij de gedetineerde zelf wordt gelegd. Ook de fysieke vormgeving van deze instellingen ondersteunt dit beleid. Open gevangenissen hebben doorgaans een minder institutioneel karakter, zonder zware omheiningen of tralies. In sommige gevallen beschikken gedetineerden over meer individuele controle over hun leefruimte, bijvoorbeeld via een eigen sleutel (Pratt, 2008, zoals geciteerd in Weltjens, 2012). Binnen dit systeem worden kortgestraften vaak in eerste instantie in een open regime geplaatst, met als doel de band met de samenleving zo weinig mogelijk te verstoren (Ministry of Justice, 2008).

Case: Bastøy, Noorwegen, 2007

Een duidelijk voorbeeld van het Scandinavische open gevangenismodel is de Noorse gevangenis op het eiland Bastøy. In deze open gevangenis is er plaats voor 115 gedetineerden. De detentie is gericht op een kleinschalige gemeenschapswerking waar zelfredzaamheid en ecologie centraal staan (Warner 2009, Weltjens, 2012). De ruimtelijke organisatie, met verspreide houten wooneenheden en het ontbreken van klassieke beveiliging zoals tralies, draagt bij aan een omgeving die sterk afwijkt van het traditionele gevangenismodel en het onderscheid tussen gevangenis en samenleving gedeeltelijk afzwakt (Fouché, 2006). Daarnaast wordt arbeid in een natuurlijke omgeving structureel geïntegreerd in het detentieregime. Activiteiten zoals landbouw en bosbeheer functioneren daarbij niet alleen als praktische bezigheid maar ook als instrument voor responsabilisering en sociale re-integratie (Warner, 2009). Volgens het onderzoek van Warner (2009) ligt de focus van het regime op ecologisch beheer en zinvolle arbeid in de buitenlucht. Gedetineerden worden ingezet voor landbouw, bosbeheer en het onderhoud van de infrastructuur op het eiland. Vanuit die optiek kan Bastøy worden gezien als een gevangenismodel waarin normalisering en geleidelijke re-integratie centraal staan (Weltjens, 2012; Warner, 2009).



Figuur 29 en 30: Open gevangenis Bastøy, Noorwegen (Nikel, 2020)

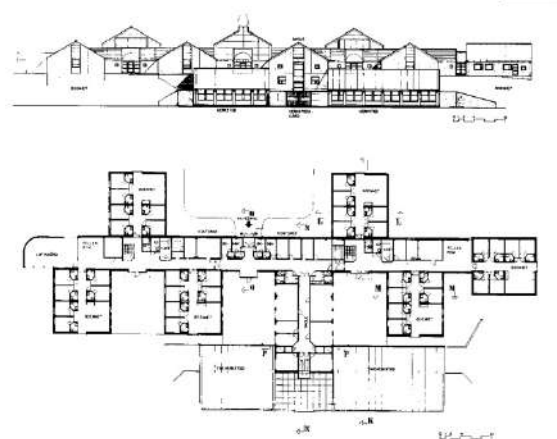
De gesloten gevangenis

Naast de bekende open gevangenissen kent Scandinavië ook gesloten inrichtingen. Dit regime lijkt meer op wat we in de rest van Europa gewend zijn: er is meer bewaking, de regels zijn een stuk strikter en er is constant toezicht (Ministry of Justice, 2009). De vrijheden zijn hier logischerwijs beperkter. Waar je in een open gevangenis makkelijker contact houdt met buiten, moet je in een gesloten setting vaak eerst zes maanden van je straf uitzitten voordat je überhaupt in aanmerking komt voor penitentiair verlof om familie te bezoeken (Hornum, 1988). Ondanks de strengere muren verliest men de menselijke kant hier niet uit het oog. Er is veel aandacht voor "materieel comfort": nette cellen en goede voorzieningen. De gedachte hierachter is simpel: zelfs in een streng beveiligde omgeving helpt een menswaardige behandeling bij het latere herstel en de terugkeer in de maatschappij (Hornum, 1988).

Case: Bergen staatsgevangenis, Noorwegen, 1990

De staatsgevangenis van Bergen in Noorwegen is ontworpen door de architecten Anna en Jostein Molden. In het tijdschrift *The Norwegian Review of Architecture* (Molden & Molden, 1991) beschrijven de architecten het als een 'landschap van gebouwen'. In plaats van één groot massief gebouw bestaat de gevangenis uit verschillende wooncomplexen die het beeld van een dorp versterken en aansluiting zoeken bij de lokale omgeving. Het ontwerp maakt gebruik van paviljoenen van één tot twee verdiepingen hoog met schuine daken en rode dakpannen om een huiselijke sfeer te creëren en het institutionele karakter te verminderen. Er is een duidelijk onderscheid in materiaalgebruik: beveiligde zones zijn opgetrokken uit beton terwijl onbeveiligde delen lichte houten wanden hebben.

Volgens de tentoonstelling *Six Norwegian Prisons* (z.d.) van de Oslo School of Architecture and Design (AHO) streefde het architectenkoppel naar een systeem van kleine eenheden en differentiatie in het regime, zelfs binnen een zwaarbeveiligde, gesloten gevangenis is. Gedetineerden kunnen op basis van hun gedrag doorschuiven naar een ander type cel of regime waarbij de eenheid en het regime steeds minder strikt worden. Anna en Jostein Molden (1991) verduidelijken in hun artikel dat het complex doorgaans per leefgroep over zes tot acht cellen van ongeveer 11 m² beschikt, elk voorzien van een eigen badkamer. Daarnaast zijn er gemeenschappelijke ruimtes voor onderwijs en werk. Tussen de celvleugels in worden er buitenruimtes gecreëerd. Hierdoor krijgen de gedetineerde zich op natuur. Door de combinatie van een centrale keuken voor de gehele vleugel en kleinere keukens per sectie, kunnen gedetineerden hun ontbijt zelfstandig per afdeling bereiden, terwijl het avondeten gezamenlijk wordt geserveerd. Deze autonomie wordt verder uitgebreid op de open afdeling net buiten de muren. De architecten (Molden & Molden, 1991) voorzien vier woningen, die elk plaats bieden aan acht bewoners, net buiten de gevangensmuren. Deze woningen behoren tot het Scandinavische open gevangenisregime. De gedetineerden krijgen zo de kans om hun re-integratietraject in een minder strikte omgeving verder te ontwikkelen.



Figuur 31 en 32: Gesloten gevangenis Bergen, Noorwegen (Molden & Molden, 1991)

Case: Halden, Noorwegen, 2010

De gevangenis van Halden, geopend in 2010, geldt als het meest innovatieve prestigeproject binnen het Noorse gevangeniswezen. Hoewel het een zwaarbeveiligde inrichting is voor ongeveer 250 langgestrafte mannen, staat het bekend om zijn unieke architectuur en humane regime. Het hoofddoel is om de detentieomgeving zo nauw mogelijk te laten aansluiten bij de buitenwereld (Vessella, 2017). In plaats van een grauwe, gesloten instelling, bestaat Halden uit verschillende paviljoenen die verspreid liggen in een natuurlijke omgeving (Vessella, 2017). Ondanks deze open uitstraling is er een hoge beveiligingsgraad. Binnen de muren verblijven gedetineerden in leefgroepen van circa tien personen. Elke gedetineerde beschikt over een eigen cel met privé sanitair (douche en toilet) en is zelf verantwoordelijk voor het onderhoud daarvan (Klasbak, 2012 ; Six Norwegian Prisons, z.d.).

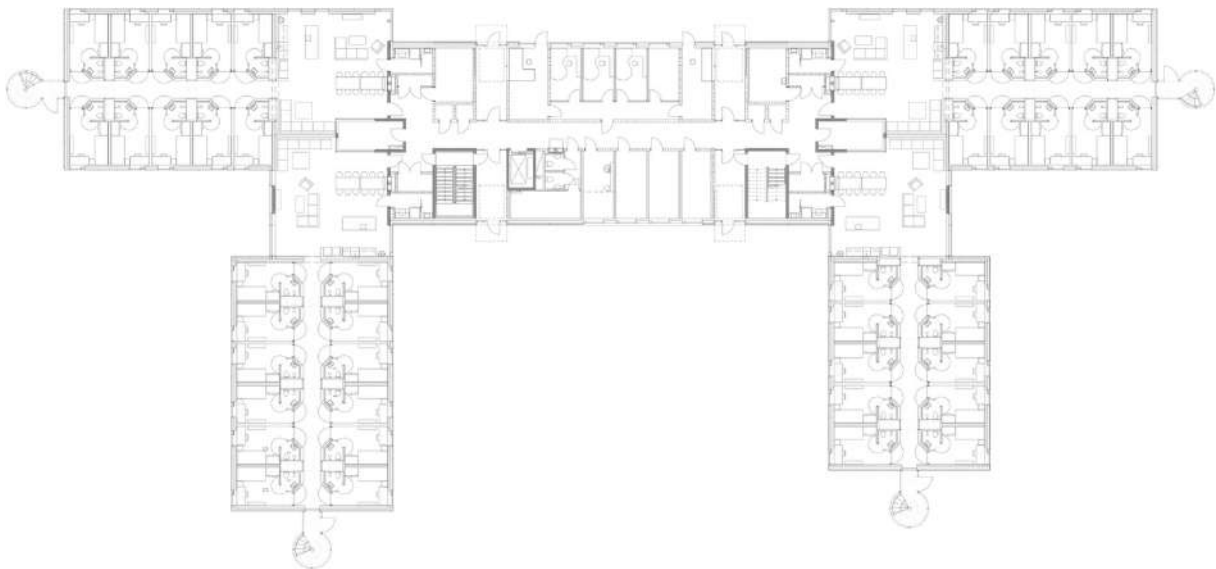


Figuur 33: Gesloten gevangenis Halden (Vinnitskaya, 2011)



Figuur 34: Cel in gevangenis Halden (Vessella, 2017)

Het regime in Halden is gebaseerd op een grote mate van bewegingsvrijheid binnen de afdelingen. Deuren zijn alleen 's nachts en tijdens een korte middagpauze van het personeel op slot, de rest van de dag hebben gedetineerden een eigen sleutel van hun cel (Klasbak, 2012). De dagbesteding is gericht op rehabilitatie. Gedetineerden zijn verplicht om te werken of een opleiding te volgen. Zo zijn er werkplaatsen, een muziekstudio en zelfs een sporthal met klimmuur aanwezig (Vessella, 2017; Six Norwegian Prisons, z.d.).



Figuur 35: grondplan gevangenis Halden (Six Norwegian Prisons, z.d.)

Hoewel de regels voor regulier contact strikt zijn, één uur bezoek per week en maximaal 20 minuten bellen in het Noors of Engels, biedt Halden unieke mogelijkheden voor het behoud van familiebanden. Bij goed gedrag kunnen gedetineerden een "speciaal bezoek" aanvragen. Hiervoor is op het terrein een apart, modern ingericht huisje beschikbaar waar kinderen of partners kunnen verblijven, inclusief eigen tuin en speeltoestellen (Klasbak, 2012; Six Norwegian Prisons (z.d.).



Figuur 36: Bezoekershuisje gevangenis Halden (Six Norwegian Prisons, z.d.)

Halverwege Huizen

De Scandinavische halverwegehuizen (halfway houses) vertonen sterke gelijkenissen met de transitiehuizen die de afgelopen jaren in België zijn geïntroduceerd. Net als in België zijn de halverwegehuizen kleinschalige inrichtingen waar gedetineerden aan het einde van hun straf verblijven. Halverwegehuizen vormen een cruciale schakel in de overgang van detentie naar de maatschappij. Het doel is om de terugkeer geleidelijk te laten verlopen, waarbij de focus ligt op re-integratie en sociale vaardigheden (Kriminalomsorgen, z.d.).

In vergelijking met een open gevangenis is de vrijheid hier veel groter. Gedetineerden zijn overdag buiten het huis om te werken, een opleiding te volgen of werk te zoeken, maar moeten 's avonds op een afgesproken tijdstip weer inchecken (Klasbak, 2012; Kriminalomsorgen, z.d.). Er is sprake van differentiatie: sommige huizen zijn gespecialiseerd in specifieke problematieken, zoals drugsverslaving, om zo zorg op maat te bieden.

Case: Skejby, Denemarken, 1973

Het halverwegehuis in Skejby (Denemarken) vormt een voorbeeld van een re-integratiemodel waarin gedetineerden en niet-gedeteneerde burgers samenleven (Weltjens, 2012; Minke, 2011). In plaats van een klassieke scheiding tussen beide groepen wordt bewust gekozen voor een gedeelde woon- en leefomgeving met beperkte groepsgrootte, waarbij ongeveer de helft van de bewoners geen strafrechtelijke achtergrond heeft (Minke, 2011). Dit concept draait om gedeelde verantwoordelijkheid. Er worden regelmatig gezamenlijke overlegmomenten georganiseerd met een begeleider. Tijdens deze gesprekken wordt niet alleen het huishouden besproken maar is er ook ruimte voor zowel praktische als persoonlijke thema's.

Door de vrijheid in een halverwege huis stap voor stap te vergroten, leren gedetineerden weer omgaan met verantwoordelijkheid terwijl er nog steeds een vangnet van professionele begeleiding aanwezig is. Het opbouwen van nieuwe, niet-criminele vriendschappen en het herstellen van familiebanden zorgt voor minder herval (Minke, 2011; Warner, 2009).

1.4.2 Nederland: Exodus

Binnen het Nederlandse strafrechtstelsel is er aanzienlijke aandacht voor de resocialisatie en re-integratie van gedetineerden. Om herval (recidive) tegen te gaan, zijn er talrijke nazorgorganisaties actief die zich specifiek richten op het succesvol terug laten keren van (ex-)gedetineerden in de samenleving (Prang, van Wingerden & Timmer, 2010). Een cruciaal onderdeel van dit proces is begeleid wonen. De grootste nazorgorganisatie van Nederland op dit gebied is Exodus. Deze organisatie werd in 1986 opgericht in Den Haag en is sindsdien uitgebreid naar vijf andere regio's in Nederland (Prang et al., 2010). Het hoofddoel is om het leven van de deelnemers weer op de rails te krijgen en herval te vermijden. Het begeleidingsprogramma van Exodus steunt op vier sleutelbegrippen: wonen, werken, relaties en zingeving (Prang et al., 2010; Exodus Nederland, z.d.).

De huisvesting is kleinschalig opgezet, waarbij 9 tot 16 deelnemers per huis verblijven. De locaties variëren van reguliere rijhuizen tot kloosters (van Wingerden & Moerings, 2007). Tijdens een verblijf van gemiddeld 8 tot 12 maanden komen de deelnemers in contact met diverse professionals zoals hulpverleners en maatschappelijk werkers. Het programma is erop gericht dat deelnemers na hun verblijf in een Exodus-huis in staat zijn om zelfstandig een huishouden te runnen. Daarnaast ligt de focus op het herstellen van de familiebanden en het opbouwen van een nieuw sociaal netwerk via werk of hobby's. Er wordt gewerkt vanuit de specifieke krachten en motivatie van de deelnemers. Deze krachten worden aan het begin van het traject in kaart gebracht om een persoonlijk programma op te stellen (Exodus Nederland, z.d.).



Figuur 37: Exodus Rotterdam (Djedj, z.d.)



Figuur 38: Exodus 's-Hertogenbosch (Google Street View, z.d.)



Figuur 39: Exodus Venlo (Google Street View, z.d.)



Figuur 40: Exodus Leiden (Google Street View, z.d.)

1.5 Self-Determination Theorie

Om te begrijpen hoe deze voorgaande architecturale ontwerpen het dagelijks handelen en de beleving van de bewoners sturen, maken we de vertaalslag van de fysieke ruimte naar het psychologische aspect aan detentie. Deze omgeving kan pas werkelijk humaan worden wanneer zij de psychologische basisbehoeften van de Self-Determination Theory (SDT) actief ondersteunt. Deze psychologische theorie, ontwikkeld door Richard M. Ryan en Edward Deci (2020), vertrekt vanuit de visie dat de mens van nature geneigd is tot psychologische groei en integratie. Dit uit zich in een natuurlijk streven naar leren, meesterschap en verbinding met anderen. Volgens deze theorie zijn er drie natuurlijke psychologische basisbehoeften. Deze zijn essentieel voor het welbevinden en de groei van een persoon/individu.

Autonomie:

Dit toont de drang naar het beslissen over het eigen leven. Hierbij gaat het om het ervaren van een gevoel van vrijheid en zelfbeschikking. Het is belangrijk het heft in eigen handen te kunnen nemen en zelf dingen te kunnen ondernemen.

Competentie

Volgens Ryan en Deci (2020) verwijst deze basisbehoefte naar het verlangen naar meesterschap en vaardigheden. Mensen willen successen ervaren en mogelijkheid hebben tot persoonlijke groei.

Verbondenheid

Hierbij is er een verlangen om interacties en verbindingen aan te gaan met anderen. Het gevoel van ergens bij te horen en voor anderen te kunnen zorgen komt hier sterk naar boven. Hierbij is wederzijds respect en zorgzaamheid van essentieel belang.

Deze theorie sluit nauw aan bij de praktijk van detentie en de beleving van gedetineerden tijdens hun opsluiting. Het concept van het transitiehuis is ontwikkeld om de overgang van een langdurig verblijf in een gesloten instelling naar de vrije maatschappij geleidelijker aan te laten verlopen. Deze overstap wordt in de praktijk vaak als zeer groot ervaren. In een uitzending van de VRT (2023) getuigt een ex-gedetineerde over de impact van deze transitie: door jarenlang in een strikt opgelegd regime te leven, verdwijnt de noodzaak om zelfstandig keuzes te maken. Dit zorgt voor praktische uitdagingen na de vrijlating, variërend van het verlies van huishoudelijke vaardigheden tot een gebrek aan digitale kennis (zoals het gebruik van Itsme bijvoorbeeld).

In het onderzoek aan de Universiteit van Gent door van der Kaap-Dedder (2017) wordt aangetoond dat wanneer de autonomie en keuzevrijheid van gedetineerden worden vergroot, hun welbevinden en algemene levenskwaliteit erop vooruitgaan. Vooral bij dagelijkse activiteiten zoals werk, lessen en vrije tijd zal hun welbevinden en algemene levenskwaliteit een positieve invloed hierop ervaren. Volgens van der Kaap-Dedder (2017) ervaren gedetineerden in een streng regime vaak een zeer beperkte autonomie, wat kan leiden tot negatieve gevoelens. Wanneer zij zich gedwongen voelen om deel te nemen aan de activiteiten in plaats van dit op basis van zelfbeschikking te doen, ontstaat er autonomiefrustratie.

Als we deze drie psychologische basisbehoeftes vertalen naar een individu dat zijn detentietraject in een transitiehuis doorbrengt, krijgen we ook enkele parameters waaraan het architecturaal ontwerp zal moeten voldoen om zo het welzijn van de deelnemer binnen het huis te kunnen vergroten en de re-integratie in de maatschappij zo vlot mogelijk te laten verlopen.

We vertalen deze psychologische basisbehoeften naar de context in een transitiehuis.

Autonomie

In een transitiehuis is er aanzienlijk minder beveiliging en bewoners mogen zich vrij door het gebouw bewegen. In plaats van een passief lid van een systeem te zijn, worden zij uitgedaagd om zelf weer actie te ondernemen. Door zelf weer keuzes te maken over deze dagelijkse zaken, wordt de overgang na hun tijd in detentie minder groot. Bewoners beslissen zelf wat ze eten, doen hun eigen boodschappen in de lokale winkel en plannen hun eigen sport- en vrijetijdsbesteding. Door de mogelijkheid van personalisatie in hun kamer met persoonlijke spullen helpt dit de bewoners een eigen plek van de omgeving te maken en het eigenaarschap aan te gaan. Toch is deze autonomie niet onbegrensd. Hoewel het regime aanzienlijk vrijer is in een transitiehuis, blijft het een vorm van detentie waarbij de bewegingsvrijheid buiten de muren strikt gereguleerd wordt aan de hand van een reclasseringsplan. De bewoner van het transitiehuis bevindt zich in een tussengebied: er is sprake van een herwonnen autonomie maar altijd binnen de vastgestelde limieten van de opgelegde strafuitvoering.

Verbondenheid

Dit aspect draait om het herstellen van het contact met de samenleving en met elkaar. Bewoners krijgen de kans om hun plek echt eigen te maken en relaties met de buurt op te bouwen. Door de indeling van het gebouw, van private kamers tot gedeelde en openbare ruimtes, worden ontmoetingen gestimuleerd binnenshuis. Binnenin het huis wordt de band versterkt tussen de deelnemers door samen te koken in een gedeelde keuken of aan de hand van dagelijkse activiteiten binnen het transitiehuis. Het toevoegen van extra openbare functies aan het gebouw zorgt ervoor dat ook contact kan worden gelegd met buurtbewoners.

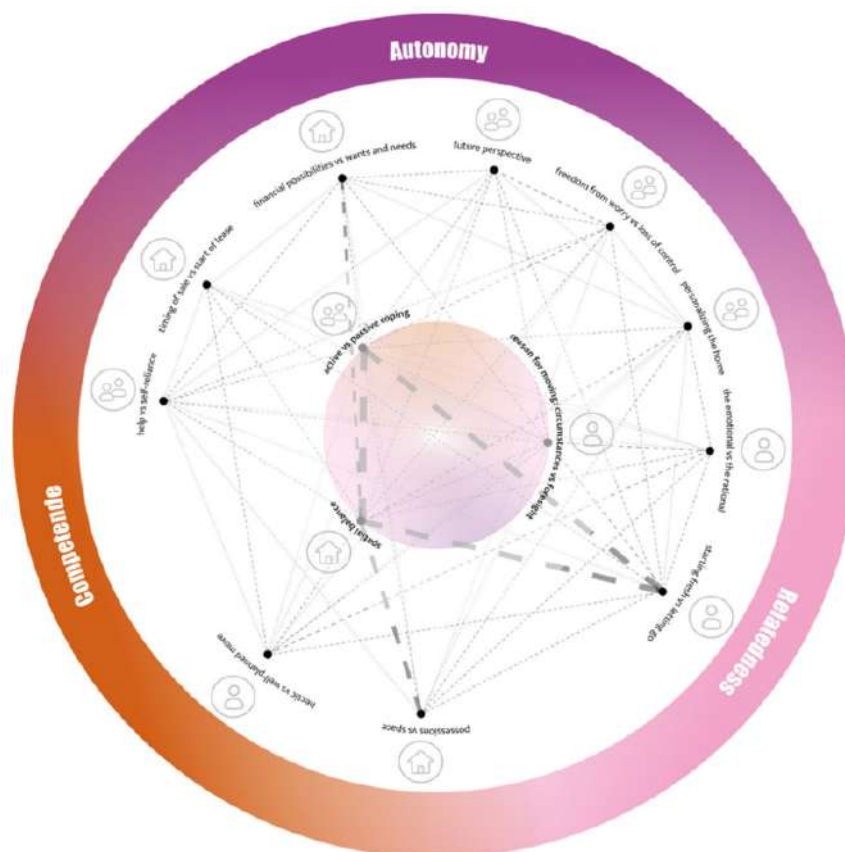
Competentie

Om het vertrouwen in het eigen terug te kunnen winnen, biedt het transitiehuis een duidelijke dagstructuur. Bewoners krijgen de vrijheid om hun eigen kamer of de gemeenschappelijke ruimtes persoonlijk in te richten, wat zorgt voor een gevoel van verantwoordelijkheid. Daarnaast is er veel aandacht voor het aanleren of opfrissen van praktische vaardigheden. Het gaat hierbij om zaken die essentieel zijn voor een succesvolle terugkeer naar de maatschappij, zoals zelfreflectie, financieel beheer, werken aan een reclasseringsplan en het voorbereiden op werk. Iedere bewoner krijgt ook een eigen taak waar die verantwoordelijk voor is. Zo is er een duidelijke taakverdeling rond koken, opruimen, poetsen om het samenleven als groep zo vlot mogelijk te laten verlopen.

1.6 Dualiteiten

In het seminarie 'Designing for More' werd de Self-Determination Theory (SDT) verkend gedurende het hele eerste semester. Deze theorie werd gebruikt als fundament tijdens het ontwerpen. De vraag hierbij is hoe het architecturale ontwerp de drie psychologische basisbehoeften: autonomie, competentie en verbondenheid kan ondersteunen of juist belemmeren en hoe we die beperkingen kunnen opheffen. Tijdens dit seminarie leerden we dat ontwerpen voor kwetsbare groepen vraagt om een diepgaand begrip van de tegenstrijdigheden of ook wel 'dualiteiten' die zij ervaren wanneer zij zich moeten aanpassen aan een nieuwe omgeving.

Voor het Master project wordt dit theoretisch denkkader specifiek toegepast op de typologie van het transitiehuis. Hoewel de doelgroep van ex-gedetineerden verschilt van de ouderen doelgroep uit het onderzoek van Severens en haar collega's (Severens et al., in review), zijn de onderliggende ruimtelijke en psychologische aspecten verrassend gelijklopend. In beide gevallen is er sprake van een ingrijpende verhuisbeweging. Het onderzoek van Severens stelt 13 dualiteiten voor waarmee rekening kan gehouden worden. Hieruit zijn negen dualiteiten geselecteerd die passen binnen de context van detentie. Die worden vervolgens toegepast op het ontwerp van een transitiehuis, gerelateerd aan het denkkader van de Self-Determination Theory.



Figuur 41: Dualiteiten en SDT (Severens et al., in review)

Opnieuw beginnen vs loslaten

Binnen de context van een transitiehuis komt de dualiteit van opnieuw starten versus loslaten sterk aan bod. Het gaat om geleidelijk aan het eigen leven te herorganiseren en opnieuw kunnen deelnemen aan de maatschappij, terwijl het gevangenisleven bewust wordt losgelaten. Er ontstaat een spanningsveld tussen afscheid nemen van het oude leven en het opbouwen van een nieuw toekomstgericht bestaan. Dit is moeilijk, zeker wanneer je terug in een maatschappij stapt en niet meer kan terugvallen op het strakke regime van de gevangenis met zekerheden en een grote voorspelbaarheid.

Emotioneel vs rationeel

De overstap van de gevangenis naar de vrije wereld is een strijd tussen het verstand en het gevoel. Rationeel weet de bewoner heel goed dat het transitiehuis de beste kans is op een nieuw leven met werk en een eigen plek. Het is de logische weg naar vrijheid. Maar emotioneel is die stap vaak lastiger. De relatieve veiligheid van de gestructureerde omgeving en de vaste routines van de gevangenis bieden een houvast dat buiten plotseling wegvalt, wat zorgt voor angst en onzekerheid. De maatschappij is tijdens die jaren in detentie sterk veranderd. De wereld ziet er anders uit, de technologie is veranderd en het tempo ligt veel hoger. De enorme hoeveelheid prikkels en informatie van buitenaf kunnen emotioneel en cognitief overweldigend zijn voor iemand die jarenlang in een afgeschermd omgeving zat.

Financiële mogelijkheden

Geld speelt een cruciale rol in het leven van een gedetineerde. De financiële realiteit wordt gekenmerkt door een scherpe dualiteit: enerzijds is er de zware last van het verleden met vaak schulden aan de staat, slachtoffers of nabestaanden. Anderzijds is er de noodzaak om een nieuw kapitaal op te bouwen voor de toekomst. Binnen de gevangensemuren is sparen nagenoeg onmogelijk; de inkomsten uit arbeid binnen de gevangensemuren zijn minimaal, terwijl de kosten voor levensonderhoud zoals kantine-aankopen of een gedeeld televisieabonnement verhoudingsgewijs hoog liggen.

Bij de overgang naar het transitiehuis verschuift de focus naar financiële stabiliteit op lange termijn. De zoektocht naar jobzekerheid is hierbij essentieel, niet alleen om lopende schulden af te lossen maar ook om in de nabije toekomst zelfstandig een woonst te kunnen betalen. In deze kwetsbare fase is de steun van een sociaal netwerk of familie vaak onmisbaar om het contrast tussen de beperkte middelen uit detentie en de kostbare terugkeer naar de maatschappij te overbruggen.

Bezittingen vs ruimte

Deze dualiteit spitst zich toe op de overgang van persoonlijke bezittingen uit de gevangenis naar een nieuwe kamer, aangevuld met nieuwe spullen die gedurende het verblijf worden verzameld. Hierbij denken we aan materialen voor werk, opleiding of hobby's. De uitdaging ligt in het vinden van een evenwicht tussen voldoende opbergruimte en een open, overzichtelijke leefomgeving.

Hulp vs zelfstandigheid

Bewoners leren opnieuw om zelfstandig te functioneren, maar de weg daarheen is een gedeelde verantwoordelijkheid. De uitdaging ligt in het vinden van de juiste balans: wat pakt de bewoner zelf op en waar is toch die ondersteuning nog nodig? Ook voor de leef- en krachtcoaches is dit een voortdurend evenwicht. Zij bieden de nodige begeleiding aan maar geven ook dat essentiële duwtje in de rug wanneer een deelnemer dreigt op te geven. De fysieke ruimte en de werking moeten dit proces ondersteunen: een omgeving die uitnodigt tot zelfredzaamheid maar waar hulp altijd nabij is.

De mate waarin men de woning personaliseert

De behoefte om een ruimte 'eigen' te maken botst soms met het tijdelijke karakter van het verblijf in een transitiehuis. Na gemiddeld tien maanden maakt de bewoner immers plaats voor een opvolger. Dit vraagt om een flexibel en aanpasbaar interieurontwerp. De fysieke ruimte moet kunnen meegroeien met de persoonlijke ontwikkeling en de veranderende behoeften die de bewoners tijdens hun traject doormaken.

Ontzorgen vs opgeven zeggenschap

Het samenleven in een 'groot huishouden' met andere bewoners kan spanningen met zich meebrengen maar biedt ook voordelen zoals ontzorging en een sterk gemeenschapsgevoel. Samen koken, eten, sporten en boodschappen doen versterkt onderlinge verbondenheid maar vraagt tegelijk om duidelijke afspraken en een evenwicht tussen collectiviteit en individuele zeggenschap.

Actieve vs passieve coping

Het leven in een gesloten inrichting kan leiden tot institutionele afhankelijkheid waarbij de eigen regie volledig is weggefallen. Binnen de muren van een streng gevangenisregime worden gedetineerden noodgedwongen naar een passieve copingstijl gedreven. De strikte institutionele controle en het gebrek aan autonomie maken elke vorm van eigen initiatief of omgevingsaanpassing vaak onmogelijk.

De overgang naar een transitiehuis zorgt voor een cruciale verschuiving. Het transitiehuis dwingt de bewoner tot een switch naar actieve coping. Het gaat hier niet langer om het passief uitzitten van de tijd maar om het herontdekken van autonomie: het plannen van de dag, het aanpakken van praktische problemen en het maken van bewuste keuzes. Dit proces van herwonnen autonomie is een noodzakelijke voorbereiding op de uiteindelijke terugkeer naar de vrije samenleving waar de structuur van de instelling volledig wegvalt en het individu volledig zelfstandig zijn weg moet vinden.

Toekomstperspectief

Het wonen in een transitiehuis vormt zoals de naam het zelf al aangeeft een tussenstap naar opnieuw zelfstandig wonen, met focus op re-integratie in de maatschappij. Bewoners werken aan het opbouwen of herstellen van (nieuwe) sociale en familiale banden, het zoeken naar werk en het heropnemen van een actieve rol in de samenleving. De toekomst wordt dus geleidelijk aan vorm gegeven en er is een positief vooruitzicht.

Bibliografie

American Philosophical Society. (z.d.). *Humanizing Eastern State Penitentiary records*. Geraadpleegd op 28 december 2025, van <https://www.amphilsoc.org/museum/exhibitions/children-archives/humanizing-eastern-state-penitentiary-records>

B2Ai Architects. (z.d.). *Prison complex Haren*. Geraadpleegd op 9 januari 2026, van <https://b2ai.com/en/projects/gevangeniscomplex/>

BAM fm. (z.d.). *Poort van Beveren*. Geraadpleegd op 28 december 2025, van <https://www.bambelgium.be/project/poort-van-beveren/>

Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden. (2005, 1 februari). *Belgisch Staatsblad*. Geraadpleegd op 28 december 2025, van de Liga voor Mensen rechten: http://mensenrechten.be/pdf/Basiswet_gevangeniswezen.pdf

Batenburg, M. (2025). Reconstructie van gevangenis cel [Foto]. LinkedIn. Geraadpleegd op 19 mei 2026, van https://www.linkedin.com/posts/myrthe-batenburg-1b317976_vrt-nieuwsblad-fodjustitie-activity-7379610340134797313-aP8R?utm_source=social_share_send&utm_medium=member_desktop_web&rcm=ACoAADcY_5UBmzaQFfYZrvAO80_yUTUc30cN2s8

Bentham, J. (1843). *The works of Jeremy Bentham, published under the superintendence of his executor, John Bowring*. William Tait. (Origineel werk gepubliceerd in 1791)

Bentham, J. (1995). *The Panopticon writings* (M. Bozovic, Red.). Verso. (Origineel werk gepubliceerd in 1787)

Boie, G. (2012). 't Stad is ook van de gevangenen. *Ruimte*, (15), 58–63. Vlaamse Vereniging voor Ruimte en Planning.

Bröker, E. (2016). Together you will get there. A graduation article on the Skejby halfway house: a house where delinquents and students live together. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 25(1), 90–101. <https://doi.org/10.18352/jsi.478>

Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen (CTRG). (2021). *Verslag bezoek aan de transitiehuizen te Mechelen en Edingen* (Verslag nr. 2021/01). Federale Overheidsdienst Justitie. https://ctrq.belgium.be/wp-content/uploads/2022/01/CTRG-V2021-1_TH_NL-Final.pdf

Cevoli, M. (2010). State prison. [Foto]. Flickr. <https://www.flickr.com/photos/michaelcevoli/4541212207/>

Claus, H. (2009). De huizen, een concept voor de Belgische gevangenis van de eenentwintigste eeuw. *Orde van de dag*, 48(5), 39–43.

Claus, H. (2018). *Achter tralies: Hoelang houdt de gevangenis nog stand?* Borgerhoff & Lamberigts.

Claus, H., Beyens, K., De Meyer, R., Gryson, M., & Naessens, L. (2013). *Huizen: Naar een duurzame penitentiaire aanpak*. ASP Editions

De Vleeschouwer, H. (2021). Het Rasphuis aan de Coupure (1775-1935), Correctiehuis en centrale gevangenis. Deel 1 Product van de Verlichting onder Vilian XIII (1773-1829). *Ghendtsche Tydinghen*, 50(2), 119-130.
<https://doi.org/10.21825/gt.85053>

Dhaemer, L. (2014). *Gevangenisarchitectuur en de weg terug naar de samenleving: Een onderzoek naar de relatie tussen gevangenisarchitectuur en re-integratie* [Masterscriptie, Universiteit Gent]. Universiteit Gent.

Djedj. (z.d.). *Exodus Rotterdam* [Foto]. Pixabay. Geraadpleegd op 10 januari 2026, van <https://pixabay.com/nl/users/djedj-59194/?tab=all&order=latest&pagi=2>

Ducpétiaux, É. (1837). *Des progrès et de l'état actuel de la réforme pénitentiaire et des institutions préventives, aux États-Unis, en France, en Suisse, en Angleterre et en Belgique*. Hauman, Cattoir et Cie.

Dupréel, J. (1960). *Penitentiaire studiën en perspectieven*. Nijvel: Penitentiaire drukkerij.

Eastern State Penitentiary Historic Site. (z.d.). *History of Eastern State Penitentiary*. Geraadpleegd op 28 december 2025, van <https://easternstate.org/about/history-of-eastern-state-penitentiary>

Evans, R. (1982). *The fabrication of virtue: English prison architecture, 1750–1840*. Cambridge University Press.

Exodus Nederland. (z.d.). *Home*. Exodus. Geraadpleegd op 10 januari 2025, van <https://exodus.nl/>

Fairweather, L., & McConville, S. (Red.). (2000). *Prison architecture: Policy, design, and experience*. Architectural Press.

Federale Overheidsdienst Justitie. (2008, 16 mei). *Masterplan 2008-2012 voor een gevangenisinfrastructuur in humane omstandigheden* [Persbericht].

Federale Overheidsdienst Justitie. (2019, 16 augustus). *Welke financiering voor de toekomstige transitiehuizen te Mechelen en te Edingen*. Strada Lex.

Feyaerts, J. (2018). Tussen vier muren: Ontwerp van de individuele cel in 'de Ducpétiaux-gevangenis'. *Tijdschrift voor Interieugeschiedenis en Design*, 40, 27- 46.
<https://doi.org/10.2143/GBI.40.0.3278517>

Fouche, G. (2006, 26 juli). Anyone for porridge? *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/society/2006/jul/26/crime.penal>

- Holbrouck, S. (2016). *Raamwerk voor de locatiebepaling van een duurzaam strafuitvoeringsproject* [Masterproef, Universiteit Gent].UGent.
- Hornum, F. (1988). Corrections in two social welfare democracies: Denmark and Sweden. *The Prison Journal*, 68(1), 63–82.
- Johnston, N. (2000). *Forms of constraint: A history of prison architecture*. University of Illinois Press.
- Klasbak. (2012). *Verslag studiebezoek gevangenissen Noorwegen*. Geraadpleegd op 10 januari 2026, van <https://www.yumpu.com/nl/document/read/20059717/verslag-studiebezoek-gevangenissen-klasbak>
- Knack. (2011, 26 juli). *Noorwegen heeft meest menselijke gevangenissen ter wereld*. <https://www.knack.be/nieuws/wereld/noorwegen-heeft-meest-menselijke-gevangenissen-ter-wereld/>
- Krulwich, R., & Abumrad, J. (Hosts). (2014, 10 juli). Shattering silence and an eye of God [Audio-podcastaflevering]. In *Radiolab*. WNYC Studios. <https://radiolab.org/podcast/eastern-state-penitentiary>
- Maes, E. (2009). *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf: 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*. Maklu.
- Minke, L. K. (2011). The effects of mixing offenders with non-offenders: Findings from a Danish quasi-experiment. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 12(1), 80–99. <https://doi.org/10.1080/14043858.2011.561624>
- Ministry of Justice. (2008). *A programme of principles for prison and probation work in Denmark*. Kriminalforsorgen.
- Ministry of Justice. (2009). *Information on serving a prison sentence*. Kriminalforsorgen.
- Molden, A., & Molden, J. (1991). Bergen Landsfengsel. *Byggekunst: The Norwegian Review of Architecture*, 8, 504–512.
- Nederlandt, O. (21 januari, 2021). *Belgique : de quoi Haren est-il le nom ?* (Interview voor Prison Insider). <https://www.prison-insider.com/en/articles/belgique-de-quoi-haren-est-il-le-nom>
- Nikel, D. (2020). Bastøy: Norway's Island Prison where inmates work, ski and watch tv. *Forbes*. Geraadpleegd op 10 januari 2026, van <https://www.forbes.com/sites/davidnikel/2020/07/01/basty-norways-island-prison-where-inmates-work-ski-and-watch-tv/>
- Penitenciaire Beleidsraad. (2024). *Advies nr. 1: Overbevolking in de Belgische gevangenissen en de gevolgen voor detentieomstandigheden*. Federale Overheidsdienst Justitie.

Prang, R., van Wingerden, S. & Timmer, R. (2010). Opvang en begeleiding van (ex-) gedetineerden: een hele klus. *Tijdschrift voor strafrechtspleging*, 89(5), 290–302.

Pratt, J. (2008). Scandinavian exceptionalism in an era of penal excess, part I: The nature and roots of Scandinavian exceptionalism. *British Journal of Criminology*, 48(2), 119–137. <https://doi.org/10.1093/bjc/azm072>

Prisongear. (z.d.). *Edouard Ducpétiaux*. Geraadpleegd op 4 januari 2026, van <https://www.prisongear.be/news/40/15/Edouard-Ducpetiaux/>

Regie der Gebouwen. (z.d.a). *Detentie en internering in humane omstandigheden*. Geraadpleegd op 9 januari 2026, van <https://www.regiedergebouwen.be/nl/projects/detentie-en-internering-humane-omstandigheden>

Regie der Gebouwen. (z.d.b). *Eerste steen gelegd van de nieuwe gevangenis Dendermonde*. Geraadpleegd op 28 december 2025, van <https://www.regiedergebouwen.be/nl/downloads/eerste-steen-gelegd-van-de-nieuwe-gevangenis-dendermonde>

Regie der Gebouwen. (z.d.c). *Haren (Bruxelles) : Village pénitentiaire*. Geraadpleegd op 9 januari 2026, van <https://www.regiedesbatiments.be/fr/projects/detention-et-internement-dans-des-conditions-humaines>

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2020). Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions. *Contemporary Educational Psychology*, 61, 101860. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101860>

Scheer, D. (2013). Le paradoxe de la modernisation carcérale: Ambivalence du bâti et de ses usages au sein de deux prisons belges. *Cultures & conflits*, 90(90), 95–116. <https://doi.org/10.4000/conflits.18743>

Severens, E., Stevens, R., Smetcoren, A. S., Petermans, A. (in review). Moving to a private rental dwelling in later life: a process characterized by balancing opposite needs.

Shemar, J. (2025). Examining the Panopticon as an icon of Jeremy Bentham's philosophical ideas. *UCL Journal of Law and Jurisprudence*, 14(1), 1–22.

Six Norwegian Prisons. (z.d.). *Ideas and architecture*. Geraadpleegd op 10 januari 2026, van <https://www.sixnorwegianprisons.com/ideas.html>

Starconstruct. (z.d.). *Gevangenis Dendermonde en Beveren*. Geraadpleegd op 28 december 2025, van <https://www.starconstruct.be/project/gevangenis-dendermonde/>

The Plan. (2023). *Prison Village Haren, Belgium: A true revolution in the way we approach detention*. The Plan Award 2023. Geraadpleegd op 28 december 2025, van <https://www.theplan.it/eng/award-2023-mixed-use/prison-village-haren-belgium-a-true-revolution-in-the-way-we-approach-detention-egm-architects-b2ai-architects>

van der Kaap-Deeder, J., Audenaert, E., Vandeveld, S., Soenens, B., Van Mastrigt, S., Mabbe, E., & Vansteenkiste, M. (2017). Choosing when choices are limited: The role of perceived afforded choice and autonomy in prisoners' well-being. *Law and Human Behavior*, 41(6), 567–578. <https://doi.org/10.1037/lhb0000259>

Van Wingerden, S., & Moerings, L. M. (2007). Het succes van Exodus; evaluatieonderzoek naar resocialisatie en recidive van oud-bewoners. *Proces, Tijdschrift voor strafrechtspleging*, 86(1), 2–8. <https://hdl.handle.net/1887/43645>

Vanacker, J. (1996). Tractebel: Beste koop is een Ducpétiauxgevangenis. Bedenkingen bij de financiële audit - Organisatorische studie van de strafinrichtingen. *Panopticon*, 17(5), 383–391.

Vessella, L. (2017). Prison, architecture and social growth: Prison as an active component of the contemporary city. *The Plan Journal*, 2(1). <https://doi.org/10.15274/tpj.2017.02.01.05>

Vinnitskaya, I. (2011). *Halden Prison- The most humane prison in the world*. Archdaily. Geraadpleegd op 10 januari 2026, van https://www.archdaily.com/154665/halden-prison-erik-moller-arkitekter-the-most-humane-prison-in-the-world?ad_medium=gallery

Vlaamse Regering. (2025). *Vlaams strategisch plan ter versterking van de re-integratie van personen in detentie (2025-2030)*. Vlaamse Overheid.

Surpopulation carcérale et nouvelles prisons: l'Etat belge va-t-il droit dans le mur ? (2019, januari 23). *La Libre*. <https://www.lalibre.be/debats/opinions/2019/01/23/surpopulation-carcerale-et-nouvelles-prisons-letat-belge-va-t-il-droit-dans-le-mur-B2YGGNSQUIRELBC2RJ2IL7KR2DY/>

VRT. (2023, 25 oktober). *Durf te vragen: Ex-gedetineerden* [Televisie-uitzending].

Vzw De Huizen. (z.d.). *Het detentiehuis*. Geraadpleegd op 9 januari 2026, van <https://www.dehuizen.be/ons-concept/het-detentiehuis>

Ward, D. A. (1972). Inmate rights and prison reform in Sweden and Denmark. *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 63(2), 240–255.

Warner, K. M. (2009). *Resisting the new punitiveness? Penal policy in Denmark, Finland and Norway*. Universiteit van Dublin.

Weltjens, K. (2012). *Kleinschalige detentie in Scandinavië: een eye-opener?* [Masterscriptie, Vrije Universiteit Brussel].

Figurenlijst

Figuur 1: Feyaerts, J. (2018). *Rome, gevangenis San Michele*.

Figuur 2: De Vleeschouwer, H. (2021). *Gevelbeeld Tuchthuis in Gent*.

Figuur 3: De Vleeschouwer, H. (2021). *Grondplan, Tuchthuis in Gent*.

Figuur 4: Bentham, J. (1843/1791). *Blauwdruk van een panopticum*.

Figuur 5: Cevoli, M. (2010). *Licht door een "oog van God" raam*.

Figuur 6: Feyaerts, J. (2018). *Grondplan gevangenis Cherry Hill*.

Figuur 7: Eastern State Penitentiary Historic. (z.d.). *Kledij voor volledige isolatie*.

Figuur 8: Feyaerts, J. (2018). *Gevangenis van Leuven-Centraal*.

Figuur 9: Feyaerts, J. (2018). *Cel in de gevangenis van Sint-Gillis, 1915*.

Figuur 10: BAM fm. (z.d.). *Ontwerp model Beel*.

Figuur 11: Boie, G. (2012). *Ontwerpstrategie voor gevangenis van Beveren en Dendermonde*.

Figuur 12: B2Ai Architects. (z.d.). *Gevangeniscomplex Haren*.

Figuur 13: The Plan. (2023). *Materialengebruik gevangenis Haren*.

Figuur 14: The Plan. (2023). *Concept gevangenis Haren*.

Figuur 15: Vlaamse regering. (2025). *Gemiddelde dagelijkse bevolking en capaciteit in Vlaamse en Brusselse gevangenissen in 2024, 2025*.

Figuur 16: Batenburg, M. (2025). *Reconstructie van gevangeniscel met grondslaper in gevangenis van Mechelen tijdens staking van personeel*.

Figuur 17: Claus et al. (2013). *Boek Hans Claus, Ronald De Meyer en co-auteurs*.

Figuur 18: Claus et al. (2013). *Ontwerp detentiehuis van studenten van De Meyer*.

Figuur 19: Claus et al. (2013). *Ontwerp detentiehuis van studenten van De Meyer*.

Figuur 20: Claus et al. (2013). *Ontwerp detentiehuis van studenten van De Meyer*.

Figuur 21: Claus et al. (2013). *Ontwerp detentiehuis van studenten van De Meyer*.

Figuur 22: vzw De Huizen. (z.d.). *Ontwerp detentiehuis van studenten van De Meyer*.

Figuur 23: vzw De Huizen. (z.d.). *Ontwerp detentiehuis van studenten van De Meyer*.

Figuur 24: Claus, H. (2018). *Boek Hans Claus*.

Figuur 25: *Variatie in detentie*.

Figuur 26: CTRG. (2021). *Foto's transitiehuis Mechelen*.

Figuur 27: CTRG. (2021). *Foto's transitiehuis Edingen*.

Figuur 28: *Tijdslijn ontstaan transitiehuizen*.

Figuur 29: Nikel, D. (2020). *Open gevangenis Bastøy, Noorwegen*.

Figuur 30: Nikel, D. (2020). *Open gevangenis Bastøy, Noorwegen*.

Figuur 31: Molden, A. & Molden, J. (1991). *Gesloten gevangenis Bergen, Noorwegen*.

Figuur 32: Molden, A. & Molden, J. (1991). *Gesloten gevangenis Bergen, Noorwegen*.

Figuur 33: Vinnitskaya, I. (2011). *Gesloten gevangenis Halden*.

Figuur 34: Vessella, L. (2017). *Cel in gevangenis Halden*.

Figuur 35: Six Norwegian Prisons. (z.d.). *Grondplan gevangenis Halden*.

Figuur 36: Six Norwegian Prisons. (z.d.). *Bezoekershuisje gevangenis Halden*.

Figuur 37: Djedj. (z.d.). *Exodus Rotterdam*.

Figuur 38: Google Street View. (z.d.). *Exodus 's-Hertogenbosch*.

Figuur 39: Google Street View. (z.d.). *Exodus Venlo*.

Figuur 40: Google Street View. (z.d.). *Exodus Leiden*.

Figuur 41: Severens et al. (in review). *Dualiteiten en SDT*.

DEEL 2

Empirisch onderzoek

2. Empirisch onderzoek

Dit empirisch onderzoek is essentieel om de stap van literatuur naar een concreet en werkbaar ontwerp te kunnen zetten. Door de context niet enkel tekstueel maar ook door directe ervaringen en eigen observaties te verkennen, kan er een dieper inzicht worden verkregen in de dagelijkse realiteit van detentie. De ambitie van dit onderzoek was om voorbij de cijfers en de literatuur te kijken en de tastbare realiteit van het gevangeniswezen te ervaren. Deze praktische basis is onmisbaar om later in de ontwerpfase keuzes te maken die werkelijk aansluiten bij de behoeften van de gebruikers.

Dit traject startte met een diepgaand gesprek met een medewerkster van de gevangenis van Mechelen. Hierbij kwam niet alleen de algemene ervaring rond het gevangeniswezen aan bod maar werd ook de nauwe samenwerking tussen de gevangenis en het nabijgelegen transitiehuis besproken. Ook de eerste plannen van in de ontwerpfase werden onder de loep genomen en kregen de nodige feedback en aanpassingen.

Vervolgens werd er deelgenomen aan het traject 'Rondom Prison', een reeks bezoeken en gesprekken georganiseerd door de vzw Avansa. Dit bood de kans om de theoretische kennis vanuit de literatuurstudie aan te vullen met directe ervaringen en observaties uit de praktijk. Vanuit 4 sessies werd er meer inzicht gegeven over het gevangeniswezen vandaag de dag. De vier sessies boden elk een ander perspectief vanuit de leefwereld van zowel gedetineerden, familie als de medewerkers.

De eerste sessie toonde via een documentaire een diepgaande blik op de ouderenafdeling in de gevangenis van Merksplas, wat de specifieke noden en tekortkomingen van deze doelgroep direct inzichtelijk maakte. Tijdens de tweede sessie volgde een fysiek bezoek aan de gevangenis van Mechelen waarbij de ruimtelijke impact van de vleugels en de verschillende faciliteiten binnen deze muren duidelijk werden. De derde sessie stond in het teken van het transitiehuis, waar gesprekken met zowel coaches als deelnemers het contrast met het traditionele gevangenisregime verduidelijkten. Het traject werd afgesloten met een vierde sessie in de bezoekersruimte van de gevangenis van Mechelen, waar dieper kon worden ingegaan op de dagelijkse realiteit binnen de muren via gesprekken met medewerkers en gedetineerden in voorhechtenis.

Deze verzamelingen van persoonlijke indrukken en gesprekken ter plaatse en kritische feedback hebben geleid tot een dieper begrip van het gevangeniswezen in België en vormen een noodzakelijk fundament voor de ontwikkeling van een nieuwe architecturale typologie die gericht is op humanere detentie en re-integratie.

2.1 Werknemer in de gevangenis van Mechelen

Om mijn architecturale visie te toetsen aan de dagelijkse realiteit van detentie en re-integratie, ben ik in gesprek gegaan met een medewerkster van de gevangenis van Mechelen. Vanuit haar rol beheert zij de volledige dossiers van gedetineerden: van hun binnenkomst tot hun eventuele doorstroom naar een transitiehuis. Dit gesprek bood een kritische blik op de huidige staat van ons gevangeniswezen en de noodzaak voor een kleinschaliger alternatief.

Gesprekken over detentie-infrastructuur beginnen vandaag de dag vaak bij één groot probleem: de overbevolking. In Mechelen is de situatie momenteel nijpend. In het gesprek wordt al snel duidelijk dat de situatie vandaag ver afstaat van de ideale architecturale plannen: *"Er zitten hier veel te veel gedetineerden. In Mechelen is er officieel plaats voor 84 man, maar momenteel zitten er 152."* Deze overbevolking tast niet alleen de leefbaarheid aan maar ook de veiligheid en de menselijke waardigheid. Cellen die ontworpen zijn voor één persoon worden nu vaak door drie mensen gedeeld, wat elke vorm van humane detentie onmogelijk maakt.

Tijdens ons gesprek kwam *[grootschalige gevangenis]* ter sprake. Hoewel dergelijke grote projecten vaak worden gepresenteerd als dé oplossing, merkt men als justitiemedewerker vooral de nadelen van die enorme schaal. De medewerkster wijst erop dat de administratieve en humane opvolging daar spaak loopt door de te grote omvang: *"Als wij een dossier krijgen van [grootschalige gevangenis], dan denken wij: oei, daar zit geen informatie in. Of het is niet juist, of foutief behandeld."* Het bijeenbrengen van meer dan duizend mensen op één site zorgt voor anonimiteit en administratieve chaos waarbij gedetineerden vooral als nummertje worden gezien. Dit bevestigt het standpunt dat grootschaligheid re-integratie in de weg staat. Voor een succesvol traject is persoonlijke opvolging nodig, iets wat in een 'gevangenisdorp' simpelweg verloren gaat.

Een opvallend punt uit het gesprek was de nuchtere kijk op de afwerking en materialiteit van een detentie- of transitiehuis. In de architectuur zoeken we vaak naar een huiselijke sfeer, maar de Mechelse gevangenismedewerkster benadrukt dat we de realiteit niet uit het oog mogen verliezen: *"Het moet huiselijk zijn, maar het moet ook tegen een stootje kunnen"*. De bewoners komen vaak uit een woelige context. De gebruikte materialen moeten dus kwalitatief en slagbestendig zijn, zonder dat de omgeving daardoor kil of institutioneel aanvoelt.

Ze is resoluut over de toekomst: *"Ik vind persoonlijk die werking [van transitiehuizen] veel, veel beter. Je kunt beter in een soort leefgroepwerking gaan werken, omdat dat voor die mannen veel voordeliger is."*

Deze inzichten zijn dan ook bepalend voor de volgende stap in het ontwerpproces. Om een nieuwe visie op detentie te realiseren, is de ontwikkeling van een vernieuwende architecturale typologie onvermijdelijk.

2.2 Rondom Prison: een verbinding van het leven binnen en buiten de gevangenis

In samenwerking met Avansa Rivierenland, een sociaal-culturele netwerkorganisatie die inzet op maatschappelijke participatie, werd er deelgenomen aan het traject **‘Rondom Prison’**, een reeks sessies die de complexe wereld van detentie tastbaar maken. Onder leiding van Bart Schoovaerts, educatief medewerker bij Avansa en procesbegeleider van sociaal artistieke projecten in verschillende gevangenissen, boden deze sessies de kans om de dagelijkse werking, de infrastructurele knelpunten en de menselijke noden van binnenuit te begrijpen.

Avant-première ‘Achter de tralies van de tijd’

Een eerste sessie hiervan bestond uit de avant-première van de documentairefilm *‘Achter de tralies van de tijd’*, gevolgd door een nagesprek met regisseur Stijn Geenen. Deze docu zal in september 2026 te zien zijn op Canvas, VRT.

De film liet een diepe indruk achter, niet alleen op mij maar op de hele zaal. Het belichte een realiteit die nagenoeg onbekend is voor velen: de wereld van de 70-plusser in detentie. Wanneer we aan gedetineerden denken, denken we zelden aan ouderen of mensen met dementie en toch is dit de realiteit in afdelingen zoals die in Merksplas. De documentaire legde pijnlijk bloot hoe het huidige gevangenisstelsel totaal niet is ingericht op deze doelgroep. Alle zorgbehoevenden liggen noodgedwongen samen op één ziekenzaal, terwijl het personeel hen liever in aparte kamers zou zien voor een beter comfort en voor privacy bij het toedienen van zorg (zie figuur infra). De tekorten zijn schrijnend: met slechts één verpleegster voor 450 gevangenen is menswaardige zorg een onmogelijke opgave. Het zorgpersoneel slaagt er nauwelijks nog in het hoofd boven water te houden met de minimale middelen die hen ter beschikking worden gesteld.



Figuur 42: Avant-première “achter de tralies van de tijd”

“Je wilt daar het beste voor, maar je bent beperkt in middelen he, ja één pamber per persoon per dag.” (Zorgkundige Koen)
(Geenen, 2026)

Ook de positie van geïnterneerden met dementie werd sterk in beeld gebracht. Deze mensen horen feitelijk niet thuis in een gevangenissetting. Ze zijn hun zelfstandigheid volledig kwijt en kunnen in een reguliere afdeling niet overleven, dit omdat er misbruik zou worden gemaakt van hun kwetsbare situatie. Vaak verblijven zij daar tot hun laatste levensdagen terwijl de omgeving, die gericht is op discipline en controle, geen enkele ruimte biedt voor een waardig levenseinde.

“Ik ben naar hier gekomen om zorg te geven, wat dat ze gedaan hebben, ik kijk daar niet naar in mijn zorg geven. Ik kijk naar de mensen.” (Zorgkundige Koen)
(Geenen, 2026)



Figuur 43: Ouderen afdeling in gevangenis van Merksplas (Peeters, 2026)



Figuur 44: Fragment uit 'Achter de tralies van de tijd' (Dalton Distribution, 2026)



Figuur 45: Fragment uit 'Achter de tralies van de tijd' (Dalton Distribution, 2026)

Bezoek aan de gevangenis van Mechelen

Het bezoek aan de gevangenis van Mechelen bood een diepgaand inzicht in de dagelijkse realiteit van detentie. Hoewel de term 'gevangenis' vaak als verzamelnaam wordt gebruikt, fungeert de instelling in Mechelen specifiek als een arresthuis. Dit onderscheid is essentieel: hier verblijven personen in voorlopige hechtenis. Zij zijn nog in afwachting van hun proces en vonnis, wat betekent dat hun schuld nog niet officieel is vastgesteld door een rechtbank. Pas na een definitieve veroordeling worden gedetineerden doorgaans overgeplaatst naar een strafinrichting om hun resterende straf uit te zitten.

Het proces van binnenkomst weerspiegelt de strikte veiligheidsprocedures die voor elk bezoek, of het nu gaat om advocaten of familie, gelden. Zowel bezoekers als medewerkers in de gevangenis mogen geen gsm naar binnen nemen. Hierdoor zal voor dit bezoek ook geen eigen beeldmateriaal beschikbaar zijn. Na een identiteitscontrole en passage door de metaaldetector vindt het eerste wachten plaats in een sobere wachtruimte. De aanwezige brochures en affiches, over onderwerpen als 'ouderschap in detentie', benadrukken de impact van opsluiting op het sociale netwerk van de gedetineerde.

De fysieke bezoekersruimte ademt een gesloten sfeer uit. Met nauwelijks daglicht, slechts twee kleine, getraliede lichtkoepels, en een sober meubilair van plastic stoelen en tafels, is de ruimte functioneel maar kil. Bezoekers dienen gedurende het hele bezoek op hun plaats te blijven zitten. Enkel tijdens de maandelijkse kindernamiddagen wordt er meer bewegingsvrijheid toegestaan en is er een bescheiden speelhoek beschikbaar. Naast deze gemeenschappelijke ruimte zijn er speciale spreekkamers voor gesprekken achter glas of privégesprekken met advocaten. Er zijn ook ruimtes voorzien voor intiem bezoek en familiebezoek. Bij die laatste is het wel nodig dat er meer dan één familielid op bezoek komt, een verplichting die in vele gevallen moeilijk kan zijn. Sinds corona is er ook de mogelijkheid om een videogesprek aan te vragen.

Tijdens de rondgang door de logistieke ruimtes, zoals de wasserij, werd de beperkte materiële vrijheid zichtbaar. Bij binnenkomst ontvangen gedetineerden een basispakket met hygiënemiddelen en beddengoed. Het aantal persoonlijke kledingstukken is strikt gelimiteerd tot maximaal twintig stuks, waarbij elk onderdeel (zoals een pyjamabroek en -vest) afzonderlijk wordt geteld.



Figuur 46: Vleugel met cellen in gevangenis van Mechelen (Wablieft, 2025)

In de klassieke vleugels, waar cellen van ongeveer 8 m² worden gedeeld door drie personen, is de leefkwaliteit minimaal. Dit is duidelijk te zien op de onderstaande figuur. Een direct gevolg hiervan is de geur van sigarettenrook, hoewel de directie rekening probeert te houden met niet-rokers, dwingt de overbevolking hen vaak tot het delen van een cel met rokers. Ook recreatieve en educatieve faciliteiten, zoals de theaterzaal en lessen techniek, staan onder druk of zijn volledig geschrapt door een tekort aan personeel en ruimte.



Figuur 47: Cel voor vier personen in gevangenis van Mechelen (Van Regenmortel, 2025)

De dagelijkse structuur biedt weinig flexibiliteit. De dagelijkse 'wandeling' op de koer is een rigide keuze: wie naar buiten gaat, moet daar de volle twee uur blijven, ongeacht weersomstandigheden zoals hevige regen. Op vlak van voeding is het beleid eenvormig: alle maaltijden zijn halal. Hoewel er getracht wordt rekening te houden met allergieën, is dit door de schaal en beperkte middelen niet altijd haalbaar. Extra boodschappen zoals chips of frisdrank kunnen worden besteld, maar de prijzen liggen door de noodzakelijke controles en individuele verpakking, vaak hoger dan in de reguliere handel.

Een opvallend contrast vormde vleugel C. Hier verblijven gedetineerden die goed gedrag vertonen en binnen de gevangenis werken, onder meer als kok, kapper of schoonmaker. In deze vleugel beschikt iedereen over een individuele cel en is er overdag een opener regime. In de brede gang, uitgerust met een kitchenette en zitruimte, kunnen gedetineerden gezamenlijk eten en ontspannen. Dit staat in scherp contrast met het normale regime waarbij elke maaltijd verplicht in de cel wordt genuttigd. In gesprek met een gedetineerde (werkzaam als kapper) werd bovendien de financiële realiteit duidelijk: het loon voor werk binnen de muren bedraagt circa één euro per uur. En een televisie-abonnement kost 14 euro per maand. Zonder financiële steun van een netwerk buiten de gevangensmuren is het heel moeilijk om rond te komen.

Het bezoek aan het Mechelse arresthuis confronteert de bezoeker met de scherpe kanten van het Belgische detentiesysteem. De variabele verblijfsduur, van enkele dagen tot vele maanden, in een omgeving waar drie personen op 8 m² leven, toont aan dat de grens van het humane vaak wordt overschreden. Het is een realiteit die pas echt begrepen kan worden wanneer je de tralies, de muffe geur en de beperkte ruimte fysiek hebt waargenomen.

Bezoek aan het transitiehuis van Mechelen

In het transitiehuis van Mechelen verblijven vijftien personen die hier geen 'gedetineerden', maar 'deelnemers' worden genoemd. Tijdens een tafelgesprek met coördinator D., enkele leef- en krachtcoaches en deelnemers X. en M., werd de unieke werking van dit huis toegelicht. Een transitiehuis verschilt fundamenteel van een gevangenis of detentiehuis door de sterke focus op de laatste fase van de straf en de re-integratie in de maatschappij. Om de anonimiteit van de woning en de deelnemers te bewaren mocht er geen beeldmateriaal gemaakt worden. Om toch een beeld te krijgen van hoe het transitiehuis er van binnen uit ziet zijn er enkele hoofdstukken terug (1.3. Verschuiving naar humane detentie: De huizen) afbeeldingen te zien die het interieur van het transitiehuis in Mechelen tonen. Deze beelden komen uit het verslag van de Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen (CTRG, 2021). Deze beelden komen nog sterk overeen met de toestand vandaag.

In een transitiehuis worden deelnemers gestimuleerd om actief aan hun toekomst te werken. Er wordt een reclasseringsplan opgesteld samen met de krachtcoach. Dit gaat over het zoeken naar werk via interimkantoren tot het uitvoeren van vrijwilligerswerk in nabijgelegen woonzorgcentra. Er is ook ruimte voor ontspanning en sport, bijvoorbeeld via een collectief abonnement bij de lokale sportschool of een bezoek aan het zwembad.

Voor deelnemer X. wierp dit traject zijn vruchten af. Na twee jaar in het transitiehuis stond hij tijdens het gesprek aan de vooravond van zijn vertrek. Met een eigen woning, werk en een nieuwe relatie op zak voelde hij zich klaar voor de toekomst, al gaf hij eerlijk toe dat die definitieve stap naar buiten ook gepaard gaat met gezonde zenuwen. Hoewel het transitiehuis een enorme kans biedt om het leven weer op de rails te krijgen, is het regime volgens de deelnemers soms "pittig".

“Het blijft wel samenwonen met 15 andere mensen waar je niet altijd heel goed mee overeenkomt.”

(X., 2026)

De gemeenschappelijke leefruimte is relatief krap. De zetel biedt slechts plaats aan vier personen. De lange eettafel voor twintig personen vormt het hart van het huis. Hier wordt niet alleen gegeten en gepraat maar hier werken vooral ook de coaches. Door midden in de leefruimte te werken, zijn zij laagdrempelig aanspreekbaar voor de deelnemers haalde D., coördinator van het transitiehuis in Mechelen, aan.

In tegenstelling tot de gevangenis hebben de deelnemers hier een eigen huissleutel. De vrijheid is echter niet onbeperkt. Tussen 22:00 uur en 07:00 uur moeten zij verplicht binnen zijn. Bovendien moet elke stap buiten de deur gedocumenteerd worden met bewijsstukken, zoals loonfiches of aanwezigheidsattesten van het interimkantoor. Misbruik van dit vertrouwen kan dan ook directe gevolgen hebben voor het traject.

De coördinator benadrukte dat een reclasseringsplan, het traject rond huisvesting, werk en mentale ondersteuning, alleen slaagt als het lokaal verankerd is. Een deelnemer moet zijn netwerk opbouwen in de regio waar hij na zijn straf zal blijven wonen. Dit toont de noodzaak voor meer transitiehuizen verspreid over het land.

Momenteel huurt het transitiehuis de woning maar het huidige pand wordt binnenkort afgebroken om plaats te maken voor studentenhuusvesting. Inmiddels is er een nieuwe locatie gevonden aan de rand van de stad. De zoektocht naar een nieuw pand was volgens coördinator Dorien een enorme opgave. Een geschikt gebouw moet aan veel voorwaarden voldoen: het moet groot genoeg zijn voor vijftien personen, maar tegelijkertijd subtiel en anoniem in het straatbeeld passen. Ook de bereikbaarheid is erg belangrijk voor hun reclasseringsplan. Op de nieuwe locatie zal een tuin ontbreken, wat door zowel de coaches als deelnemers als een gemis wordt ervaren.

Om een succesvolle integratie in de nieuwe buurt te garanderen, werd er sterk ingezet op communicatie. De nieuwe burens werden vooraf geïnformeerd en uitgenodigd voor een rondleiding. Door hen letterlijk een kijkje in de werking te gunnen, konden zorgen worden weggenomen en ontstond er meer begrip voor het verhaal van de deelnemers.

Dit bezoek heeft aangetoond dat het transitiehuis een cruciale schakel is in het Belgische detentiesysteem. Het is een omgeving waar fouten gemaakt mogen worden, maar waar de focus onvermoeibaar ligt op de terugkeer naar de maatschappij. Pas door fysiek in de leefruimte aan de grote tafel te zitten, zie je hoe belangrijk die menselijke maat is: het zijn niet langer 'dossiers' die worden afgehandeld, maar individuen die worden klaargestoomd voor een nieuw begin.

Gesprek met gedetineerden in voorhechtenis, directeur en werknemers van de gevangenis van Mechelen

De vierde en laatste sessie vond plaats in de gevangenis van Mechelen, waar gesprekken werden gevoerd met verschillende actoren binnen het gevangeniswezen: de gevangenisdirecteur, een cipier, vrijwilligers van het beschermcomité, een medewerker van de VDAB en enkele gedetineerden in voorhechtenis. Deze gesprekken boden een genuanceerd en menselijk beeld van het dagelijkse leven binnen een arresthuis en maakten duidelijk hoe sterk de spanning tussen veiligheid, controle en menselijkheid aanwezig is in de praktijk.

Een terugkerend thema was het gebrek en verlies aan autonomie binnen detentie. Verschillende gedetineerden gaven aan dat hun dagelijkse leven volledig wordt bepaald door regels, procedures en beslissingen van anderen. Zelfs kleine aspecten van het dagelijks leven liggen vast binnen een strikt systeem. Zo vertelden gedetineerden dat er tijdens de wandeling slechts één voetbal en één pingpongbal beschikbaar zijn voor alle 152 gedetineerden samen. Wanneer een bal in de prikkeldraad terechtkomt, wordt deze niet vervangen.

Volgens de gedetineerden zorgt deze constante beperking ervoor dat zij nauwelijks controle ervaren over hun eigen leven. Ook religieuze beleving blijkt soms moeilijk te verzoenen met de veiligheidsvoorschriften binnen de gevangenis. Een gevangenismedewerker vertelde dat een gedetineerde onvoldoende ruimte had in de cel om richting Mekka te bidden omdat een koelkast in de weg stond. Toch mocht die niet verplaatst worden omdat elke inrichting van een cel om veiligheids- en brandpreventieredenen strikt vastligt.

Daarnaast kwamen de leefomstandigheden in de cellen uitgebreid aan bod. W1, één van de gedetineerde waarmee we in gesprek konden gaan, vertelde dat hij vroeger met vijf personen op één cel verbleef. Hij was de vijfde persoon en kreeg dus enkel een matras op de grond. Vooral het gebrek aan privacy maakte een diepe indruk op hem.

“Je moet je er gewoon over zetten dat je naar het toilet gaat terwijl vier andere mannen zitten te kijken.”

(W1, 2026)

Tijdens het gesprek vertelde W1 ook hoe hij tijdens zijn detentie een hartaanval kreeg. Omdat zijn celgenoten opmerkten dat hij zich ernstig slecht voelde, konden zij alarm slaan via het belsysteem. Toch verliep de medische tussenkomst volgens hem erg traag.

“Ze gaven eerst Dafalgan omdat ze niet meer mochten geven. Het duurde heel lang tegen dat de ambulance binnen was. Nu werkt mijn hart nog maar voor een vierde.”

(W1, 2026)

Ook vanuit het personeel werden bezorgdheden geuit over veiligheid en ondersteuning. Een cipier vertelde over een brand in een cel en gaf aan dat hij zich op dat moment onvoldoende voorbereid voelde om adequaat te handelen.

“We hebben daar eigenlijk geen opleiding voor gehad. Je vraagt je dan op zo een moment af wat die hitte doet met al die materialen in zo’n kleine cel.”

(Cipier x, 2026)

De gesprekken met de vrijwilligers van het beschermcomité benadrukten vooral het belang van familiecontacten. Tijdens gewone bezoeken is fysiek contact tussen gedetineerden en hun kinderen niet toegestaan, wat volgens de vrijwilligers vaak emotioneel zwaar weegt op gezinnen. Daarom organiseert het beschermcomité elke eerste woensdag van de maand een speciale kindernamiddag waarbij fysiek contact wel mogelijk is. Tijdens die momenten kunnen vaders samen met hun kinderen spelletjes spelen, knutselen of simpelweg samen tijd doorbrengen. Ze organiseren ook spelletjesavonden voor de gedetineerden. De ruimtes in de gevangenis zijn niet altijd afgestemd op functies zoals kinderbezoeken of spelavonden. Dit wijst op een beperking van de ruimtelijkheid en architecturale uitdagingen.

Ook de rol van de VDAB binnen de gevangenis werd toegelicht. De medewerker gaf aan dat gedetineerden ondersteund worden bij het zoeken naar werk, opleidingen en het opstellen van sollicitatiebrieven. Omdat werkgevers gedetineerden niet rechtstreeks kunnen terugbellen, neemt de VDAB vaak een tussenrol op zich in de communicatie.

Sociale relaties binnen de gevangenis bleken sterk afhankelijk van de context. W2 vertelde dat hij met drie andere vaders op cel verbleef, waardoor er onderling toch een vorm van verbondenheid ontstond.

“We zaten allemaal in hetzelfde schuitje als vader. Dan heb je toch iets gemeenschappelijks.”

(W2, 2026)

W1 ervaarde dit anders en gaf aan dat echte vriendschappen in een arresthuis moeilijk ontstaan door het voortdurende komen en gaan van mensen.

“Ik heb hier geen vrienden, alleen kennissen.”

(W1, 2026)

Een bijzonder confronterend aspect van het bezoek was de beschrijving van de raadkamerprocedure. W2 vertelde hoe gedetineerden daar soms urenlang moeten wachten in kleine afgesloten hokjes van ongeveer één op anderhalve meter groot, zonder tijdsbesef of toegang tot basisvoorzieningen.

“Die ruimtes zijn zo groot als een toilethokje. Er is geen klok, geen eten, geen drinken. Soms zit je daar drie uur zonder enig besef van tijd te wachten tot jij aan de beurt bent. Er zijn al dagen geweest dat we daar met zes personen samen zaten.”

(W2, 2026)

De spanning tussen regels en menselijkheid kwamen meermaals naar voren. W2 gaf het voorbeeld van de maaltijdbedeling waarbij in één deel van de afdeling geen zout meer beschikbaar was. Volgens de regels mogen gedetineerden niets aan elkaar doorgeven, dus ook geen zout. De chef (cipier) besloot uiteindelijk toch om onder toezicht oog wat zout te laten doorgeven om frustraties en mogelijke conflicten te vermijden onder de gedetineerden.

“Dat zijn zo’n kleine dingen waarbij je moet afwegen: volg je blind de regels of kies je voor wat menselijk is?”

(W2, 2026)

Deze sessie maakte duidelijk hoe het dagelijkse leven in een arresthuis gekenmerkt wordt door voortdurende spanningen tussen controle, veiligheid en menselijke waardigheid. Tegelijk werd zichtbaar hoe zowel personeel, vrijwilligers als externe organisaties binnen de beperkingen van het systeem proberen ruimte te creëren voor menselijkheid, ondersteuning en perspectief desondanks de grote werkdruk en overbevolking in de gevangenissen.

Bibliografie

Dalton Distribution. (2026, 24 april). *Achter de Tralies van de Tijd, Trailer* [Video]. Youtube. https://youtu.be/7PcFI-_t8jQ?si=O4HQ3FqADcOJXL_Y.

Geenen, S. (Regisseur). (2026). *Achter de Tralies van de Tijd* [Film]. Caviar.

Peeters, T. (2026, 7 mei). 'Die politiciers moeten dringend wakker worden': Documentaire legt zorgtekort bij bejaarde gevangenen bloot. *De Morgen*. <https://www.demorgen.be/nieuws/die-politiekers-moeten-dringend-wakker-worden-documentaire-legt-zorgtekort-bij-bejaarde-gevangenen-bloot~bba4aef7/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>

Van Regenmortel, J. (2025, 2 oktober). *Op bezoek in de meest overbevolkte gevangenis van het land: Het nieuwe normaal hier is elke dag ambras*. Geraadpleegd van <https://www.nieuwsblad.be/binnenland/op-bezoek-in-de-meest-overbevolkte-gevangenis-van-het-land-het-nieuwe-normaal-hier-is-elke-dag-ambras/94575774.html>

Wablieft. (2025, 11 mei). *23 gevangenen, één groot verhaal*. Geraadpleegd op 12 mei van <https://www.wablieft.be/nl/krant/interview/23-gevangenen-een-groot-verhaal>

Figurenlijst

Figuur 42: *Avant-première “achter de tralies van de tijd”*.

Figuur 43: Peeters, T. (2026). *Ouderen afdeling in gevangenis van Merksplas*.

Figuur 44: Dalton Distribution. (2026). *Fragment uit ‘Achter de tralies van de tijd’*.

Figuur 45: Dalton Distribution. (2026). *Fragment uit ‘Achter de tralies van de tijd’*.

Figuur 46: Wablieft. (2025). *Vleugel met cellen in gevangenis van Mechelen*.

Figuur 47: Van Regenmortel, J. (2025). *Cel voor vier personen in gevangenis van Mechelen*.

DEEL 3

Scenario

3.1 Zorgnetwerk in Zwartberg

Vanuit de ontwerpstudio werd er een scenario ontworpen waarbij vier verschillende projecten, met elk hun kwetsbare doelgroep, samen een zorgnetwerk creëren in Zwartberg. Door hier een netwerk van te maken kan er kruisbestuiving tussen zowel de projecten, hun doelgroepen en de buurt ontstaan. Dit derde deel van de scriptie is een samenwerking tussen: Cautaert Anouck, Daelemans Kaat, Moens Mirthe en Zaenen Kato.

3.1.1 Het kolenspoor als sociale verbinder binnen een zorgcampus voor kwetsbare groepen.

Elke student is gestart vanuit een eigen fascinatie, met betrekking tot Zwartberg. Vanuit die fascinatie raakten elk van ons geïnspireerd door een specifieke groep mensen, wat leidde tot de ontwikkeling van onze projecten rond deze doelgroepen. De focus ligt op vier kwetsbare groepen: **alleenstaande niet-begeleide minderjarigen, ouderen, gedetineerden en mensen met autisme**. Iedere groep wordt vertegenwoordigd in een apart project, dat onderdeel uitmaakt van het bredere concept van een **zorgcampus**. Welzijn en ondersteuning van de doelgroepen staan centraal. Zorg is een breed begrip en verwijst naar hulp, aandacht en ondersteuning. Het omvat verschillende vormen en kan zowel gericht zijn op het fysieke als het mentale welzijn van mensen. Binnen de gezondheidszorg bestaan er bovendien verschillende zorgtypes, zoals jeugdzorg, ziekenhuiszorg, publieke gezondheidszorg en veiligheid, eerstelijnszorg, woonzorg,... (Gezondheidszorg, z.d.).

Bij het zoeken naar geschikte locaties voor elk project is er rekening gehouden met de noden van de doelgroepen en de omgeving die het best aansluit bij hun behoeften. Er werd een analyse gemaakt van de bestaande functies die belangrijk waren voor ieder individueel project en deze verzameld op een functiekaart.



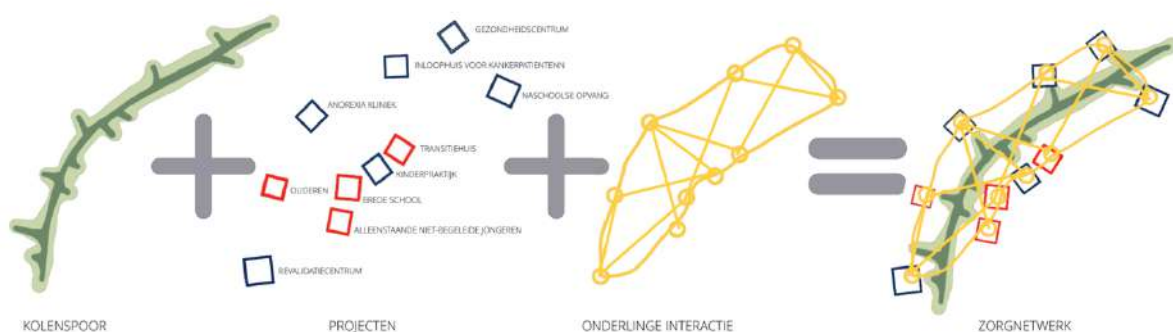
Figuur 48: Functiekaart (Zaenen, 2025)

Er zijn drie kernen ontstaan. Door de kern te nemen die het dichtste bij het Kolenspoor aansluit zagen we meteen het potentieel om deze as mee te integreren in ons scenario. Het Kolenspoor fungeert in deze projecten als **verbinder** tussen de afzonderlijke projecten en de rest van Zwartberg. Oorspronkelijk was het Kolenspoor een treinspoor dat de steenkoolmijnen verbond. De treinen zijn ondertussen vervangen door fietsen en het spoor dient nu als fietssnelweg, een vlotte route die de verschillende mijngemeenten in Limburg met elkaar verbindt. Hoewel het Kolenspoor nog steeds de ruggengraat van de regio vormt, zien wij er echter meer in dan enkel een fietsroute.

In ons scenario wordt het Kolenspoor een actieve verbinder rond de verschillende projecten. De ligging biedt kansen om het spoor op een betekenisvolle manier in te zetten en toegankelijker te maken. Door in te zetten op **sporten en beweging** transformeert het Kolenspoor niet alleen tot een verbindingsweg tussen projecten, maar ook tot een aantrekkelijke ontmoetings- en verblijfsplek voor alle buurtbewoners. Naast het Kolenspoor als sociale verbinder voegen we elk een extra functie toe binnen onze programma's, gekoppeld aan onze individuele projecten. Dit biedt enerzijds meerwaarde voor onze specifieke doelgroepen, anderzijds wordt het ook interessant voor elkaars doelgroepen en voor de buurt.

Deze **extra functies** zorgen bovendien voor interactie tussen de projecten, waardoor ze samen een coherent en krachtig scenario vormen. Zo proberen we met onze projecten bij te dragen aan de ondersteuning van kwetsbare groepen en proberen we tegelijkertijd onderlinge interactie en verbinding met de buurt te bevorderen.

Onze vier individuele projecten maken deel uit van een breder ruimtelijk **netwerk**. In Genk bestaan nog aanzienlijke noden op het vlak van zorg en ondersteuning, waardoor er ruimte is voor bijkomende projecten die zich in de toekomst kunnen verbinden met het Kolenspoor. Op onderstaande figuur zien we hiervan een conceptuele schets. In deze scriptie werken we de rode projecten uit, de blauwe projecten zijn dus nog mooie kansen voor de toekomst. Binnen dit kader wordt het Kolenspoor opgevat als een trage verbinder die verschillende zorggerelateerde initiatieven met elkaar verbindt. Door deze projecten in interactie te laten treden, ontstaat er een samenhangend netwerk waarin zorg, wonen en ontmoeting elkaar versterken.



Figuur 49: Conceptschets kansen voor de toekomst (Moens, 2026)

3.1.2 Het stedelijk DNA van Genk: diversiteit, armoede en zorgnood

Genk heeft een zeer kenmerkend **DNA**, gevormd door onder andere het mijnverleden, de arbeidsmigratie en de superdiversiteit die zich binnen de stad voordoet. Dit DNA is momenteel nog steeds zichtbaar binnen Genk; zo is 59,2% van de inwoners van **niet-Belgische herkomst** en zijn er 129 verschillende **herkomstnationaliteiten** (*Dashboard - Bevolking - Genk*, z.d.).

Hoewel diversiteit en culturele rijkdom een groot onderdeel vormen van het DNA van Genk, maskeert dit ook diverse problematieken zoals de **sociaal-economische kwetsbaarheid** binnen de stad. Zo wordt 19,5% van de bevolking geboren in een kansarm gezin, ten opzichte van 12,9% in Limburg (*Provincies.incijfers.be - Kernindicatoren - Armoede - Aalst*, n.d.). Verder bedraagt de **kansarmoede-index** van 20,3% in 2024 in Genk ten opzichte van 12,8% in Limburg (*Opgroeien*, 2025), hierbij worden diverse elementen in rekening gebracht zoals beperkingen in deelname aan bijvoorbeeld onderwijs, arbeid of huisvesting, alsook de arbeidssituatie en het opleidingsniveau van de ouders (*Provincies.incijfers.be - Databank*, z.d.).

Er kan worden geconcludeerd dat Genk nood heeft aan **zorgverstrekkende en ondersteunende infrastructuur**. Hierdoor ontstaat er een groot potentieel om binnen het masterplan in te zetten op bijkomende **zorggerichte projecten** om deze diverse doelgroepen te ondersteunen. Stad Genk speelt hier ook verder op in via het Meerjarenplan (2025).

3.1.3 Genk als warme stad

Inclusie is een belangrijk uitgangspunt van de stad. In het Meerjarenplan van Genk voor 2026-2031 staat: “We streven naar een verbindende, respectvolle en warme samenleving, waar iedereen zich thuis voelt en waar gelijkheid, gezondheid en welzijn centraal staan” (Stad Genk, 2025, p. 20). De stad spreekt over de Genkse manier van samenleven en zet zich in voor een inclusieve samenwerking. Dit betekent dat iedereen zichzelf kan zijn, dat er met elkaar wordt gesproken, dat er solidariteit is, dat iedereen wordt meegenomen en actief kan participeren. Zo wordt er gewerkt aan een warm en menselijk Genk, ze willen een stad die zorgzaam is voor iedere inwoner, waarbij het brede welzijn van alle Genkenaren wordt versterkt en er wordt gewerkt aan vertrouwde en zorgzame buurten (Stad Genk, 2025).

Ons scenario sluit hier perfect bij aan: een zorgcampus, een netwerk van locaties die inzetten op inclusiviteit. Genk is ook een multiculturele stad met meer dan honderd verschillende nationaliteiten, diversiteit staat centraal in de Genkse samenleving. De stad wil een plek zijn waar iedereen, ongeacht etniciteit, nationaliteit, identiteit of geaardheid, zich thuis voelt en actief kan deelnemen aan het leven in Genk. Het beleid is erop gericht dat samenleven in diversiteit respectvol verloopt en dat iedereen dit als een kwaliteit ervaart. Om dit te bereiken stimuleert Genk maatschappelijk engagement, ontwikkelt het gedeelde principes voor samenleven over gemeenschapsgrenzen heen, biedt het mogelijkheden om volwaardig lid van de Genkse gemeenschap te zijn en bevordert het interactie en participatie. Daarnaast ondersteunt de stad nieuwe ideeën, acties en projecten die culturele diversiteit omzetten in een troef en ondersteunt ze het rijke gemeenschapsleven (Samenleven in Diversiteit - Stad Genk, z.d.).

Het 'gedeelde samenleving'-principe van de stad, over de grenzen van gemeenschappen heen, proberen wij ook toe te passen binnen de zorgcampus. Interactie tussen de verschillende doelgroepen en bewoners van Genk wordt gestimuleerd. Dankzij de extra functies worden de projecten niet enkel interessant voor de specifieke doelgroep maar worden het plekken die bijdragen aan het collectiviteitsgevoel van Genk.

3.1.4 Zorg en ondersteuning in Genk

Genk wil dat al zijn inwoners zich gezond voelen en biedt daarom diensten aan mensen die extra zorg of hulp nodig hebben. De aanpak is opgebouwd rond verschillende pijlers, waaronder het versterken van de gezondheid in de stad, het proactief verstrekken van informatie over hulp en diensten, het verbeteren van de toegankelijkheid van zorg en het bevorderen van efficiëntie door samenwerking en zorgnetwerken. Daarnaast beschikt Genk over verschillende actieplannen om adequaat in te spelen op de zorg- en ondersteuningsbehoeften, met als doel onder meer de algemene gezondheid van de inwoners van Genk te bevorderen (Zorg en Ondersteuning - Stad Genk, z.d.). De zorgcampus biedt ondersteuning aan de vier kwetsbare groepen, maar staat daarnaast ook in voor zorg en ondersteuning voor de hele stad.

Door de combinatie van een sociale verbindingsas zoals het Kolenspoor met projecten die inspelen op diverse kwetsbare groepen, sluit ons scenario naadloos aan bij het beleid van Genk: een inclusieve, zorgzame en verbonden stad waar welzijn, gezondheid, diversiteit en interactie centraal staan. Zo kan onze zorgcampus bijdragen aan een warme, mensgerichte leefomgeving voor alle bewoners van Zwartberg en Genk.

3.2 Landschappelijke verbinding: Kolenspoor als drager van beweging en natuur

Binnen dit onderzoek wordt het Kolenspoor benaderd als een essentieel structureel onderdeel van het voorgestelde zorgnetwerk. In tegenstelling tot de afzonderlijke projecten die gericht zijn op bepaalde doelgroepen, fungeert het als een overkoepelende schakel die deze interventies met elkaar verbindt. Om deze reden wordt hier uitgebreider op ingegaan.

Voor lezers die minder vertrouwd zijn met het Kolenspoor is het belangrijk te begrijpen dat deze lijn meer is dan alleen een snelle mobiliteitsverbinding. Het biedt naast een fietsverbinding ook een ruimtelijk kader voor sociale interactie, ontmoeting en ondersteuning.

Dit hoofdstuk vertrekt vanuit een analyse van de huidige situatie en onderzoekt hoe het Kolenspoor kan evolueren tot een actieve en verbindende ruggengraat binnen Zwartberg en Genk. Daarnaast wordt nagegaan hoe beweging en natuur hierin een versterkende rol kunnen spelen.

3.2.1 Huidige situatie en context van het Kolenspoor

Vanuit de provincie Limburg is er een groen-economisch mobiliteitsnetwerk ontwikkeld, startende van de historische treinverbinding. Dit netwerk verbindt de zeven kolenspoorgemeenten aan de hand van een 77 km lang “Kolenspoor”. Het Kolenspoor grenst aan diverse wijken en gebieden in Genk, waaronder: de industriezone Genk-Noord, Nieuwe-Kempen, New Texas, Driehoeven, Nieuw-Driehoeven, Zwartberg-Zuid en Zwartberg-Noord.

Deze nieuwe verbinding functioneert als een fietssnelweg, die inspeelt op onder andere het woon-werkverkeer, woon-schoolverkeer en toerisme. Hierbij worden verder ook veilige fietspaden, meer ontmoetingsplaatsen en een gemakkelijkere verplaatsing voorzien in de buurt. Verder houdt het Kolenspoor onder meer rekening met de natuurgebieden waardoor deze loopt en wordt er ook rekening gehouden met het gebruik van duurzame materialen. Hierbij worden onder andere betere leefomgevingen ontworpen voor planten, vlinders en reptielen. Verder wordt er ook ingezet op veilige oversteekplaatsen voor diverse diersoorten. Bijkomend wordt er duurzaam omgegaan met de gebruikte materialen door gerecyclede materialen te gebruiken en zo lokaal mogelijk te werk te gaan.

Het doel van het Kolenspoor is om een veilig fietsnetwerk te creëren en om mensen en buurten te verbinden met elkaar (*Kolenspoor - Stad Genk*, n.d.).



Figuur 50: Aanduiding van het Kolenspoor (Stad Genk, z.d.).

3.2.2 Gesprek met wijkmanager S. Willemans

Gesprek afgenomen op 12 november 2025 door Cautaert, A.

Vanuit persoonlijk contact en interviews met de wijkmanager van Zwartberg blijkt dat er momenteel een problematiek is rond de drukke wegen, zoals de Torenlaan, die de diverse wijken en infrastructuur onderling verdelen. Deze wegen functioneren hierdoor niet enkel als belangrijke mobiliteitsassen, maar vormen - al dan niet onbewust - een uitgesproken fysieke scheidingslijn binnen het stedelijke weefsel. Dit zorgt voor zowel een mentale als fysieke barrière voor (kwetsbare) buurtbewoners die nood hebben aan ondersteuning. Vooral voor personen met een mentale of fysieke beperking, mensen met een beperkte mobiliteit, mensen die nood hebben aan laagdrempelige zorg of voor mensen die nood hebben aan de nabijheid van voorzieningen vormt deze scheiding een belangrijke belemmering. Door onder andere deze ervaringen van onveiligheid, verkeersdrukke en afstand worden bepaalde doelgroepen in zekere mate sociaal geïsoleerd en veroorzaakt dit een verminderde participatie aan het buurtleven (Willemans, S. persoonlijke communicatie, 12 november 2025).

Vanuit deze analyse zou het interessant zijn om het Kolenspoor in te zetten als sociale verbinder, aangezien deze een meer laagdrempelige manier biedt aan buurtbewoners om zich te kunnen verplaatsen tussen de diverse wijken heen. In tegenstelling tot de drukke verkeersinfrastructuur, zoals de Torenlaan, biedt het Kolenspoor een rustigere routing, die zich verder ook leent tot toevallige ontmoetingen en sociale contacten. Het Kolenspoor heeft een gunstige ligging voor deze laagdrempelige verbinding, aangezien het Kolenspoor grenst aan diverse kwetsbaardere wijken, zoals New Texas, Nieuw-Driehoeven, Zwartberg-Zuid en Zwartberg-Noord. Binnen deze wijken zijn diverse kwetsbare doelgroepen aanwezig, zoals huurders van sociale woningen. Door gebruik te maken van de bestaande structuur worden deze wijken niet verder gefragmenteerd, maar ontstaat er juist een mogelijkheid om deze onderling, zowel ruimtelijk als sociaal, te verbinden.



Figuur 51: Aanduiding wijken kwetsbare doelgroepen (Cautlaert, 2025)

Verder is het Kolenspoor een interessante verbinding tussen diverse gebieden en wijken, maar zijn kwetsbare doelgroepen niet altijd op de hoogte van deze verbinding of van de mogelijkheden die het Kolenspoor biedt (Willemans, S. persoonlijke communicatie, 12 november 2025). Door het gebrek aan duidelijkheid, zichtbaarheid en leesbaarheid wordt het Kolenspoor momenteel niet tot zijn volledige potentie benut en is het Kolenspoor niet in de publieke ruimte die het zou kunnen zijn. Hiernaast wordt er ook aangehaald door de wijkmanager dat het een gemiste kans is om meer samenwerkingen met omliggende instanties en organisaties aan te gaan. Deze samenwerkingen zouden kunnen bijdragen aan het ondersteunende netwerk van bijvoorbeeld zorg, ontmoeting en ondersteuning dat zich naast het Kolenspoor zou kunnen ontplooiën.

Ook is er momenteel onduidelijkheid vanuit de buurtbewoners hoe het Kolenspoor gebruikt kan worden; zo zijn er vragen of brommers ook toegestaan worden op het spoor. Door deze onduidelijkheden zijn buurtbewoners terughoudend in het gebruik van het Kolenspoor.

Ook wordt door de wijkmanager (Willemans, S. persoonlijke communicatie, 12 november 2025) in het algemeen het belang van duidelijke toegangswegen en de nood aan laagdrempelige toegang naar ondersteunende functies aangehaald. Hierbij zou het interessant zijn om meer in te zetten op heldere signalisatie en duidelijke toegangswegen om de leesbaarheid van het Kolenspoor te verhogen. Op deze manier wordt het Kolenspoor aantrekkelijker voor een zo breed en divers mogelijk publiek. Zo wordt aangehaald dat het belangrijk is om kwetsbare maar ook “onzichtbare” kwetsbare doelgroepen te ondersteunen en op te vangen. Deze “onzichtbare” kwetsbare doelgroepen omvatten mensen die niet direct ondersteuning of hulp durven te vragen, maar hier wel nood aan hebben. Door meer in te spelen op deze nabijheid en laagdrempeligheid wordt deze doelgroep ook meer betrokken en aangesproken. Vanuit de wijkmanagers (Willemans, S. persoonlijke communicatie, 12 november 2025) wordt aangehaald dat, door de beperkte bereikbaarheid en de huidige beperkte middelen, er idealiter meer wordt ingezet op ondersteunende organisaties, dicht bij deze kwetsbaardere wijken. De nabijheid van zorg- en ondersteunende functies zorgt voor een laagdrempeliger gebruik van deze instanties en versterkt de zelfredzaamheid van de buurtbewoners. Door financiële redenen is het niet haalbaar om meer gebouwen volledig te benutten en om deze locaties te bemannen. Hierdoor is het van belang dat er wordt ingezet op een efficiënter gebruik van bestaande structuren, om deze clusters van functies binnen een (bestaand) netwerk te verbinden.

Het idee om het Kolenspoor verder te activeren als veilige infrastructuur waar mensen kunnen samenkomen, versterkt ook het meerjarenplan van Genk 2026 - 2031. Hierbij wordt er onder andere ingezet op de veilige stad en publieke ruimte. Ook wordt er aangehaald dat men wil inzetten op een stad die “uitnodigt tot ontmoeting, zorg en ondersteuning”. Het Kolenspoor is voor deze elementen een belangrijke katalysator (Stad Genk, 2025b).

Er kan worden geconcludeerd dat het Kolenspoor een opportuniteit biedt om meer in samenwerking te treden met omliggende infrastructuren en organisaties, en zo ook deze organisaties toegankelijker te maken. Het Kolenspoor zou hierdoor kunnen dienen als drager van samenwerking tussen diverse organisaties en ontmoeting tussen diverse buurtbewoners. Het is hierbij ook belangrijk dat kwetsbare doelgroepen worden ondersteund door meer duidelijkheid te scheppen rond het gebruik van het Kolenspoor en het Kolenspoor te activeren als laagdrempelige verbinder tussen deze diverse organisaties. Het Kolenspoor zorgt ervoor dat diverse instanties geclusterd worden; hierdoor wordt er ingezet op een verbonden zorgcampus. De zorgcampus zal inzetten op nabijheid, samenwerking en sociale cohesie op wijkniveau.

3.3 Natuur en Beweging

Waar het Kolenspoor eerder werd benaderd als ruimtelijke en sociale verbinder, verschuift hier de focus naar de rol van beweging en natuur in het versterken van welzijn. In een context van fysieke en sociale drempels biedt het Kolenspoor kansen om via zachte mobiliteit en groene ruimtes ontmoeting, toegankelijkheid en gebruik te stimuleren.

Beweging en natuur werken hierbij versterkend: beweging activeert het gebruik van de ruimte, terwijl natuur een rustgevend en laagdrempelig kader biedt. Het onderzoeken van deze wisselwerking is essentieel, aangezien ze niet alleen bijdraagt aan fysieke gezondheid, maar ook aan mentale veerkracht en sociale cohesie.

3.3.1 Groene verbinder: natuur en welzijn

Het idee dat lichaam en geest onlosmakelijk verbonden zijn, is niet nieuw. Al in de klassieke oudheid promootten de Romeinen het principe van “een gezonde geest in een gezond lichaam” (Juvenalis, ca. 100 n.Chr.). Die gedachte wordt ook vandaag nog steeds bevestigd door wetenschappelijk onderzoek.

In Japan introduceerde de overheid in 1982 het concept *shinrin-yoku* (bosbaden): het therapeutisch inzetten van bossen om stress, depressie en angst te verminderen. Bosbaden werden hier een standaardpraktijk binnen preventieve gezondheidszorg (Natuur op Recept, z.d.). Ook in Canada kreeg natuur een officiële plaats binnen de geneeskunde via PARx (A Prescription for Nature, z.d.), Canada's National Nature Prescription Program. Artsen kunnen er letterlijk “natuur voorschrijven”, bijvoorbeeld twee keer per week 30 minuten wandelen in een park, als aanvulling of alternatief voor medicatie bij onder meer hoge bloeddruk, stress en eenzaamheid. Het programma verlaagt drempels tot beweging, versterkt sociale cohesie en werkt samen met parken, die patiënten zelfs gratis toegang verlenen.

Onderzoek bevestigt steeds opnieuw dat nabij en toegankelijk groen een directe invloed heeft op de mentale en fysieke gezondheid. Noordzij et al. (2020) toonden in een studie bij 3.175 ouderen in de regio Eindhoven aan dat elke extra 100 meter afstand tot groen leidt tot een meetbare daling in mentale gezondheid. Opvallend is dat dit effect vooral sterk was in buitenwijken, waar groen een dagelijks onderdeel kan zijn van het leven. Niet de hoeveelheid groen op zich, maar vooral toegankelijkheid en nabijheid zijn cruciaal. Recent onderzoek van Li et al. (2025) toont aan dat men zelfs geen uren in de natuur hoeft door te brengen om effect te voelen: 15 minuten contact met stedelijke natuur kan al leiden tot een daling van stresshormonen en een sterke

toename van vitaliteit. Actief zijn is daarbij niet noodzakelijk: zitten op een bankje, luisteren naar vogels of simpelweg kijken naar bomen verlaagt angst en stress. Zelfs zicht op groen vanuit een raam reduceert acute stressreacties.

Neurologisch onderzoek laat zien waarom natuur zo'n sterk effect heeft op ons welzijn. Uit het onderzoek van Li et al. (2025) zien we dat wanneer mensen in contact komen met groen de amygdala, het deel van de hersenen dat betrokken is bij angst en stress, minder actief wordt. In drukke, stedelijke omgevingen staat dit deel van het brein vaak voortdurend "aan", wat kan leiden tot spanning en overprikkeling.

Naast stressreductie speelt natuur ook een belangrijke rol in het dempen van negatieve emoties zoals woede, frustratie en agressieve neigingen. Het onderzoek van Groenewegen et al. (2006) toont aan dat blootstelling aan groen leidt tot een afname van agressie en prikkelbaarheid, wat bijdraagt aan een groter gevoel van sociale veiligheid. Dit effect werkt zowel op individueel als collectief niveau: wanneer mensen zich emotioneel rustiger voelen, verandert hun gedrag ten opzichte van elkaar, waardoor spanningen en conflicten in de publieke ruimte afnemen.

Groenewegen et al. (2006) laat ook zien dat groen verder reikt dan individuele gezondheid en ook gedrag en sociale relaties beïnvloedt. Groen werkt volgens drie samenhangende mechanismen: beleving, waarbij stress wordt verminderd; gedrag, doordat groene omgevingen uitnodigen tot wandelen, fietsen en sporten en ontmoeting, waarbij groen fungeert als plek voor sociale interactie en het versterken van sociale cohesie. Bewoners van groene buurten hebben hierdoor niet alleen een betere mentale en fysieke gezondheid maar ook 10 tot 20% minder kans op hart- en vaatziekten en ervaren hogere niveaus van sociale veiligheid.

Samen tonen deze onderzoeken aan dat natuur niet alleen functioneel of esthetisch is, maar ook fungeert als een emotionele buffer in het dagelijks leven. Groene ruimtes helpen spanning af te voeren, agressie te verminderen en positieve gevoelens zoals kalmte, vitaliteit en verbondenheid te versterken. In een uitdagende context zoals Zwartberg is dit van grote waarde.

3.3.2 Natuur en sociaaleconomische status

Uit onderzoek blijkt bovendien dat groene ruimte vooral een groot verschil maakt voor de gezondheid van mensen met een lagere sociaaleconomische status. Zij hebben vaak minder financiële en praktische mogelijkheden om naar natuurgebieden buiten de stad te reizen en zijn daardoor sterker afhankelijk van groen in hun directe leefomgeving. Klostermann et al. (2020) tonen aan dat vergroening in sociale woonwijken fungeert als een sociale katalysator: het stimuleert ontmoeting, verhoogt het veiligheidsgevoel en versterkt de trots op de buurt.

Een belangrijk element hierin is participatie. Groen werkt het meest duurzaam wanneer bewoners actief betrokken zijn bij het ontwerp, beheer en gebruik ervan. Dit creëert eigenaarschap en zorgt ervoor dat mensen zorg dragen voor zowel de plek als voor elkaar. De bestaande volkstuintjes langs het kolenspoor in Zwartberg zijn hier een concreet voorbeeld van. Ze bieden bewoners niet alleen de mogelijkheid om in contact te komen met natuur maar functioneren ook als ontmoetingsplek waar sociale netwerken ontstaan en versterkt worden. In het onderzoek van Klostermann en zijn collega's (2020) zien we dat volkstuinen stress verminderen, sociale isolatie tegengaan en vooral voor ouderen en kwetsbare groepen een belangrijke rol spelen in het dagelijks welzijn.



Figuur 52: Volkstuintjes Zwartberg (Vandooren, 2025)

3.3.3 Actieve verbinder: sport en beweging

Beweging is essentieel voor een goede gezondheid, maar niet iedereen vindt zijn weg naar georganiseerde sport. Uit het masterproject van Dessent Merel (2025) blijkt dat het sportlandschap in Genk sterk verenigingsgericht is. Veel sportvoorzieningen werken met lidmaatschappen, vaste trainingsmomenten en vaak ook financiële bijdragen. Deze structuur creëert zowel praktische als sociale drempels waardoor bepaalde groepen zoals mensen met een lager inkomen, vrouwen of nieuwkomers, minder snel deelnemen aan sportactiviteiten.

Dessent (2025) wijst in haar onderzoek op een duidelijke behoefte aan spontaan en informeel sportgebruik: plekken waar bewoners zonder inschrijving, verplichting of vaste tijdstippen kunnen bewegen. Sport wordt hier niet benaderd als prestatie of competitie maar als een laagdrempelige vorm van ontmoeting, ontspanning en dagelijkse beweging. Deze nood aan informele sportplekken kwam ook sterk naar voren in interviews met de wijkmanager van Zwartberg, waar werd aangegeven dat bestaande sportinfrastructuur onvoldoende aansluiting biedt bij het leefritme en de noden van de buurtbewoners. Vooral jongeren en gezinnen geven aan nood te hebben aan vrije, toegankelijke ruimte waar beweging vanzelfsprekend kan ontstaan.

Onderzoek van Rütten et al. (2001) toont dat infrastructuur alleen, zoals een fietspad, onvoldoende is om mensen actiever te maken. Sociale steun, herkenning en laagdrempelige plekken van ontmoeting zijn doorslaggevend.

Het Kolenspoor biedt hier een unieke kans. Door sport en beweging informeel te faciliteren, zonder lidmaatschap, zonder verplichting, kan het een inclusief sportlandschap worden, toegankelijk voor verschillende leeftijden, genders en culturen. Voorbeelden zoals de Open Atlas Gym in Zwartberg tonen hoe laagdrempelige initiatieven jongeren en buurtbewoners samenbrengen.



Figuur 53: Open Atlas Gym (Dessent, 2025)

Volgens Ward Thompson (2013) is esthetiek een belangrijke motor voor beweging: mensen bewegen niet enkel omdat er een pad is maar omdat de omgeving aantrekkelijk aanvoelt. Barrières zoals onveiligheid of afgesloten plekken remmen gebruik af, terwijl verleiders zoals groen en openheid beweging stimuleren. Door het kolenspoor landschappelijk te versterken en beter te openen naar de wijk kan het spontaan gebruik uitlokken.

3.3.4 Toepassing op het kolenspoor

Wetenschappelijk onderzoek laat weinig twijfel: natuur, beweging en sociale ontmoeting zijn fundamentele menselijke behoeften. Ze verbeteren mentale en fysieke gezondheid, versterken sociale netwerken en verkleinen gezondheidsongelijkheid. Door het Kolenspoor toegankelijker te maken, sport en ontmoeting te faciliteren en de natuurkwaliteit te versterken, kan het uitgroeien tot een groene, sociale en sportieve ruggengraat voor de wijk. Een plek die zowel punt A en B verbindt maar ook een verbinding maakt van mens tot mens.

Specifiek voor het Kolenspoor werd onderzocht waar vandaag nog onbenutte ruimte aanwezig is en waar kansen liggen voor sport en ontmoeting. Langs het tracé bevinden zich verschillende open zones die momenteel weinig gebruikt worden, maar wel potentieel hebben om te functioneren als publieke ruimte. Deze zones zijn in kaart gebracht en geanalyseerd op basis van hun ligging, oppervlakte, hellingsgraad en aanwezige groenstructuren. Op basis van die analyse werd per locatie bekeken welke functies er ruimtelijk en programmatisch mogelijk zijn.

Elke plek langs het Kolenspoor heeft een eigen karakter en vraagt om een specifieke invulling. Sommige zones lenen zich beter tot rustige vormen van beweging, terwijl andere geschikt zijn voor meer actieve of sociale functies. Deze afwegingen vormen de basis van de sport- en ontmoetingskaart, waarop verschillende mogelijke ingrepen zijn aangeduid. De locaties die zich in de nabijheid van de individuele projecten bevinden, worden in de verdere uitwerking ook effectief meegenomen in het ontwerp, zodat ze ruimtelijk en programmatisch aansluiten op de omliggende functies



Figuur 54: Masterplan sport (Daelemans, 2026)

Om het potentieel van deze plekken zichtbaar te maken, werden verkennende beelden opgesteld die tonen hoe het Kolenspoor kan worden gebruikt voor laagdrempelige activiteiten zoals wandelen, petanque, lopen of buitensport. Deze ingrepen vragen geen zware infrastructuur, maar maken het gebied wel actiever en toegankelijker voor een breed publiek. Door het Kolenspoor op deze manier te activeren, wordt het opnieuw een plek van gebruik in plaats van een restzone in de stad.

Sport en beweging vormen hierbij een middel om mens en omgeving met elkaar te verbinden. Ze stimuleren ontmoeting, versterken het dagelijks gebruik en dragen bij aan een gezondere leefomgeving. Binnen dit scenario wordt het Kolenspoor daarom niet enkel gezien als een lineair landschapselement, maar als een verbindende ruimte waar natuur, beweging en sociale interactie samenkomen.



Figuur 55: Beelden sporten (Cautaert; Daelemans; Moens; Zaenen, 2025)

3.4 Sociale verbinder: gedeelde programma's langs het Kolenspoor

Vanuit deze stedelijke en sociale context ontstaat de vraag hoe zorg ruimtelijk georganiseerd kan worden. Dit leidt tot de keuze voor gedeelde programma's als verbindend principe.

3.4.1 Waarom een gedeeld programma essentieel is

In dit scenario wordt het gedeelde programma beschouwd als een essentieel element van het ruimtelijke en sociale concept. De keuze om te focussen op gedeelde functies komt voort uit de conclusie dat wonen op zichzelf niet voldoende is om sociale integratie, welzijn en participatie te bevorderen. Voor kwetsbare groepen is een ondersteunende omgeving heel belangrijk om zich op een duurzame manier in de maatschappij te kunnen integreren.

Studies wijzen erop dat woonsituaties waarin functies zoals leren, werken en ontmoeten op een gescheiden locatie plaatsvinden, de kans op sociaal isolement verhogen. Als mensen zich alleen tussen hun woning en hun bestemming verplaatsen en dit zonder tussenliggende zones voor ontmoetingen, verminderen informele contacten en neemt de sociale samenhang af. Dit resulteert vooral bij kwetsbare groepen in een gevoel van uitsluiting en afhankelijkheid van officiële hulpsystemen (Talen, 2011; Eurofound, 2024).

Gedeelde programma's verminderen dit gedrag door ruimte te bieden voor sociale interactie. Ze verminderen sociale barrières en zorgen ervoor dat ontmoetingen vanzelfsprekend worden. Jan Gehl is een Deense architect en stedenbouwkundige die via observatie van het dagelijks leven onderzoekt hoe de inrichting van publieke ruimte invloed heeft op sociaal gedrag, verblijfskwaliteit en welzijn in de stad. Gehl stelt dat sociaal contact niet voortkomt uit intentie, maar uit nabijheid, herhaling en het gezamenlijk gebruik van ruimte (Gehl, 2010). Als functies elkaar kruisen, neemt de kans op onverwachte ontmoetingen toe en ontstaat er op natuurlijke wijze sociale cohesie.

Binnen zorggerichte woonprojecten is dit effect nog duidelijker zichtbaar. Onderzoek toont aan dat bewoners zich meer verbonden voelen wanneer ze gebruikmaken van gedeelde faciliteiten die passen bij hun dagelijkse behoeften, zoals eetruimtes, werkplekken of ontmoetingsruimtes. Deze locaties bevorderen het gevoel van zelfvertrouwen, zelfstandigheid en betrokkenheid. Daarnaast kunnen ze ook gevoelens van afhankelijkheid of afzondering verminderen (Kearns & Parkinson, 2001).

Ook is het cruciaal om gedeelde programma's te implementeren vanuit het oogpunt van inclusieve stadsontwikkeling. Lien Janssens legt in haar masterscriptie de nadruk op het risico dat zorgprojecten die geïsoleerd worden geïntegreerd, nieuwe segregatie kunnen veroorzaken. Door functies toegankelijker te maken voor de buurt ontstaat er een wisselwerking. Bewoners worden geen gebruikers van de zorg, maar actieve betrokkenen bij het stadsleven (Janssens, 2018).

Vanuit deze visie zal het Kolenspoor een belangrijke rol vervullen binnen ons scenario. Het fungeert als een lineaire structuur die diverse zorgprojecten met elkaar verbindt en de uitwisseling tussen doelgroepen vergemakkelijkt. Door programma's langs deze as te faciliteren, wordt het kolenspoor een sociaal verbindend middel in plaats van een infrastructureel onderdeel. Het bevordert beweging, ontmoetingen en verblijf. Het draagt ook bij aan een zorgmodel dat gebaseerd is op de nabijheid en samenwerking.

Het gedeelde programma vormt daardoor geen bijkomstigheid, maar is een cruciaal ruimtelijk instrument. Zorg wordt zichtbaar, bereikbaar en opgenomen in het dagelijks leven. Het biedt tegelijkertijd mogelijkheden voor interactie tussen bewoners, buurtbewoners en bezoekers. Dit zal helpen bij het wederzijds begrip en de sociale veerkracht. Het gedeelde programma dient als een drager van zowel ruimtelijke als maatschappelijke waarde binnen het project.

3.4.2 Programma's open voor buurt en bewoners

Binnen het scenario wordt bewust gekozen om de gedeelde programma's niet exclusief te richten op bewoners van de zorgprojecten, maar open te stellen voor de bredere buurt. Deze beslissing is gebaseerd op het besef dat sociale integratie niet plaatsvindt binnen specifieke woonstructuren, maar in gedeelde ruimtes waar diverse gebruikers elkaar op een informele wijze ontmoeten. Volgens onderzoek in de sociale geografie zijn open en toegankelijke faciliteiten essentieel voor het ontwikkelen van sociale netwerken en het creëren van wederzijds vertrouwen (Forrest & Kearns, 2001).

Het openstellen van programma's vergroot de kans op dagelijkse interactie en verlaagt sociale drempels. Buurtbewoners komen niet in contact met zorg vanuit een hulpverleningskader, maar via alledaagse activiteiten zoals eten, leren of ontspannen. Deze vorm van ontmoeting blijkt effectiever dan formele integratieprogramma's omdat ze gebaseerd is op de gelijkwaardigheid en een gezamenlijk gebruik van ruimte (Amin, 2002). Het gevoel van veiligheid en betrokkenheid wordt dan ook versterkt in een woonproject door de aanwezigheid van openbare functies. Dit komt omdat de ruimte voortdurend door verschillende groepen wordt benut.

Binnen het project in Zwartberg (Genk) wordt deze visie ruimtelijk vertaald door het Kolenspoor te activeren als drager van gedeelde functies. Het spoor fungeert niet louter als verbindingsas, maar als een sociaal landschap waarin verschillende activiteiten samenkomen. Door functies zoals ateliers, leerplekken en ontmoetingsruimtes langs deze as te organiseren, ontstaat een netwerk van plekken die zowel bewoners als buurtgebruikers aanspreken. Jane Jacobs, een Amerikaanse stadsdenker en activiste, benadrukte al in haar werk het belang van levendige, gemene publieke ruimtes voor sociale interactie en stedelijke samenhang. Haar onderzoek toont aan dat lineaire openbare ruimtes een cruciale functie kunnen vervullen in sociale verbinding en stedelijke cohesie indien ze programmatisch worden versterkt (Jacobs, 1961; Carmona 2019).

Toegankelijkheid is hierin bovendien van groot belang. Publieke programma's dienen gemakkelijk bereikbaar te zijn, zowel op fysiek als sociaal vlak. De dichtheid van openbaar vervoer, scholen, werkplekken en recreatieve voorzieningen vergroot de kans dat verschillende doelgroepen daadwerkelijk profiteren van de faciliteiten. De OESO stelt dat dergelijke nabijheidsprincipes niet alleen de levenskwaliteit in wijken

verbeteren, maar ook de veerkracht van stedelijke gemeenschappen bevorderen (OECD, 2020).

Door programma's open te stellen voor de buurt ontstaat bovendien een wederkerige relatie. De buurt krijgt toegang tot nieuwe functies, terwijl bewoners van de zorgprojecten deel uitmaken van het gewone stadsleven. Dit voorkomt dat zorgvoorzieningen geïsoleerde eilanden worden en versterkt het gevoel van gedeeld eigenaarschap. Zoals ook Janssens aangeeft, ligt net in die wederzijdse betrokkenheid de sleutel tot duurzame integratie en sociale samenhang (Janssens, 2018).

3.5 Vier zorgprojecten als samenhangend geheel



Figuur 56: Masterplan Projecten (Daelemans, 2026)

3.5.1 Project 1 Alleenstaande niet-begeleide minderjarigen

Samenwonen met studenten, doorgroeien naar zelfstandigheid



Dit project is gericht op alleenstaande niet-begeleide minderjarigen, die tegenwoordig vooral in grote opvangcentra terechtkomen. In deze centra worden de mensen vaak samengevoegd in containers met weinig privacy, rust en controle over hun dagelijkse omgeving. Het is lastig om tot zichzelf te komen door de voortdurende prikkels, het samenleven met onbekenden en het

gebrek aan een eigen kamer. Voor jongeren met een traumatische achtergrond is dit een zeer kwetsbare situatie.

In samenwerking met SOS kinderdorpen kunnen enkele jongeren geselecteerd worden voor een kleinschaligere begeleiding. Zo bieden ze jonge vluchtelingen rust, begeleiding en een kans om hun plek in de maatschappij te vinden, aldus Sara Bekaert (SOS kinderdorpen België, z.d.). Vandaag de dag loopt dit traject doorgaans tot de leeftijd van achttien jaar. Op het moment dat van hen verwacht wordt om zelfstandig te opereren, verdwijnt deze ondersteuning grotendeels. De overgang van opvang naar zelfstandigheid gebeurt te abrupt en laat weinig ruimte voor groei op eigen tempo.

Met het voorgestelde woonproject willen we een nieuwe vorm van wonen introduceren: het tussen(t)huis. Dit is een woonvorm tussen begeleide opvang en volledige zelfstandigheid. In een eerste fase wonen de jongeren samen met studenten in een jongeren vleugel, waar structuur, overzicht en veiligheid de belangrijkste prioriteiten zijn. Deze keuze vertrekt vanuit het idee dat samenleven op een informele manier sterke leer- en integratiekansen creëert. Studenten fungeren niet als begeleiders, maar als medebewoners die via alledaagse interacties bijdragen aan taalverwerving, sociale vaardigheden en wederzijds begrip. Er zullen dus studentenkamers aanwezig zijn, maar ook gemeenschappelijke functies zoals een keuken, leefruimte en ontmoetingsplekken.

Uiteindelijk kunnen bewoners doorgroeien naar zelfstandig wonen op studioniveau binnen hetzelfde project. In deze fase hebben ze meer zelfstandigheid, maar de ondersteuning blijft dichtbij. Ook hier is plaats voor jonge starters en wordt ingezet op betaalbaar wonen. Het is niet zo evident om ineens de stap te zetten om volledig op eigen benen te staan. Met dit model bieden we een tussenstap en zo ontstaat er een breed en inclusief woonmodel. Dit met verschillende leeftijden, statuten en levensfasen.

Dit project combineert wonen, zorg en ontmoeting en erkent dat integratie geen individueel traject is, maar een collectief proces. Door verschillende doelgroepen samen te brengen ontstaat een woonomgeving waarin kwetsbaarheid gedeeld wordt en waarin leren van elkaar centraal staat. Het project fungeert als een ruimtelijke vertaling van zorg, niet als afzonderlijke instelling, maar als onderdeel van het dagelijkse leven en het stedelijk weefsel van Genk.

Houtatelier + elektro-herstelhub

De keuze voor een houtatelier en elektro-herstelhub in Genk vertrekt vanuit een duidelijke sociaal-ruimtelijke nood. Genk heeft een industriële geschiedenis met een sterke traditie in mijnbouw, productie en ambachtelijk werk. Hoewel die economische basis grotendeels verdwenen is, blijft de kennis en werkcultuur aanwezig bij een deel van de bevolking. Een hedendaags houtatelier en herstelhub kan deze traditie opnieuw activeren binnen een sociale en duurzame context.

Voor de doelgroep van dit project biedt de werkplaats een laagdrempelige leeromgeving. Praktijkgericht leren en leren door doen blijkt effectiever voor jongeren die minder aansluiting vinden bij klassieke onderwijs- of trajectmodellen, zeker wanneer taalbarrières, schooldruk of psychosociale kwetsbaarheid spelen (Eurofound, 2024). Een referentieproject voor deze functie is de maakleerplek in Leuven. De maakleerplek is een open makerspace in Leuven waar bedrijven, scholen, kunstenaars en inwoners samen leren, maken en werken aan maatschappelijke, sociale, ecologische en economische uitdagingen. De plek stimuleert experimenteel leren en co-creatie, met ateliers, coworkruimtes, een High Tech Lab, een repair hub en gereedschappenbibliotheek. De werking koppelt praktische vaardigheden aan kennisuitwisseling en is bedoeld om innovatie, circulaire praktijken en inclusie te bevorderen buiten traditionele onderwijs- en werkcontexten. De organisatie werkt met principes van gelijkwaardigheid, openheid en gezamenlijke verantwoordelijkheid (Maakleerplek, z.d.). Tijdens een interview met een verantwoordelijke van de Maakleerplek werd benadrukt dat het herstelatelier bewust wordt ingezet als ontmoetingsruimte tussen buurtbewoners, jongeren en gebruikers met uiteenlopende achtergronden. Het gaat niet enkel om het herstellen van apparaten, maar om het samenbrengen van mensen rond gedeelde activiteiten. Samenwerking stimuleert informele kennisuitwisseling, verlaagt sociale drempels en versterkt betrokkenheid (anonieme vrijwilliger maakleerplek ,persoonlijke communicatie, 17 oktober 2025).

Sociaal-economisch sluit de elektro-herstelhub aan bij de realiteit van Genk. Het gemiddeld netto belastbaar inkomen ligt rond 20.000 euro per inwoner, de kansarmoede-index bedraagt meer dan twintig procent (Statbel, 2023; Provincies in Cijfers, 2025a). Dit betekent dat een aanzienlijk deel van de bevolking beperkte financiële middelen heeft om apparaten te vervangen. Door toestellen te herstellen en gereedschappen te delen via een bibliotheek, verlagen kosten en wordt materiaal langer gebruikt. Onderzoek toont dat lokale herstelinitiatieven ecologische winst opleveren en sociale cohesie versterken (European Environment Agency, 2022; Foster & Iaione, 2016). Gereedschappen worden intensiever benut, en onderhoud ter plaatse creëert mogelijkheden voor opleiding, herstellkennis en praktische vaardigheden.

Het atelier biedt bovendien werkgelegenheid. Gebruikers kunnen het atelier beheren, materiaal onderhouden of herstelwerk uitvoeren. Dit sluit aan bij regionale arbeidsmarktgegevens die wijzen op een substantiële groep werkzoekenden in Genk en een behoefte aan laagdrempelige werkervaring en competentieontwikkeling (Provincies in Cijfers, 2025b). Door leren, werken en ontmoeten te combineren, ontstaat een omgeving waarin participatie en sociale integratie vanzelfsprekend worden.

Ruimtelijk functioneert het houtatelier en de elektro-herstelhub als actieve plint tussen wonen en stad. Het versterkt de relatie tussen gebouw en omgeving, bevordert ontmoetingen en maakt de stedelijke ruimte inclusiever. Architecturaal en sociaal vormt het atelier een motor voor lokale verankering, empowerment en veerkracht, terwijl het individuele trajecten van jongeren en bewoners ondersteunt.



Figuur 57: Collage houtatelier & elektro-herstelhub (Moens, 2025)

3.5.2 Project 2 Ouderen

Samenwonen voor ouderen



Het idee om een plek te creëren waar ouderen kunnen samenwonen, vindt zijn oorsprong in de geschiedenis van Zwartberg, een mijncité met een rijk en bijzonder verleden. Tijdens de periode van de steenkoolmijnen richtten de mijnbedrijven volledige wijken op voor hun arbeiders en hun gezinnen. Deze wijken boden niet alleen woningen, maar ook

gemeenschapsvoorzieningen zoals scholen, bibliotheken en ontspanningslokalen. Op die manier wilden de mijnbedrijven de beste arbeiders aantrekken én behielden ze controle over de wijken: winkels, scholen en verenigingen waren eigendom van de mijn (Keunen, 2010). Hierdoor ontstond een sterk gemeenschapsgevoel, waarbij wonen, werken, school, ontspanning en religie nauw met elkaar verweven waren.

Bijna zestig jaar na de sluiting van de mijn is de situatie sterk veranderd. Voorzieningen en werkgelegenheid liggen verder weg, en veel sociale activiteiten vinden buiten de wijk plaats. De vanzelfsprekende sociale verbondenheid van vroeger is daardoor minder aanwezig.

Nood aan aangepaste huisvesting

De mensen die in deze context zijn opgegroeid, zijn vandaag ouderen. Voor hen is extra aandacht voor huisvesting noodzakelijk. Veel woningen zijn niet geschikt om levenslang in te blijven wonen. De afname van het functioneel vermogen is onvermijdelijk, terwijl veel ouderen de wens hebben om in hun eigen huis oud te worden, ageing in place. Door fysieke beperkingen is dit echter vaak niet haalbaar (D'herde & Heynen, 2025).

Een nieuwe woonvorm kan hier een oplossing bieden: een plek waar ouderen al kunnen intrekken vóór intensieve zorg nodig is. Zo hebben zij toegang tot lichte ondersteuning, en wanneer zwaardere zorg noodzakelijk wordt, kan de overstap sneller en minder ingrijpend verlopen. De oudere blijft dan bovendien in een vertrouwde omgeving wonen.

Woonuitdagingen in Zwartberg

Veel woningen in Zwartberg zijn de voormalige arbeiderswoningen. Deze woningen bestaan doorgaans uit minstens twee bouwlagen, waardoor trappen een risico vormen bij verminderde mobiliteit. Daarnaast zijn de woningen relatief ruim, met tuinen die onderhoud vergen. Voor ouderen die alleen of met twee wonen, wordt deze ruimte vaak een last in plaats van een troef.

Uit de WoonSurvey 2023 blijkt dat, hoewel vrijstaande woningen in Vlaanderen populair blijven, ouderen minder positief zijn over dit woningtype. Het onderhoud dat ermee gepaard gaat, speelt hierbij een belangrijke rol (Steunpunt Wonen, z.d.).

Een nieuwe woonvorm voor Zwartberg

Hoewel ouderen vaak nood hebben aan ondersteuning, zien velen het niet zitten om naar een woonzorgcentrum te verhuizen. De stap is groot en woonzorgcentra dragen voor sommigen een negatieve connotatie. Tegelijk is de zorgbehoefte niet altijd intensief genoeg om een opname te verantwoorden. Alternatieven zijn echter weinig bekend of onvoldoende aanwezig (D'herde & Heynen, 2025).

Ondersteuning hoeft bovendien niet uitsluitend formeel te zijn. Ouderen kunnen elkaar helpen, of beroep doen op familie. Een geschikte woonomgeving kan hun zelfstandigheid aanzienlijk vergroten. Toch worden ouderen in de samenleving vaak 'weggestopt', waardoor ze minder zichtbaar worden. Het concept van onzichtbare zorg biedt hier een antwoord: "zorg die niet meer afgezonderd maar geïntegreerd is in het maatschappelijke en stedelijke leven" (Swinnen, 2012, p. 6). Door zorg in het dagelijks leven te verweven, wordt ze vanzelfsprekender en minder stigmatiserend.

Het project stelt een nieuwe woonvorm voor ouderen voor, met verschillende niveaus van zorg en samenwonen. Het doel is een plek te creëren waar ouderen zo lang mogelijk zelfstandig kunnen wonen en zeggenschap behouden. Een omgeving die ontmoeting stimuleert en sociaal isolement tegengaat, met een evenwicht tussen privacy en verbondenheid. Op die manier wordt het mogelijk om relatief autonoom in groep samen te wonen.

Herbestemming van het plot-gebouw

Het voormalige plot-gebouw staat momenteel leeg sinds de politieopleiding naar een nieuwe locatie verhuisde. Dit institutionele gebouw werd oorspronkelijk door de mijn opgericht als bureelgebouw. Door het te herbestemmen tot woon- en ontmoetingsplek voor ouderen, ontstaat een betekenisvolle verbinding tussen het materiële erfgoed en het sociale geheugen van de wijk. Het project bouwt zo voort op de historische identiteit van Zwartberg, terwijl het inspeelt op de hedendaagse noden van haar bewoners.

Creatief Atelier

In Genk, en specifiek in en rond Zwartberg, is het aanbod aan plekken waar bewoners hun creativiteit kunnen uiten beperkt. Een creatief atelier waar muziek, kunst en ambacht centraal staan, kan hier een waardevolle aanvulling vormen. Het beleven van immaterieel erfgoed staat hierbij centraal: zowel het collectieve mijnverleden als de culturele identiteit van de diverse nationaliteiten in Zwartberg kunnen er een plaats krijgen. Muziek, ambachten, poëzie en andere kunstvormen kunnen zo bijdragen aan het versterken van de lokale identiteit.

Kunstacademie in Genk

Genk beschikt over deeltijds kunstonderwijs (DKO), waar verschillende kunstdisciplines worden onderwezen. De Genkse Academie voor Beeldende Kunst & Media (GA), ingericht door de stad Genk en gesubsidieerd door de Vlaamse Gemeenschap, biedt opleidingen binnen twee domeinen: Beeldende Kunst & Media en Muziek, Woord & Dans (Mijnacademie, n.d.). Het DKO richt zich tot kinderen, jongeren en volwassenen en biedt kunstonderwijs in de vrije tijd (Vlaanderen.be, z.d.a).

Het Creatief Atelier sluit inhoudelijk goed aan bij deze academie. Momenteel bevindt het zich in het centrum van Genk, het creatief atelier kan een stallierfunctie vervullen: een plek waar de academie activiteiten kan organiseren zonder er permanent gevestigd te zijn.

Uit cijfers van Onderwijs Vlaanderen blijkt dat het aantal inschrijvingen in de Genkse Academie voor Kunst & Media relatief stabiel blijft. Er is wel een lichte daling merkbaar bij kinderen en jongeren (6–17 jaar), terwijl het aantal inschrijvingen van 65-plussers stijgt: van 2,6% naar 4,2% in zes jaar tijd (Genk in Cijfers, z.d.). De academie trekt dus verschillende generaties aan en kan hen samenbrengen.

In het inschrijvingsjaar 2024–2025 waren er 1.160 leerlingen tussen 0 en 17 jaar, 330 leerlingen tussen 18 en 64 jaar en 73 leerlingen ouder dan 65. In totaal volgden 1.563 mensen kunstonderwijs. De populairste domeinen zijn Muziek en Beeldende & Audiovisuele Kunsten (Stad Genk, 2025).

Het Creatief Atelier kan hierop voortbouwen door een toegankelijke plek te bieden waar mensen van alle leeftijden, achtergronden en ervaringen samenkomen. Het atelier fungeert als sociale ontmoetingsplek die de verbondenheid en samenhang in de buurt versterkt. Naast artistieke expressie stimuleert het ook sociale interactie en het ontstaan van nieuwe relaties.

Positieve effecten van kunst

Onderzoek toont aan dat actieve deelname aan creatieve processen verschillende positieve effecten heeft op de gezondheid en het welzijn. Deelnemers ervaren onder meer:

- een hogere kwaliteit van leven
- verbeterd algemeen en psychisch welzijn
- meer maatschappelijke betrokkenheid
- minder depressieve en angstige gevoelens
- vertraging van cognitieve achteruitgang bij ouderen

(LKCA, 2023).

“Er is steeds meer bewijs dat kunst een bijdrage kan leveren aan gezond en gelukkig oud worden” (van Ditzhuijzen et al., 2018, p. 4). Kunst bevordert mentale gezondheid, cognitieve functies, stressreductie en zelfs fysieke gezondheid. Daarnaast verhoogt het plezier, sociale contacten en levenslust.

Kunst als brug tussen verleden en heden

Veel ouderen zoeken verbinding met hun wortels, en kunst kan daarbij een krachtig hulpmiddel zijn. Muziek, dans, ambachten en andere kunstvormen kunnen herinneringen oproepen en delen van de eigen identiteit opnieuw tot leven brengen. Het delen van cultuur en persoonlijke geschiedenis kan leiden tot trots, erkenning en een versterkt gevoel van eigenwaarde. Kunst kan zo een brug vormen tussen verleden en heden, tussen generaties en tussen verschillende gemeenschappen.

Creativiteit voor ouderen met een migratieverleden

Voor ouderen met een migratieachtergrond blijkt kunst een bijzonder krachtig middel om verbinding te maken met hun roots. Creatieve activiteiten kunnen helpen om herinneringen, identiteit en cultuur te verbinden met het huidige leven. In Zwartberg, waar migratie en multiculturaliteit sterk aanwezig zijn, is dit bijzonder relevant.

In zorg- en welzijnsinstellingen wordt creativiteit vaak al ingezet, maar meestal in de vorm van schilderen, toneel of dans. Onderzoek toont echter aan dat kunst voor ouderen met een migratieachtergrond een bredere betekenis heeft. Kunst is voor hen vaak direct gekoppeld aan culturele identiteit en omvat sociaal-culturele activiteiten zoals:

- verhalen vertellen
- koken
- handwerken
- religieuze rituelen

Deze vormen van expressie zijn verbonden met persoonlijke en collectieve geschiedenis. In een context zoals Zwartberg is een inclusieve definitie van kunst daarom essentieel. Een breed palet aan kunst- en creatieve activiteiten sluit beter aan bij de leefwereld van diverse groepen (Groot-Sluijsmans et al., 2025).

Wanneer kunstprojecten worden georganiseerd door mensen zonder migratieachtergrond, sluit het aanbod niet altijd aan bij de behoeften van mensen mét migratieachtergrond. Het is daarom belangrijk om voldoende aandacht te besteden aan culturele diversiteit, zodat het atelier voor iedereen betekenisvol en aantrekkelijk is.

Het Creatief Atelier vormt een flexibele ruimte die zowel door de kunstacademie kan worden gebruikt voor lessen, workshops of projecten, als vrij toegankelijk is voor bewoners. Daarnaast kan de ruimte dienen als locatie voor buurtgerichte activiteiten, zoals tentoonstellingen, intergenerationele ontmoetingen of culturele evenementen. Op die manier wordt het atelier een laagdrempelige plek waar formeel kunstonderwijs, informele creativiteit en buurtwerking elkaar versterken.



Figuur 58: Collage creatief atelier (Zaenen, 2025)

3.5.3 Project 3 Transitiehuis in een zorgnetwerk

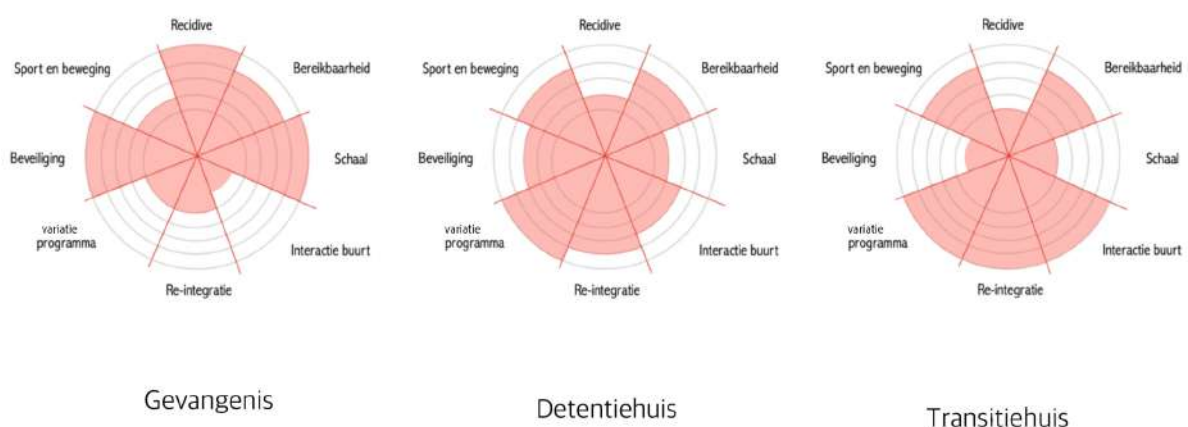
Humane detentie



Zoals eerder aangegeven in Deel 1: “*De crisis van de grote schaal*” toont De Penitentiaire Beleidsraad (2024) aan dat de gevangenen overvol zitten. Er wordt te weinig gefocust op de re-integratie in de maatschappij van de gedetineerden en de recidivecijfers in België liggen boven het gemiddelde in Europa (Vlaamse Regering, 2025). Waarbij in andere landen meer op

re-integratie en humane detentie wordt ingezet, zien we dat de recidivecijfers veel lager liggen dan in België. Deze huidige problemen in de Belgische gevangenen maken een nieuwe aanpak noodzakelijk. In plaats van grote, gesloten gebouwen die re-integratie bemoeilijken, is er behoefte aan architectuur die herstel juist ondersteunt. Geïnspireerd door de visie van Hans Claus (2009, 2018) en vzw De Huizen (2012), wordt er gekozen voor een nieuwe vorm van detentie, kleinschalige detentievormen.

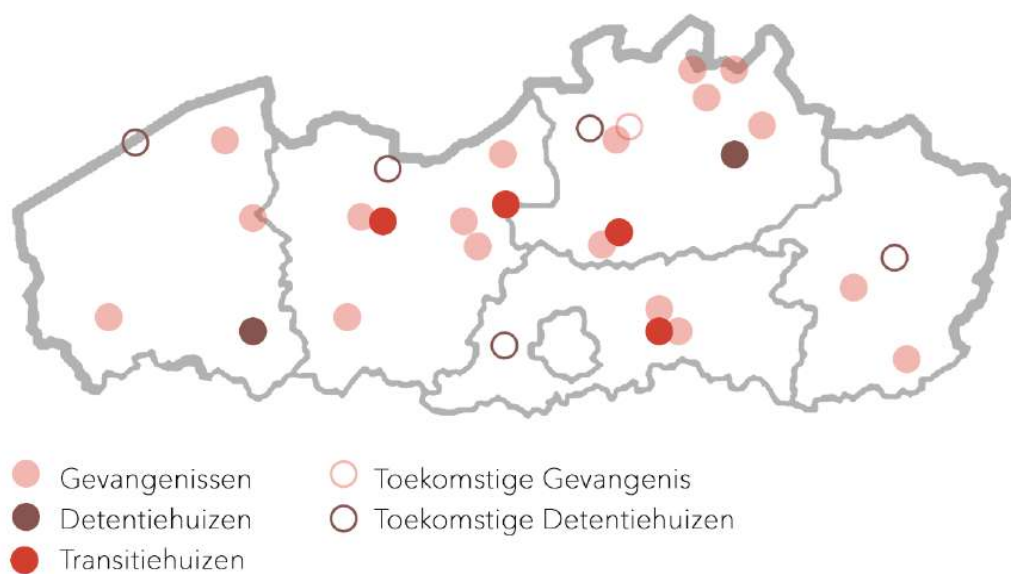
Transitiehuisen vervullen hierbij de rol van een cruciale “tussenplek”. Hans Claus (2018) was jarenlang gevangenisdirecteur en geeft aan dat voor gedetineerden die langdurig vastzitten, de stap van een streng en gesloten regime naar volledige vrijheid vaak te groot is. Jarenlange isolatie zorgt ervoor dat de eigen verantwoordelijkheid verkleint. Bovendien missen zij vaak aansluiting bij de moderne, digitale maatschappij. (VRT, 2023) Een huiselijke, kleinschalige omgeving biedt de nodige ruimte om deze vaardigheden en verantwoordelijkheden stapsgewijs weer op te bouwen en terug een plek in de maatschappij te krijgen.



Figuur 59: Variatie aan detentie (Daelemans, 2025)

Noodzaak in Limburg

Hoewel er al reeds transitiehuizen actief zijn in steden als Mechelen, Edingen, Leuven, Gent-Brugge en Hamme, blijft Limburg een blinde vlek op de kaart. Dit is problematisch voor de reclassering van sommige gedetineerden: een succesvol traject vereist dat een gedetineerde nabij de toekomstige woonplek, werk en familie verblijft (Transitiehuizen, z.d.). Gedetineerden uit Limburg hebben momenteel minder kansen om een transitietraject aan te vragen omdat de bestaande huizen te ver van hun sociale vangnet liggen. Getuigenissen van Limburgse ex-gedetineerden, zoals de 29-jarige Okan uit Genk, benadrukken dat een sterk vangnet na detentie de enige manier is om niet in oude patronen te vervallen (VRT, 2023).

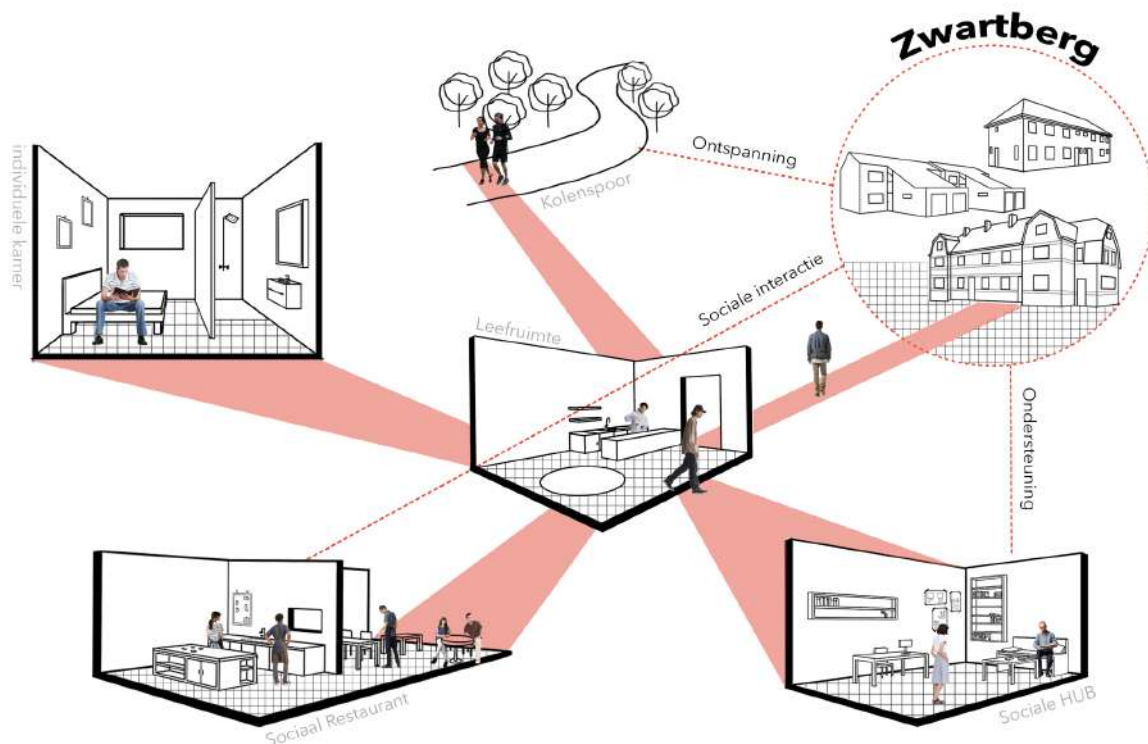


Figuur 60: Detentie in Vlaanderen (Daelemans, 2025)

Sociale en ruimtelijke verankering in Zwartberg-Zuid

De inplanting van een transitiehuis in Zwartberg-Zuid (Genk) biedt de kans om een sterke verankering te creëren tussen detentie en de omgeving. In tegenstelling tot traditionele gevangenissen, die fysiek en sociaal geïsoleerd zijn van hun omgeving, functioneren deze huizen als een dynamisch onderdeel van de lokale gemeenschap (Claus, 2018). Dit toont dat het programma niet een loutere woonfunctie heeft maar een actieve sociale, culturele en economische rol kan opnemen in de wijk.

Een Sociaal Restaurant vormt het hart van de interactie tussen de buurt en het transitiehuis. Het biedt werkervaring aan de deelnemers en verlaagt de drempel voor de buurtbewoners. Door de integratie van een publiek toegankelijke 'Sociale Hub' ontstaat er ook hier een laagdrempelig raakvlak met de buurt. Door een institutionele samenwerking tussen instanties zoals de VDAB, het CGG en het OCMW creëert het project een gecentraliseerd dienstenpunt. Dit is essentieel voor de re-integratie van de deelnemers maar biedt tegelijkertijd belangrijke hulp voor bewoners van Zwartberg-Zuid.

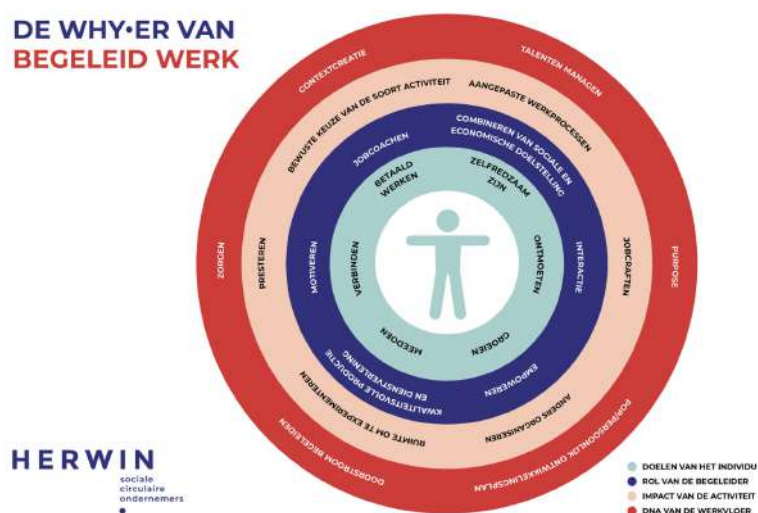


Figuur 61: Sociale verankering transitiehuis in Zwartberg (Daelemans, 2025)

Sociaal restaurant en Sociale HUB voor de buurt

De oprichting van een sociaal restaurant in een specifieke context zoals Zwartberg-Noord in Genk vormt een krachtig antwoord op de complexe sociaal-economische uitdagingen waar deze voormalige mijnwijk mee kampt. Wanneer men de data van de Stadsmonitor Genk (z.d.) en de cijfers van Statistiek Vlaanderen (Agentschap Binnenlands Bestuur, z.d.) analyseert, wordt duidelijk dat Zwartberg-Noord een wijk is waar de economische achterstand tastbaar blijft. Het aandeel inwoners met een inkomen onder de armoedegrens en het aantal personen dat recht heeft op een verhoogde tegemoetkoming ligt hier aanzienlijk hoger dan het stedelijk gemiddelde, wat duidt op een kwetsbare financiële situatie voor een groot deel van de bevolking. In een dergelijke context fungeert een sociaal restaurant niet enkel als een eetgelegenheid, maar als een cruciale hefboom voor zowel individuele emancipatie als collectieve wijkontwikkeling.

Een van de voornaamste voordelen van een dergelijk initiatief is de creatie van sociale tewerkstelling binnen de principes van de sociale economie. Volgens onderzoek van het Steunpunt Werk (2022) zijn werkervaringsplaatsen essentieel voor kortgeschoolden of langdurig werklozen die de aansluiting met de reguliere arbeidsmarkt hebben verloren. Door in de keuken of de zaal aan de slag te gaan onder professionele begeleiding, bouwen medewerkers niet alleen technische horecavaardigheden op, maar winnen zij ook aan zelfvertrouwen en sociale structuur. Dit model, dat ook succesvol wordt toegepast in projecten zoals Vork in Kortrijk, bewijst volgens Herwin (2024) dat de overstap naar het normale economische circuit aanzienlijk makkelijker wordt wanneer men lokaal en laagdrempelig kan instromen. Voor Zwartberg betekent dit een directe investering in het menselijk kapitaal van de wijk, waarbij de afstand tot de arbeidsmarkt op een methodische wijze wordt verkleind.



Figuur 62: Identiteit, voorwaarden en betekenis van begeleid werk (Herwin, 2024)

Naast het economische aspect speelt het restaurant een onmisbare rol in het bevorderen van de sociale cohesie. Zwartberg-Noord is een multiculturele wijk waar de nood aan ontmoetingsplekken groot is om sociaal isolement, vooral bij ouderen en kwetsbare gezinnen, tegen te gaan. Onderzoek van de Koning Boudewijnstichting (De Donder et al., 2021) over eenzaamheid in stedelijke gebieden benadrukt dat laagdrempelige publieke ruimtes waar men samen kan eten, de krachtigste middelen zijn om het sociale weefsel te herstellen. Een sociaal restaurant hanteert hierbij vaak een gedifferentieerd prijzensysteem, waardoor een kwaliteitsvolle, gezonde maaltijd toegankelijk wordt voor elk budget. Dit sluit aan bij de visie van het Vlaams Instituut Gezond Leven (2019), dat stelt dat een gezonde voedselomgeving cruciaal is in de strijd tegen gezondheidsongelijkheid. Door mensen uit verschillende sociale klassen en culturele achtergronden rond dezelfde tafel te brengen, fungeert het restaurant als de "huiskamer van de wijk" waar sociale barrières worden doorbroken en de lokale identiteit wordt versterkt.

Naast het sociale restaurant is er in een wijk als Zwartberg-Noord grote nood aan een centrale plek waar mensen terecht kunnen voor hulp en advies. Zo'n sociale hub brengt verschillende organisaties, zoals het OCMW, de VDAB, het CAW (Centrum Algemeen Welzijnswerk) en het CGG (Centrum Geestelijke Gezondheidszorg), samen onder één dak. Het grote voordeel hiervan is dat bewoners niet meer helemaal naar het centrum van Genk hoeven te reizen voor hun administratie of begeleiding. De Donder et al. (2021) leggen in hun onderzoek naar zorgzame buurten uit dat hulp veel effectiever is als deze letterlijk "om de hoek" beschikbaar is. Wanneer de drempel laag is, durven mensen sneller om hulp te vragen voordat hun problemen te groot worden.



Figuur 63: Collage sociaal restaurant en sociale HUB (Daelemans, 2025)

Deze manier van werken wordt ook wel "geïntegreerd breed onthaal" genoemd. Het betekent dat verschillende diensten niet meer op hun eigen "eilandje" werken, maar echt samenwerken aan een oplossing voor de bewoner (Departement Zorg, z.d.). Voor de mensen in Zwartberg-Noord en de wijken eromheen valt hiermee een belangrijke barrière weg, zoals het gebrek aan vervoer of de angst voor grote, verre kantoorgebouwen. Volgens het Vlaams Instituut Gezond Leven (2019) zorgt een vertrouwde omgeving in de eigen wijk ervoor dat mensen zich beter begrepen voelen en makkelijker de weg vinden naar de juiste ondersteuning. Een sociale hub in de wijk is dus niet alleen handig, maar ook een noodzakelijke stap om iedereen dezelfde kansen op hulp en een gezond leven te geven.

3.5.4 Project 4 Inclusieve brede school

Brede school als ondersteunende ontmoetingsplaats



Vanuit het doel om onderbenutting van gebouwen tegen te gaan en het vooronderzoek van de sociale en maatschappelijke noden vanuit de buurthuizen (Tabellen Genk, n.d.) ontstaat er een opportuniteit om een brede schoolstructuur te creëren. De brede school (BS) ontstaat door de combinatie van de schoolstructuur en het buurt- en

leercentrum, waarbij de school en het buurt- en leercentrum gebruikmaken van eenzelfde structuur en elkaar versterken in zijn doel (Agion, n.d.). Door het principe van de brede school ontstaat er ruimtewinst; deze leegstaande gebouwen kunnen in de buurt ingezet worden naargelang de noden. Er wordt ingezet op diverse onderwerpen, zoals: "kansenbevordering voor achtergestelde groepen", "levensbreed leren" en "zinnvolle vrijetijdsbesteding" (Agion, n.d.).

De kernaspecten van de brede school die inspelen op onder andere de maximale ontwikkelingskansen, mogelijkheid tot ontmoeting, inclusie van buurtbewoners en het verbeteren van de leer- en leefomgeving van kinderen en jongeren (Joos & Enalsteen, 2010), kunnen ook teruggevonden worden in het Meerjarenplan van stad Genk (Stad Genk, 2025b).



Figuur 64: Schematische weergave brede school (Joos & Enalsteen, 2010)

Er is nood aan ondersteunende infrastructuur en middelen, zoals wijkmanagers, waarbij het aangewezen is deze meer te integreren in kwetsbare wijken, zoals Zwartberg-Zuid (S. Willemans, persoonlijke communicatie, 12 november 2025).

Hierbij is het belang van ondersteuning en de nood aan uitbreiding van autismeondersteunende (school)infrastructuur noodzakelijk. Immers, mensen met een migratieachtergrond hebben meer moeite met het accepteren van een autismediagnose, wat resulteert in slechte of zelfs geen behandeling (F. Bartholomé, persoonlijke communicatie, 19 december 2025; B. Dillen, persoonlijke communicatie, 5 december 2025).



Figuur 65: Locatie buurthuizen en aanduiding kwetsbare woonwijken (Cautaert, 2025)

In het huidige masterplan wordt enkel de scholencluster van de Wissel en de Appelboom aangepakt. In toekomstperspectief kan in latere stadia van het masterplan dit principe van de brede school ook toegepast worden op de scholencluster in Hoevenzavel en de Sint-Albertusschool in Zwartberg.



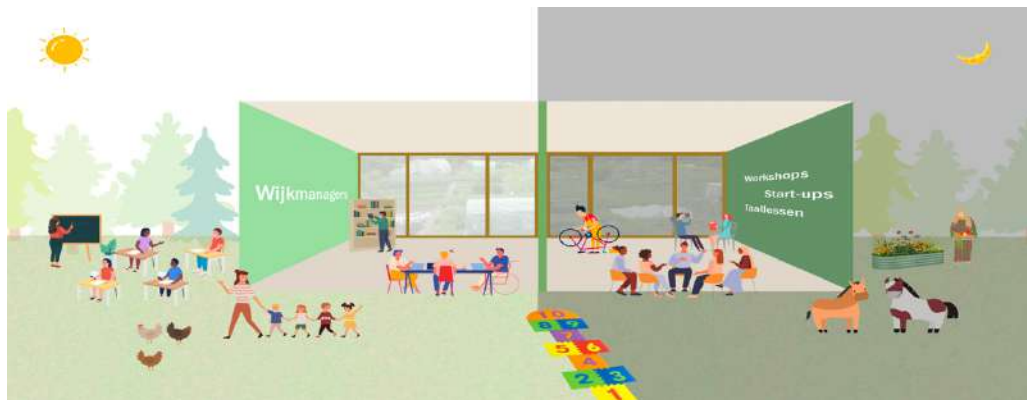
Figuur 66: Uitbreiding masterplan (Cautaert, 2025)

Aan de hand van deze problematieken streef ik er met mijn project naar om een inclusieve brede school te ontwerpen, die laagdrempelig is voor alle doelgroepen en geconnecteerd is met het Kolenspoor. Door de connectie met het Kolenspoor en de strategische ligging tussen 2 kwetsbare wijken is er op deze manier de mogelijkheid om op een laagdrempelige manier zorg en ondersteuning te bieden. Door de dichte bevolking van deze wijken en de diverse sociale huurders is er een grote vraag naar ondersteunende infrastructuur in deze buurt. De diverse principes aangehaald in het masterplan liggen in de lijn van het Meerjarenplan van Genk (2025b).

Buurt- en leercentrum

Het buurt- en leercentrum in Zwartberg-Zuid kan, in combinatie met de brede school, functioneren als een integrale hefboom om diverse problematieken en noden binnen de wijk aan te pakken. De nood aan een buurt- en leercentrum is gegroeid vanuit een vraag naar een laagdrempelige mogelijkheid tot ondersteuning van kwetsbare doelgroepen (S. Willemans, persoonlijke communicatie, 12 november 2025).

Het buurt- en leercentrum omvat diverse organisaties, instanties en doelen, zoals: wijkmanagers, taalcursussen, huiswerkbegeleiding, infosessies, buurtfeesten, praatgroepen en workshops. Hierbij wordt het huidige programma - grotendeels - behouden en wordt het buurt- en leercentrum hieraan als een extra laag toegevoegd.

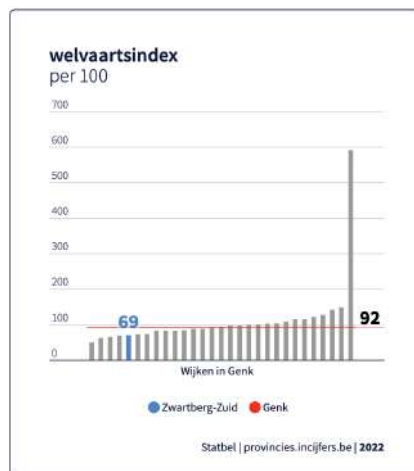


Figuur 67: Collage buurt- en leercentrum (Cautaert, 2025)

Wijkmanager

Wijkmanagers in Genk zijn verantwoordelijk voor diverse stadsdelen, onderverdeeld in wijken. Hierbij heeft de wijkmanager een coördinerende functie en is de wijkmanager een aanspreekpunt binnen de wijk (*Wijkmanagers en wijkbureaus - Stad Genk*, n.d.). Hierbij ondersteunen de wijkmanagers kwetsbaardere doelgroepen en fungeren zij ook als tussenpersoon tussen de organisatie, zoals organisaties binnen het buurthuis en externen (S. Willemans, persoonlijke communicatie, 12 november 2025).

Uit de welvaartsindex blijkt dat Zwartberg-Zuid (waarde van 69%) lager scoort dan Genk (waarde van 92%) (*Armoedemonitor - Inkomen - Bokrijk*, n.d.), hetgeen betekent dat er sprake is van een kwetsbare doelgroep.



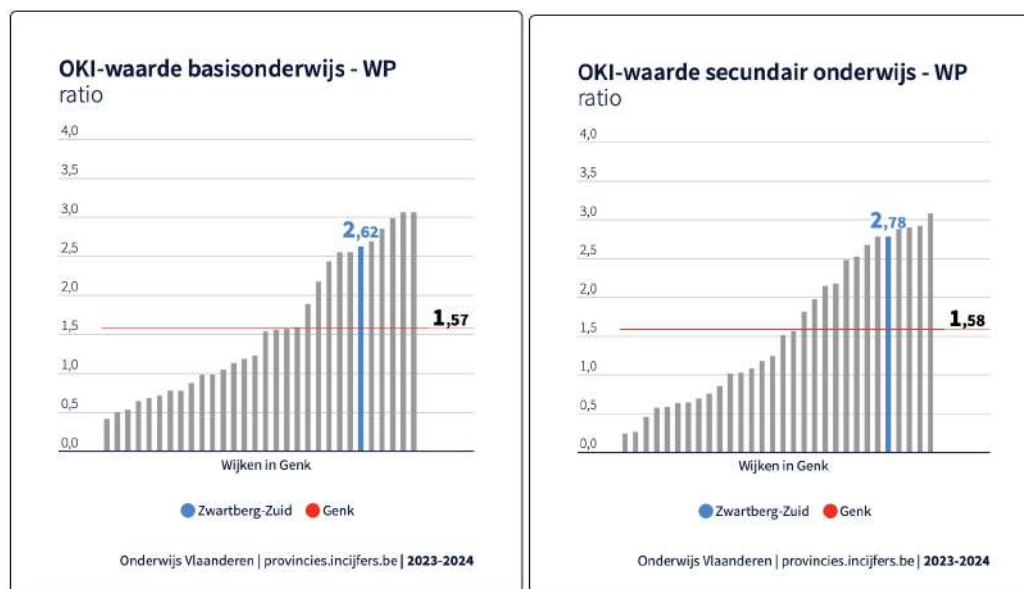
Figuur 68: Grafiek welvaartsindex per 100 inwoners (Armoedemonitor - Inkomen - Bokrijk, n.d.-b).

Er is nood aan ondersteuning van deze kwetsbare doelgroepen, ontstaan o.a. door de verschillen binnen diverse culturen. De wijkmanager kan inspelen op het taboe dat gelinkt is aan het op de cultuur rustende taboe omtrent autisme (S. Willemans, persoonlijke communicatie, 12 november 2025).

Er is dus een duidelijke vraag naar een centraal aanspreekpunt, de wijkmanager, tussen de wijken waarbinnen de meest kwetsbare doelgroepen woonachtig zijn om deze laagdrempelig te kunnen ondersteunen.

Taalcursussen en huiswerkbegeleiding

De Onderwijskansarmoede-Indicator (OKI-waarde) houdt rekening met 4 risicokenmerken waaraan leerlingen zouden kunnen voldoen, zijnde niet-Nederlandse thuistaal, lage opleiding moeder, schooltoelage en buurtindicator. Hierbij geeft een hoger getal weer dat er meer kansarmoede is (*Armoedemonitor - Onderwijs - Bokrijk, n.d.*).



Figuur 69: Grafiek OKI-waarde basis- en secundair onderwijs (Armoedemonitor - Onderwijs - Bokrijk, z.d.).

Zo is in Hasselt bijvoorbeeld de OKI-waarde voor basisonderwijs 0,71, terwijl dit in Genk 1,57 is (*Leerlingenkenmerken | Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, z.d.*).

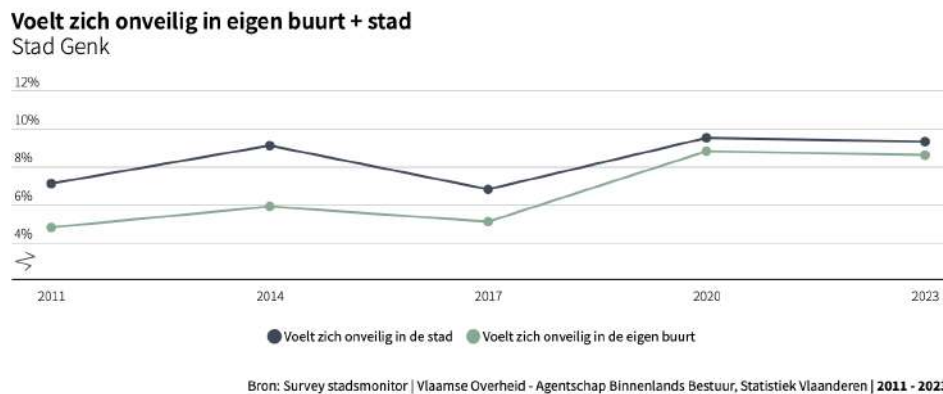
17,6% van de leerlingen lager onderwijs en 29,4% van de leerlingen secundair onderwijs in Genk hebben minstens 1 jaar schoolse vertraging. Verder heeft 18,6% van de Genkse leerlingen secundair onderwijs vroegtijdig het secundair onderwijs verlaten (*Dashboard - Onderwijs - Genk, z.d.*).

Uit deze cijfers blijkt dat er, ondanks diverse initiatieven zoals “Spelen met taal”, zijnde taalprogramma’s voor peuters, kinderen en ouders georganiseerd vanuit de stad Genk (*Spelen Met Taal - Stad Genk, z.d.*) en de huiswerkondersteuning van LeOnhuis (“LeOnhuis in Genk Mag Nog Zeker Tot December Kinderen Helpen Met Hun Huiswerk: ‘Resultaten Zijn Heel Goed’”, 2025), een nood is aan het aanpakken en verder ondersteunen van onderwijsinstellingen en zwakkere doelgroepen.

Het is dan ook belangrijk om meer in te zetten op diverse onderwijsondersteuning, zoals taalcursussen en huiswerkbegeleiding, die bijdragen aan het verder ontwikkelen van de (taal)kansen van kinderen, jongeren en volwassenen.

Buurtfeesten, praatgroepen en workshops

Uit cijfers blijkt dat 15,9% van de inwoners van Genk zich in hun buurt niet thuis voelt en ongeveer 1 op de 3 Genkenaren voelt zich niet thuis bij buurtbewoners. Amper 1 op de 3 Genkenaren participeert mee aan buurtactiviteiten. 41,4% van de Genkenaren heeft problemen met een niet-Belgische buur (*Omgevingsanalyse Genk - SAMEN LEVEN - Genk*, z.d.). Verder ervaart ongeveer 1 op de 10 inwoners een onveilig gevoel in Genk (*Omgevingsanalyse Genk - SAMEN LEVEN - Genk*, z.d.).



Figuur 70: Grafiek ervaring van onveiligheid in de buurt en stad door Genkenaren (*Omgevingsanalyse Genk - SAMEN LEVEN - Genk*, z.d.)

Ondanks dat er reeds wordt ingezet op het samenbrengen van de buurt via diverse activiteiten (Prikbord van Zwartberg, z.d.), zoals buurtbabbels met de wijkmanager, weggeefmarkten, infomomenten met betrekking tot verbouwingen, optredens en praatgroepen, blijkt uit het interview met de wijkmanager (S. Willemans, persoonlijke communicatie, 12 november 2025) dat er nog een groeiende vraag is naar buurtactiviteiten, die buurtbewoners samenbrengen en ondersteunen. Door het organiseren van onder andere praatgroepen kunnen de negatieve stigma's rond mensen met een beperking worden tegengegaan, waardoor ook zij de nodige ondersteuning kunnen krijgen (F. Bartholomé, persoonlijke communicatie, 19 december 2025).

Door in te zetten op inclusieve ontmoetingsplekken, zoals buurtfeesten, praatgroepen en workshops, wordt er ingezet op de cohesie en de levendigheid van de buurt.

Bibliografie

Agentschap Binnenlands Bestuur. (z.d.). *Gemeente-Stadsmonitor: Genk in vogelvlucht*. Statistiek Vlaanderen. Geraadpleegd op 28 december 2024, van <https://gemeente-stadsmonitor.vlaanderen.be/gemeente-vogelvlucht>

Agion. (n.d.). In ruimte naar de brede school. In *Agion*.

Amin, A. (2002). Ethnicity and the multicultural city: Living with diversity. *Environment and Planning A*, 34(6), 959–980. <https://doi.org/10.1068/a3537>

Armoedemonitor - Inkomen - Bokrijk. (z.d.).
<https://genk.incijfers.be/mosaic/armoedemonitor/inkomen>

Armoedemonitor - Onderwijs - Bokrijk. (z.d.).
<https://genk.incijfers.be/mosaic/armoedemonitor/onderwijs>

Carmona, M. (2019). Principles for public space design: Planning to do better. *Urban Design International*, 24, 47–59. <https://doi.org/10.1057/s41289-018-0070-3>

Claus, H. (2009). De huizen, een concept voor de Belgische gevangenis van de eenentwintigste eeuw. *Orde van de dag*, 48 (5), 39-43.

Claus, H. (2018). *Achter tralies: Hoelang houdt de gevangenis nog stand?* Borgerhoff & Lamberigts.

Dashboard - Bevolking - Genk. (z.d.).
<https://genk.incijfers.be/mosaic/dashboard/bevolking>

Dashboard - Onderwijs - Genk. (z.d.).
<https://genk.incijfers.be/mosaic/dashboard/onderwijs>

De Donder, L., Hoens, S., Stegen, H., Kint, O., & Smetcoren, A.-S. (2021). *Lokaal samenwerken in zorgzame buurten*. Koning Boudewijnstichting / Fonds Dr. Daniël De Coninck.

Departement Zorg. (z.d.). *Geïntegreerd breed onthaal*. Vlaamse Overheid. Geraadpleegd op 28 december 2025, van <https://www.departementzorg.be/nl/geintegreerd-breed-onthaal>

Departement Zorg. (z.d.). *Zorgaanbod*. Geraadpleegd op 23 december 2025, van <https://www.departementzorg.be/nl/zorgaanbod>

Dessent, M., Gijsenberg, L., Scavone, E., Ubachs, R., Jansen, J., & Ayvaz, D. (2025). *Meer-dan-menselijk ontwerp: Zes exploraties van groen-blauw ontwerpend onderzoek in Zwartberg, Genk* [Master's thesis, Universiteit Hasselt]. UHasselt Document Server. <http://hdl.handle.net/1942/47251>

D'herde, J., & Heynen, H. (2025, 8 januari). "I should have done it so much earlier." Older adults moving and recreating a sense of home - Case studies from Belgium. *Journal of Aging and Environment*. <https://doi.org/10.1080/26892618.2024.2446890>

Eurofound. (2024). *Paths towards independent living and social inclusion in Europe*. Publications Office of the European Union. <https://www.eurofound.europa.eu>

European Environment Agency. (2022). *Circular economy and the benefits of repair and reuse*. <https://www.eea.europa.eu>

Forrest, R., & Kearns, A. (2001). Social cohesion, social capital and the neighbourhood. *Urban Studies*, 38(12), 2103–2110. <https://doi.org/10.1080/00420980120087081>

Foster, S., & Iaione, C. (2016). The city as a commons. *Yale Law & Policy Review*, 34(2), 281–349.

Gehl, J. (2010). *Cities for people*. Island Press.

Gemeenteraad en OCMW-raad. (2025, 16 december). Meerjarenplan 2026-2031. Geraadpleegd op 23 december 2025, van <https://www.genk.be/meerjarenplan>

Genk in Cijfers. (z.d.). *Onderwijs* [Interactief dashboard]. Geraadpleegd op 10 januari 2026, van https://genk.incijfers.be/viewer?cat_open=ONDERWIJS

Groenewegen, P., van den Berg, A. E., de Vries, S., & Verheij, R. A. (2006). *Vitamin G: Effects of green space on health, well-being and social safety*. *BMC Public Health*, 6, 149. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-6-149>

Groot-Sluijsmans, B., Bourik, Z., de Kock, L., Schrijver, J., & Abma, T. (2025, 28 oktober). *Kunst als levenslijn: creativiteit voor en door ouderen met een migratieverleden*. Landelijk Kenniscentrum Cultuureducatie en Amateurkunst. Geraadpleegd op 11 januari 2026, van <https://www.lkca.nl/opinie/kunstparticipatie-ouderen-met-een-migratieverleden/>

Herwin. (2024). *De kracht van sociale economie in de horeca: Tewerkstelling en inclusie*. <https://www.herwin.be>

Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. Random House.

Janssens, L. (2018). *Zorg en wonen in de stad: Naar meer geïntegreerde woonmodellen*. KU Leuven.

Joos, A., & Enalsteen, V. (2010). *Wat is een brede school*.

Kearns, A., & Parkinson, M. (2001). The significance of neighbourhood. *Urban Studies*, 38(12), 2103–2110. <https://doi.org/10.1080/00420980120087063>

Keunen, P. (2010). *Mijn cité: Met de mijncités naar de 21ste eeuw* [E-book]. Stebo. https://www.mijncite.be/wp-content/uploads/2016/02/Mijncite_small.pdf

Klostermann, J., Krijgsman, A., & Snep, R. (2020). *Groenvoorziening in sociale woningbouw: Stand van zaken in literatuur en praktijk voor het project 'Prettig Groen Wonen'*. (Wageningen Environmental Research rapport; No. 3021). Wageningen Environmental Research. <https://doi.org/10.18174/536439>

Kolenspoor - Stad Genk. (n.d.). *Stad Genk*. <https://www.genk.be/kolenspoor>

Leerlingenkenmerken, Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming. (n.d.). <https://www.onderwijs.vlaanderen.be/nl/onderwijsstatistieken/themas-onderwijsstatistieken/leerlingenkenmerken#:~:text=Om%20kinderen%20zoveel%20mogelijk%20Gelijke,schooltoeslag>

LeOnhuis in Genk mag nog zeker tot december kinderen helpen met hun huiswerk: “Resultaten zijn heel goed.” (2025, August 29). *HBVL*. <https://www.hbvl.be/regio/limburg/genk/leonhuis-in-genk-mag-nog-zeker-tot-december-kinderen-helpen-met-hun-huiswerk-resultaten-zijn-heel-goed/86720285.html>

Li, Y., Mao, Y., Mandle, L., Rydström, A., Remme, R. P., Wu, T., Lu, Y., Daily, G. C., & Guerry, A. D. (2025). *Acute mental health benefits of urban nature*. *Nature Cities*, 2, 720–731. <https://doi.org/10.1038/s44284-025-00286-y>

LKCA. (2023). *Europese studie: ‘meer bewijs voor positieve effecten van kunst en cultuur op gezondheid’*. LKCA. <https://www.lkca.nl/artikel/europese-studie/>

Maakleerplek. (z.d.). *Wat is Maakleerplek?* Geraadpleegd op 28 december 2025, van <https://maakleerplek.be/>

Mijnacademie. (z.d.). *Ga voor Kunst*. Geraadpleegd op 10 januari 2026, van <https://www.mijnacademie.be/gavoorkunst>

Natuur op Recept. (z.d.). Buitenland. <https://www.natuuroprecept.nl/buitenland>

Noordzij, J. M., van den Berg, M., & Maas, J. (2020). Effect of changes in green space on mental health in older adults: A fixed effects analysis. *Health & Place*, 63, 102359. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2020.102359>

OECD. (2020). *Cities in the world: A new perspective on urbanisation*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/d0efcbda-en>

Omgevingsanalyse Genk - *SAMEN LEVEN - Genk*. (z.d.). <https://genk.incijfers.be/mosaic/omgevingsanalyse/samen-leven> OpenAI. (2024).

Opgroeien. (2025, September 10). Opgroeien. <https://www.opgroeien.be/kennis/cijfers-en-onderzoek/gezinsinkomen-en-kansarmoede/cijfers-op-maat>

PaRx: A Prescription for Nature. (z.d.). PaRx – Canada's national nature prescription program. BC Parks Foundation. <https://www.parkprescriptions.ca/en-ca>

Penitentiare Beleidsraad. (2024). *Advies nr. 1: Overbevolking in de Belgische gevangenissen en de gevolgen voor detentieomstandigheden*. Federale Overheidsdienst Justitie.

Prikbord van Zwartberg. (z.d.). *Prikbord van Zwartberg*. Prikbord Van Zwartberg. <https://prikbordvanzwartberg.jouwweb.be/>

Provincies in Cijfers. (2025a). *Armoede in Limburg*. <https://provincies.incijfers.be/dashboard/kernindicatoren/armoede>

Provincies in Cijfers. (2025b). *Arbeidsmarkt in Limburg*. <https://provincies.incijfers.be/dashboard/kernindicatoren/arbeidsmarkt>

Provincies.incijfers.be - *databank*. (z.d.). https://provincies.incijfers.be/databank/report/?id=rapport_armoede&input_geo=gemeente_71016,#:~:text=Dit%20rapport%20brengt%20inwoners%20van%20Genk%20in,rapport%20kijken%20we%20naar%20armoede%20in%20de

Rütten, A., Ståhl, T., Nutbeam, D., Bauman, A., Kannas, L., Abel, T., Lüschen, G., Rodriguez, D. J., Vinck, J., & van der Zee, J. (2001). The importance of the social environment for a physically active lifestyle: Results from an international study. *Social Science & Medicine*, 52(1), 1–10. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(00\)00116-7](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(00)00116-7)

SOS Kinderdorpen België. (2025). *Co-housing Hejmo Plus*. Geraadpleegd op 28/12/2025, van <https://www.sos-kinderdorpen.be/nl/stories/detail/co-housing-hejmo-plus>

Spelen met taal - Stad Genk. (z.d.). Stad Genk. <https://www.genk.be/spelen-met-taal>

Stad Genk. (2023). *Genk in cijfers.* <https://www.genkincijfers.be>

Stad Genk. (z.d.a). *Samenleven in diversiteit.* Geraadpleegd op 23 december 2025, van <https://www.genk.be/samenleven-in-diversiteit>

Stad Genk. (z.d.b). *Zorg en ondersteuning.* Geraadpleegd op 23 december 2025, van <https://www.genk.be/zorg-en-ondersteuning>

Stad Genk. (2025a). *Externe omgevingsanalyse Genk .* Geraadpleegd op 11 januari 2026, van <https://www.zoggenk.be/uploads/general/Omgevingsanalyse-Genk-Genk.pdf>

Stad Genk. (2025b). *Vastberaden voor een sterke Genkse toekomst voor 2026-2023.* Stad Genk. Geraadpleegd op 29 december 2025, van <https://www.genk.be/meerjarenplan>

Statbel. (2023). *Inkomens en armoede in België.* <https://statbel.fgov.be>

Steunpunt Werk. (2022). *Over.Werk. Tijdschrift van het Steunpunt Werk, 1.* KU Leuven. <https://www.steunpuntwerk.be/over-werk/over-werk-2022-nr-1>

Steunpunt Wonen. (z.d.). *Onderzoek.* Geraadpleegd op 11 januari 2026, van <https://steunpuntwonen.be/onderzoek/>

Swinnen, P. (2012). *Pilootprojecten onzichtbare zorg: Innoverende zorgarchitectuur.* De Vlaams Bouwmeester & Vlaamse Minister van Welzijn.

Talen, E. (2011). Sprawl retrofit: Sustainable urban form in unsustainable places. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 38(6), 952-978. <https://doi.org/10.1068/b37048>

Transitiehuizen. (z.d.). *Transitiehuizen.* Geraadpleegd op 28 december 2025, van <https://transitiehuizen.be>

van Ditzhuijzen, J., van Grinsven, S., & de Groot, N. (2018). *Wat werkt bij culturele interventies voor ouderen* [PDF]. Movisie. <https://www.movisie.nl/sites/default/files/publication-attachment/Wat-werkt-bij-culturele-interventies%20%5BMOV-13684125-1.2%5D.pdf>

Vlaams Instituut Gezond Leven. (2019). *Voeding in het ruimtelijk beleid*. Geraadpleegd op 28 december 2025, van <https://www.gezondleven.be/files/gemeente/literatuurstudie-ruimtelijk-beleid-en-voeding.pdf>

Vlaamse Regering. (2025). *Vlaams strategisch plan ter versterking van de re-integratie van personen in detentie (2025-2030)*. Vlaamse Overheid.

Volksgezondheid en Zorg. (z.d.). *Gezondheidszorg*. Geraadpleegd op 23 december 2025, van <https://www.vzinfo.nl/bronnen-methoden-en-achtergronden/gezondheidszorg>

Vandooren, K. (2025, 24 juli). Stad Genk en Houtenplaten vernieuwen volkstuinjes met duurzame steenschotten. *Houtenplaten.b*, van <https://www.houtenplaten.be/blog/stad-genk-en-houtenplaten-vernieuwen-volkstuinjes-met-duurzame-steenschotten/>

VRT. (2023, 25 oktober). *Durf te vragen: Ex-gedetineerden* [Televisie-uitzending]

Vzw De Huizen. (2012). *Verankering in de buurt en nieuwe terminologie voor kleinschalige detentie*. Geraadpleegd op 23 december 2025, van <https://www.dehuizen.be>

Ward Thompson, C. (2013). Activity, exercise and the planning and design of outdoor spaces. *Journal of Environmental Psychology*, 34, 79–96. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2013.01.003>

Wijkmanagers en wijkbureaus - Stad Genk. (z.d.). Stad Genk. <https://www.genk.be/wijkmanagers#:~:text=De%2030%20Genkse%20wijken%20zijn,je%20terecht%20in%20het%20wijkbureau.>

Figurenlijst

Figuur 48: Zaenen, K. (2025). *Functiekaart*.

Figuur 49: Moens, M. (2026). *Conceptschets kansen voor de toekomst*.

Figuur 50: Stad Genk. (z.d.). *Aanduiding van het Kolenspoor*.

Figuur 51: Cautaert, A. (2025). *Aanduiding wijken kwetsbare doelgroepen*.

Figuur 52: Vandooren, K. (2025) *Volkstuinjes Zwartberg*.

Figuur 53: Dessent, M. (2025). *Open Atlas Gym*.

Figuur 54: Daelemans, K. (2026). *Masterplan Sport*.

Figuur 55: Cautaert, A.; Daelemans, K.; Moens, M.; Zaenen, K. (2025). *Beelden sporten*.

Figuur 56: Daelemans, K. (2026). *Masterplan projecten*.

Figuur 57: Moens, M. (2025). *Collage houtatelier & elektro-herstelhub*.

Figuur 58: Zaenen, K. (2025). *Collage creatief atelier*.

Figuur 59: Daelemans, K. (2025). *Variatie aan detentie*.

Figuur 60: Daelemans, K. (2025). *Detentie in Vlaanderen*

Figuur 61: Daelemans, K. (2025). *Sociale verankering transitiehuis in Zwartberg*.

Figuur 62: Herwin. (2024). *Identiteit, voorwaarden en betekenis van begeleid werk*.

Figuur 63: Daelemans, K. (2025). *Collage sociaal restaurant en sociale HUB*.

Figuur 64: Joos, A., & Enalsteen, V. (2010). *Schematische weergave brede school*.

Figuur 65: Cautaert, A. (2025). *Locatie buurthuizen en aanduiding kwetsbare woonwijken*.

Figuur 66: Cautaert, A. (2025). *Uitbreiding masterplan*.

Figuur 67: Cautaert, A. (2025). *Collage buurt- en leercentrum*.

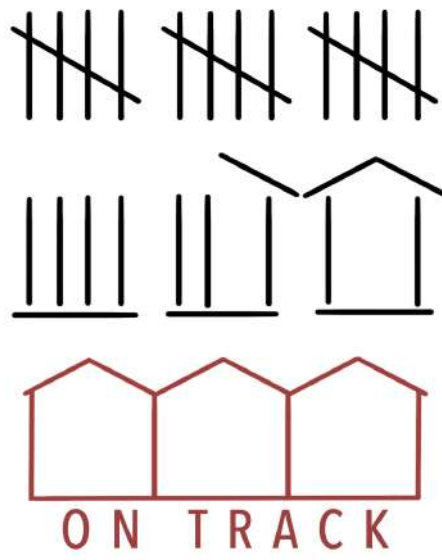
Figuur 68: Armoedemonitor - Inkomen - Bokrijk. (z.d.-b). *Grafiek welvaartsindex per 100 inwoners*.

Figuur 69: Armoedemonitor - Onderwijs - Bokrijk. (z.d.). *Grafiek OKI-waarde basis- en secundair onderwijs*.

Figuur 70: Omgevingsanalyse Genk - SAMEN LEVEN - Genk. (z.d.). *Grafiek ervaring van onveiligheid in de buurt en stad door Genkenaren*.

DEEL 4

Ontwerp



4 Master project: On track

In dit vierde en laatste onderdeel van deze masterscriptie staat het ontwerpproces van een transitiehuis in Zwartberg (Genk) centraal. Waar de huidige detentiearchitectuur vaak tekortschiet in het bieden van een menswaardig kader, biedt de opkomst van transitiehuizen kansen voor verandering. Deze evolutie rondom detentie werd duidelijk beschreven in deel 1 (1.3 Verschuiving naar humane detentie: De Huizen). Ondanks dat deze regelgeving rond transitiehuizen officieel gereguleerd is, blijkt uit veldonderzoek (bezoek aan transitiehuis Mechelen en beelden uit het verslag van de Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen (CTRG, 2021)) dat de architecturale uitwerking hiervan nog in de kinderschoenen staat. Een humane vorm van detentie kan enkel slagen als de architectuur meegaat in deze evolutie. Er is nood aan een nieuwe typologie die de breuk met het traditionele strafinstituut ruimtelijk durft te vertalen.

Aan de hand van voorgaand literatuuronderzoek, persoonlijke gesprekken en plaatsbezoeken aan een transitiehuis en een gevangenis is er een programma van eisen vooropgesteld. Deze randvoorwaarden kunnen een nieuwe architecturale typologie voor deze specifieke detentievorm van een transitiehuis mogelijk maken.

4.1 Programma van eisen

Het programma van eisen toont niet enkel de bevindingen vanuit de detentievoorwaarden maar wordt ook gekoppeld aan het scenario: een zorgnetwerk in Zwartberg. Vanuit deze samenwerking met andere projecten worden enkele extra randvoorwaarden toegevoegd.

Transitiehuis:

Locatiegegevens

- Locatie: basisvoorzieningen op wandelafstand (winkel, onderwijs, werk, sport, openbaar vervoer,..)
- Anonimiteit van de woning garanderen, ingebed in de wijk
- Not in my backyard idee tegengaan.

Functionele en Ruimtelijke eisen

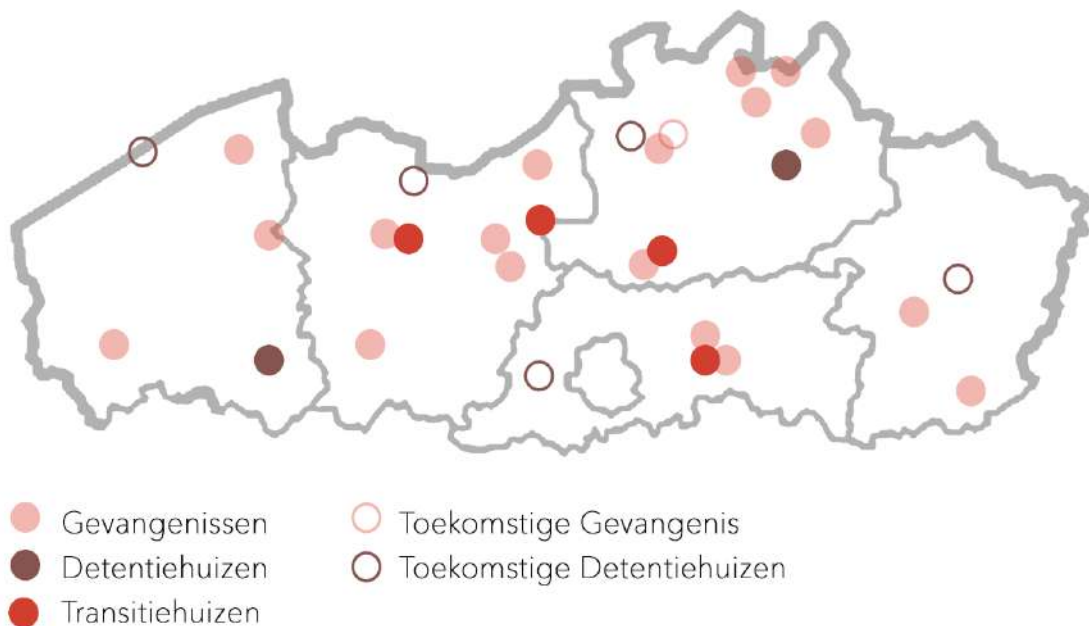
- Een woning voor 12- 17 personen met huiselijke sfeer
- Individuele kamer (min. 10m²)
- Sanitair (min.1 per 6 deelnemers)
- Gedeelde keuken
- Gedeelde leefruimte
- Een ruimte voor gemeenschappelijke activiteiten
- Ruimte voor individuele hulp en begeleiding
- Ruimte voor bezoek (kindvriendelijk)
- Wasruimte / berging
- Technische ruimte
- Buitenruimte

Scenario:

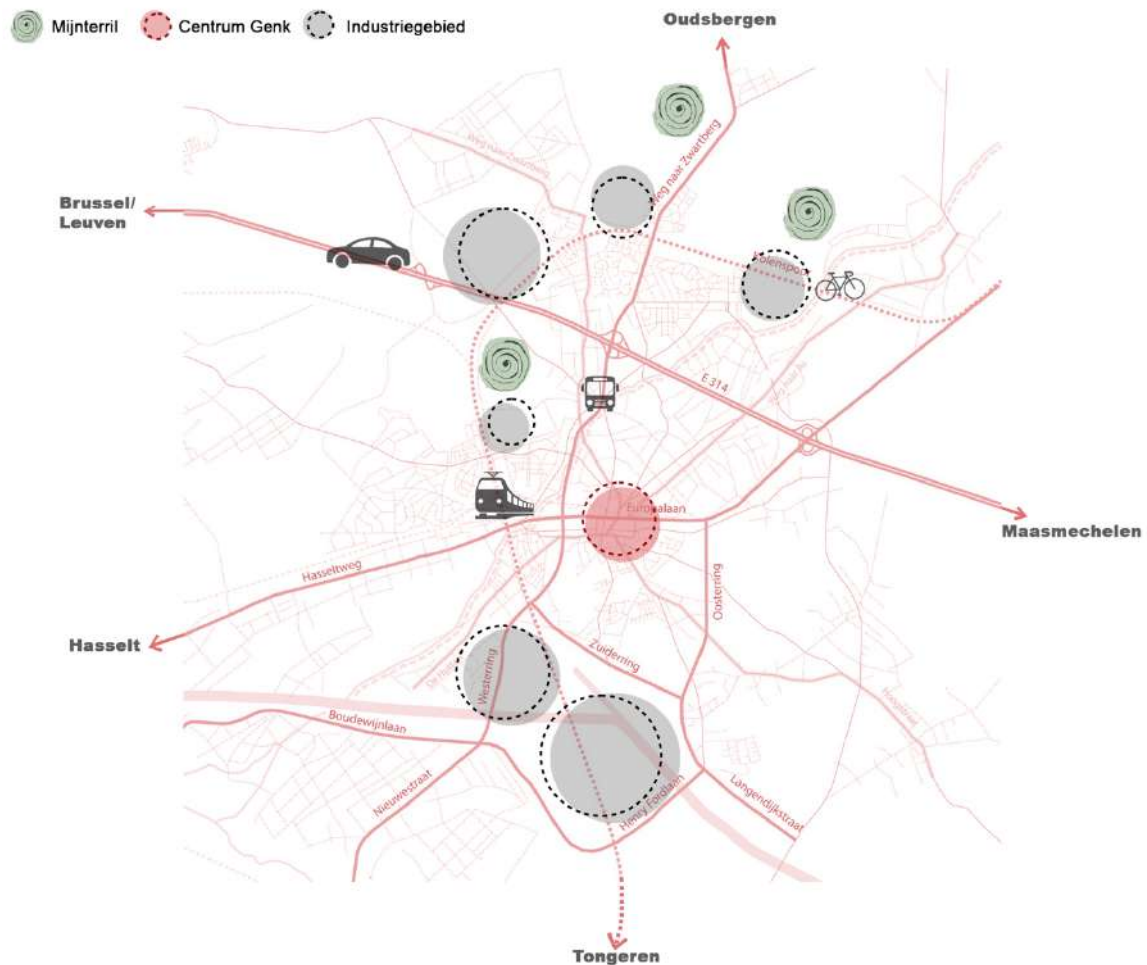
- Buurtfunctie: voor zowel eigen doelgroep als zowel voor de buurt (Zwartberg-Zuid) en andere doelgroepen van de andere projecten.
- Sport
- Toegang tot het Kolenspoor

4.2 Locatie

Om de ideale locatie voor dit project te bepalen, is gekeken naar de huidige spreiding van transitiehuizen in België. Uit een analyse van het Belgische detentielandschap blijkt dat er in de provincie Limburg nog een tekort is. Hoewel de plannen voor een nieuw detentiehuis in Genk rond zijn, ontbreekt een transitiehuis in deze regio nog volledig. Een goede geografische spreiding van deze huizen is echter essentieel. Wanneer een gedetineerde een aanvraag indient om de detentieperiode in een transitiehuis voort te zetten, moet de reclassering namelijk in de nabije omgeving kunnen worden opgebouwd. Als dit niet mogelijk is, komt de gedetineerde niet in aanmerking voor deze trajectvorm. Om die reden is een transitiehuis in Limburg noodzakelijk. Genk ligt zeer centraal gelegen in Limburg en is vlot bereikbaar. Maar ook vanuit de studio is de locatie, Zwartberg in Genk, vastgelegd als projectlocatie.



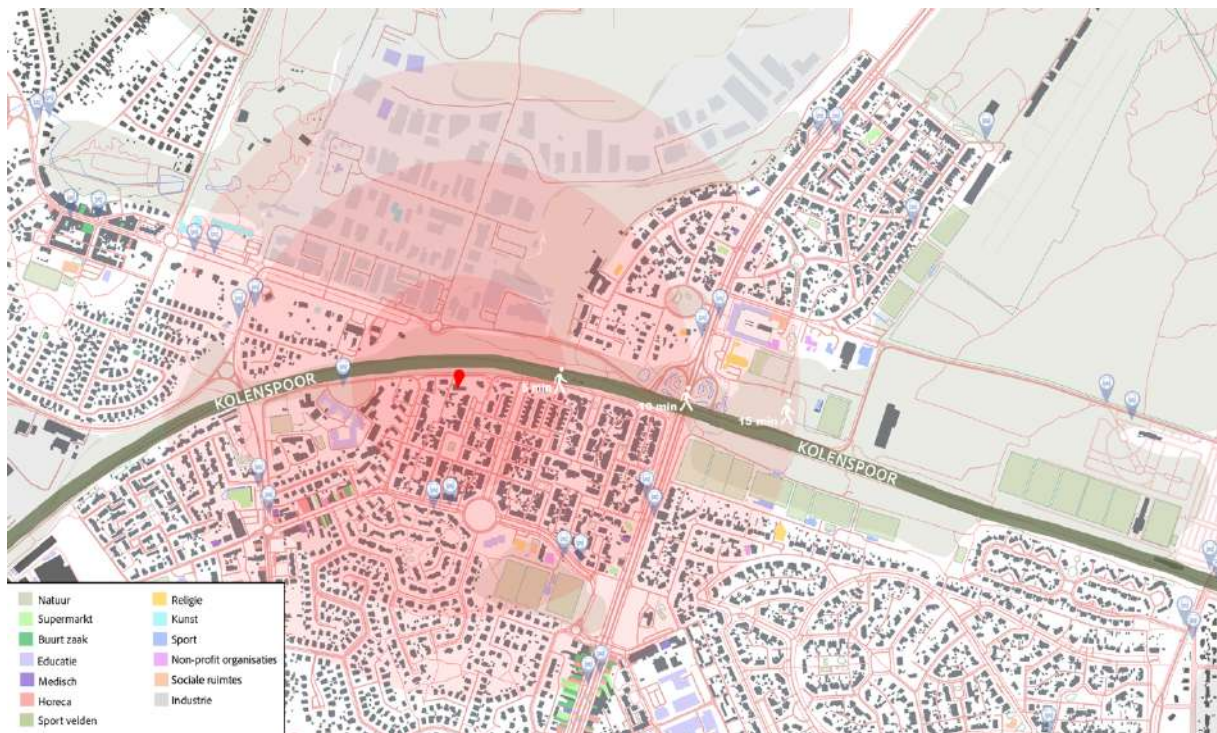
Figuur 71: Detentie in Vlaanderen



Figuur 72: Bereikbaarheid Genk

Om de beste plek in Zwartberg te kiezen, moeten we kijken naar wat een transitiehuis nodig heeft om goed te functioneren. Twee zaken zijn hierbij heel belangrijk: het huis moet anoniem zijn en het moet goed bereikbaar zijn. Door het gebouw te integreren in een gewone woonwijk, gaan de bewoners makkelijker op in de maatschappij en kunnen ze sneller deelnemen aan het dagelijkse leven en dit bevordert hun re-integratie.

Daarnaast spelen voorzieningen in de buurt een grote rol bij de locatiekeuze. Denk hierbij aan werkgelegenheid, volwassenenonderwijs, sportfaciliteiten en openbaar vervoer. Uit een analyse van al deze factoren blijkt dat een perceel midden in de woonwijk Zwartberg-Zuid de ideale plek is. Binnen het gekozen scenario 'Zorgnetwerk' is de verbinding met het Kolenspoor erg belangrijk om het project te laten slagen. Dus is ook dit een randvoorwaarde bij de keuze van de locatie.

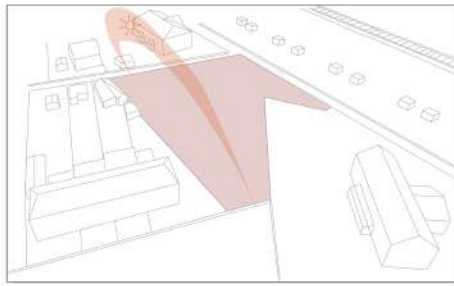


Figuur 73: Functiekaart en wandelafstand

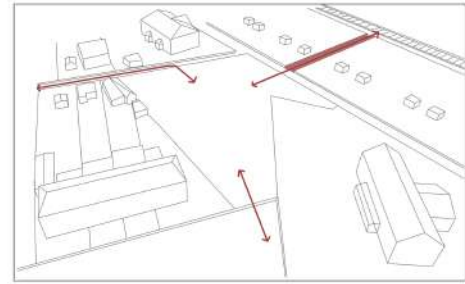
De gekozen site ligt midden in de woonwijk Zwartberg-Zuid. Dankzij de unieke vorm van het perceel is de locatie via drie verschillende invalswegen bereikbaar. De eerste toegang loopt via het Kolenspoor, wat een heel open en duidelijke entree tot de site biedt. Een tweede toegang komt vanuit de wijk zelf, via een klein straatje waar de achtertuinen van de buurt samenkomen. De derde toegangsweg loopt via de Vlinderstraat. Aan deze zijde is het perceel smaller, wat zorgt voor een meer ingetogen en private sfeer. Dit maakt de kant van de Vlinderstraat de ideale plek voor de inkom van het transitiehuis.



Figuur 74: Satellietbeeld van site



1 Locatie

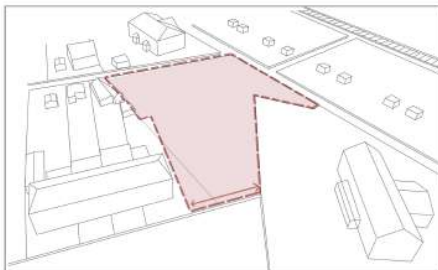


2 Circulatie

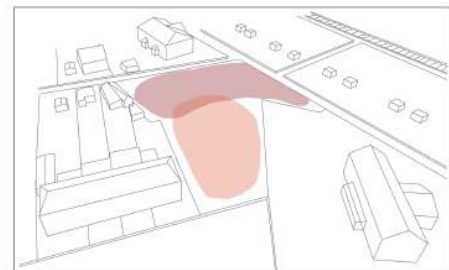
Figuur 75: Analyse van de site, deel 1

4.3 Site

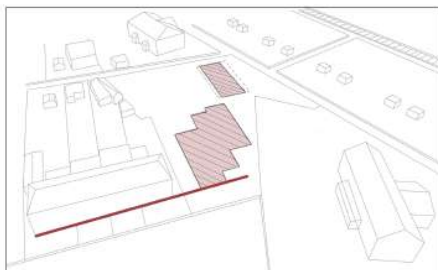
Zoals de bovenstaande tekening laat zien, is de site vanaf drie kanten toegankelijk. De toegang via de Vlinderstraat maakt meteen duidelijk dat de ingang van het transitiehuis hier het beste past. Deze zijde is namelijk meer ingesloten en biedt de nodige privacy. De buurtfunctie, een belangrijke voorwaarde uit het scenario, wordt juist ingepland aan de invalsweg langs het Kolenspoor. Hierdoor is de site niet alleen goed bereikbaar voor de bewoners van de wijk Zwartberg-Zuid, maar sluit ze ook vlot aan op de rest van Zwartberg. Het Kolenspoor functioneert momenteel immers als een centrale as die een sterke fiets- en wandelverbinding biedt voor de hele omgeving. De buurtfunctie opent zich dan ook bewust naar deze zijde.



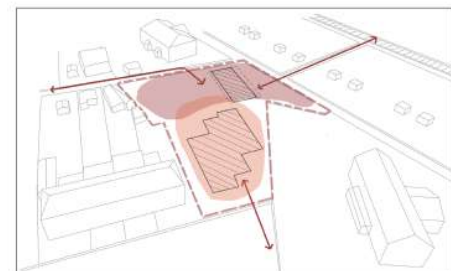
3 Perceel



4 Zone's



5 Rooilijn



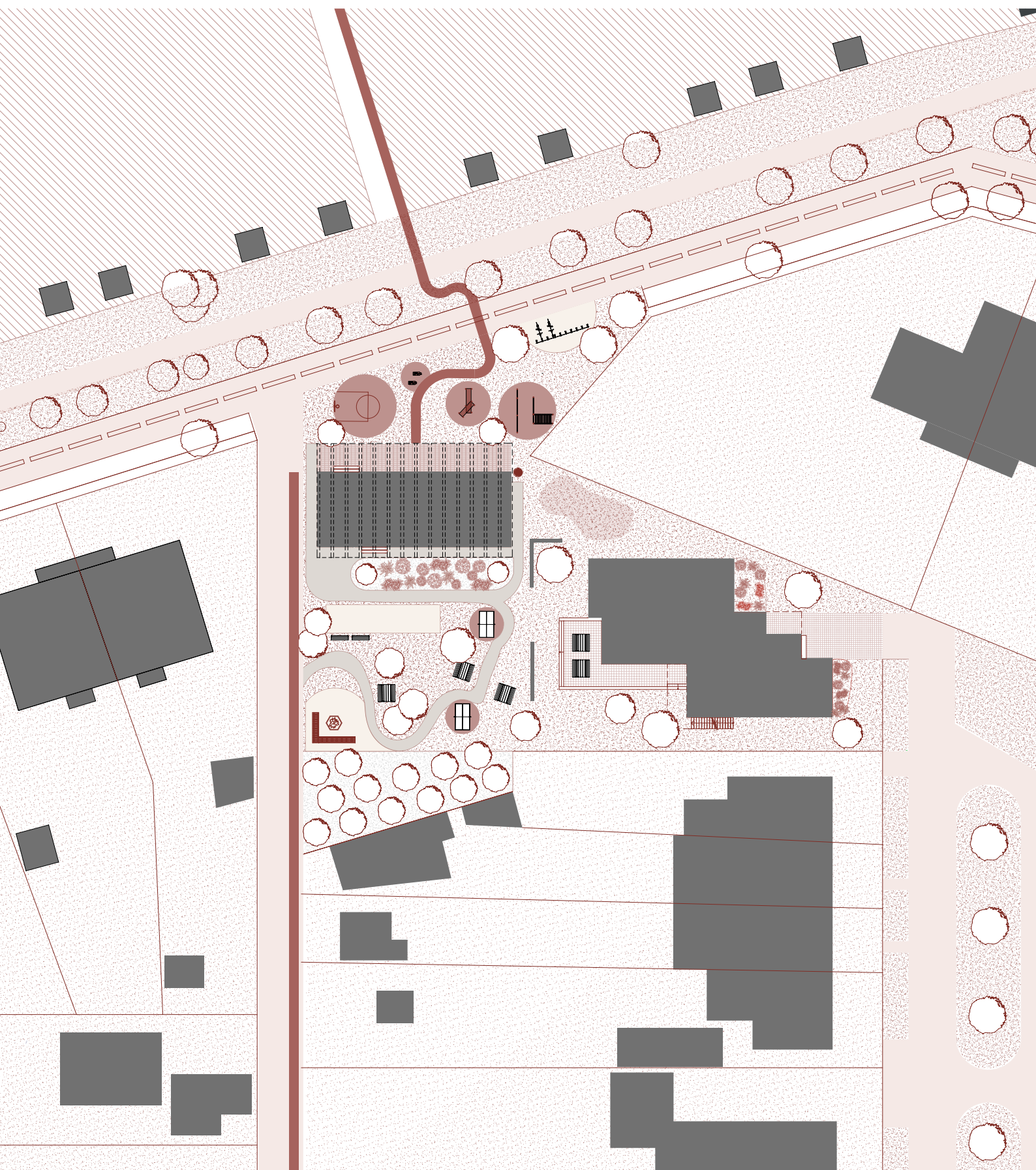
6 Concept

Figuur 76: Analyse van de site, deel 2

Dankzij een slimme perceelruil met het naastgelegen terrein kan er aan de Vlinderstraat een bouwvolume worden geplaatst dat netjes voldoet aan de stedenbouwkundige voorschriften. Zonder deze grondruil zou het gebouw te dicht op de perceelsgrens komen te staan. Door deze aanpassing krijgt het buurperceel achteraan meer tuinruimte en ontstaat er voldoende afstand tussen de gebouwen onderling. Zoals te zien is op Figuur 76, wordt de bestaande rooilijn van de straat hiermee mooi doorgetrokken. Het nieuwe bouwvolume van het transitiehuis past hierdoor volledig in de omgeving.



Figuur 77: Bestaande toestand site



Figuur 78: Inplantingsplan

4.4 Scenario

In hoofdstuk 3 is het scenario al uitgebreid besproken. Om de concrete link met dit project te verduidelijken, worden er op de site extra functies voor de buurt toegevoegd. Dit zijn publieke functies die buurtbewoners en de verschillende doelgroepen uit het zorgnetwerk samenbrengen. Een informele, spontane ontmoeting staat hierbij centraal. De 'Sociale Hub' speelt hierin een sleutelrol. Zowel een sociaal restaurant als kantoorruimtes zorgen voor interacties met de buurt. Tot slot stimuleert ook sport de ontmoeting op de site. Er komt zowel een binnenfitness als sportinfrastructuur in de buitenlucht. Sport is erg belangrijk voor zowel de buurt als de bewoners van het transitiehuis. Zoals eerder aangetoond in hoofdstuk 3, hebben sport en natuur een bewezen positieve impact op het mentaal welbevinden (Li et al., 2025; Groenewegen et al., 2006).



Figuur 79: Collage sociaal restaurant en sociale Hub

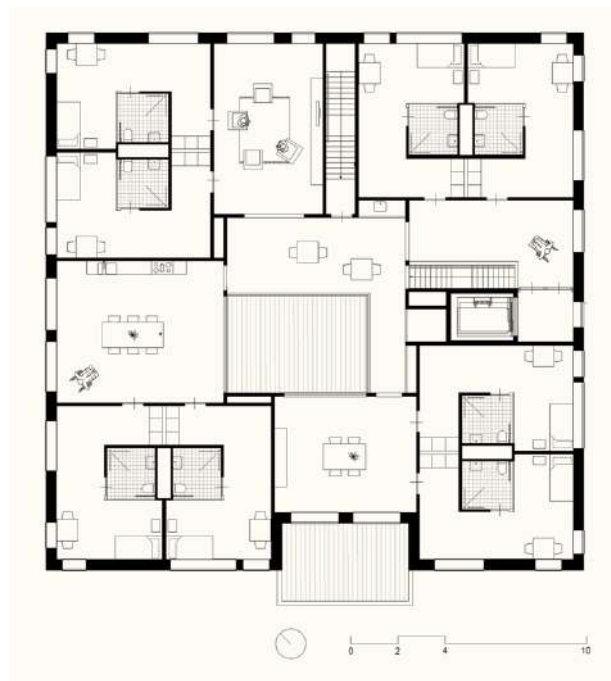
Om deze kruisbestuiving binnen het zorgnetwerk visueel te maken, zijn er voor elke doelgroep persona's uitgewerkt. Zij, maar ook andere buurtbewoners kunnen zich doorheen de dag bewegen tussen de verschillende projecten met hun bijkomende buurtfunctie. Het Kolenspoor fungeert hierbij als de centrale, zachte verbinding voor voetgangers en fietsers die alle deelprojecten van het scenario aan elkaar koppelt.

4.5 Transitiehuis

Het ontwerp van het transitiehuis is gebaseerd op de resultaten uit het vooronderzoek vanuit de voorgaande delen. Daarnaast is er bij de uitwerking van de plannen rekening gehouden met het vooraf opgestelde programma van eisen.

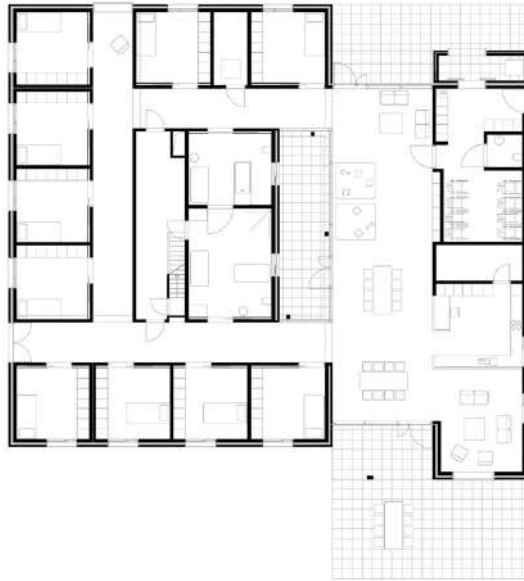
4.5.1 Concept

Voor het ontwerpen van het grondplan van het transitiehuis werd een typologische analyse gestart. Gelet op het specifieke profiel van de bewoners vertoont het ruimtelijke programma grote raakvlakken met de architectuur van de zorgsector. Bij de start van de ontwerpfase is daarom onderzocht hoe moderne woonzorgcentra worden opgezet. Een belangrijk referentieproject hiervoor is 'Mandana' in Genk, ontworpen door Osar Architecten (z.d.). Dit project is een kleinschalige woonvorm voor mensen met dementie, waarbij huiselijkheid en buurtcontact de belangrijkste uitgangspunten vormen. De logica van hun grondplan is heel helder: door te kiezen voor meerdere, kleinere gemeenschappelijke leefruimtes, worden de bewoners niet overweldigd door grote groepen. Elke leefgroep telt hier maximaal acht bewoners, waarbij de individuele kamers rechtstreeks uitkomen op de gedeelde leef- en zitruimtes (Osar Architecten, z.d.).



Figuur 81: Grondplan van het zorgcentrum Mandana in Genk (Osar Architecten, z.d.)

Het project Het Gielsbos in Gierle, ontworpen door Dierendonckblancke Architecten (z.d.), toont hoe zorgarchitectuur voor een huiselijke beleving kan zorgen voor mensen met een beperking. In tegenstelling tot het ontwerp van Osar Architecten, dat hiervoor werd beschreven, hanteert het ontwerp van Dierendonckblancke een meer rationele zonering. Het project Mandana in Genk (Osar Architecten, z.d.) maakte een ontwerp waarbij de leefruimtes en slaapkamers organisch door elkaar lopen. In tegenstelling hiermee toont het grondplan van Het Gielbos in Gierle een duidelijke scheiding tussen de private kamers aan een gangstructuur en de collectieve functies, zoals de keuken en leefruimtes, in een apart gedeelte.



Figuur 82: Grondplan en snede van Het Gielbos in Gierle (Dierendonckblancke Architecten, z.d.)



Figuur 83: Interieur met warme kleuren en materialen van Het Gielbos in Gierle (Dierendonckblancke Architecten, z.d.) *LINKS*

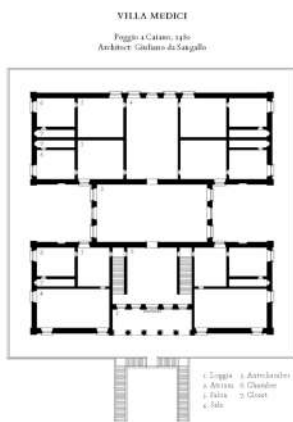
Figuur 84: Huiselijke uitstraling van de site door variatie aan dakvormen (Dierendonckblancke Architecten, z.d.) *RECHTS*

Het concept van de 'Urban Villa' biedt waardevolle inzichten in de hiërarchie tussen private, semi-gemeenschappelijke, gemeenschappelijke en openbare ruimtes. Het Brusselse architectenbureau Dogma organiseerde hierover een tentoonstelling waarin zij hun onderzoek naar dit specifieke woningtype presenteerden (Dogma, 2024). Dit onderzoek analyseert hoe een volume dat kleiner is dan een bouwblok, maar groter dan een rijhuis, optimaal kan functioneren. Kenmerkend voor de Urban Villa is het collectieve aspect: verschillende gezinnen wonen er samen, waarbij private wooneenheden worden gecombineerd met gedeelde ruimtes. Dogma baseerde zich op historische referentieprojecten om deze principes te vertalen naar een modern ontwerp, waarin de gelaagdheid tussen privé en collectief centraal staat..



Figuur 85: Ontwerp voor stedelijke villa, Dogma et al. (2025)

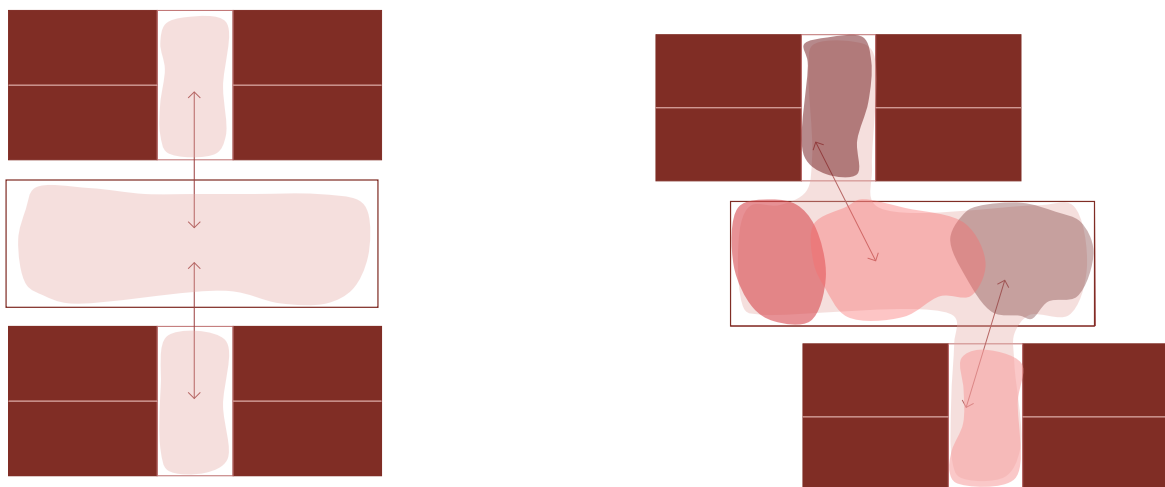
Als casestudy analyseerden zij de Medici-villa's, waar al in de vijftiende eeuw werd nagedacht over het gebruik van gedeelde ruimtes. Het grondplan van de Villa Medicea di Poggio a Caiano uit 1480, ontworpen door Giuliano da Sangallo, toont aan dat de differentiatie in ruimtegebruik cruciaal was (Davies & Schofield, 2022). Bezoekers kregen geen onbeperkte toegang tot de private vertrekken; de overgang van openbaar naar privé verliep zeer geleidelijk. De loggia en het atrium fungeerden als de eerste ontvangstruimtes voor gasten. Verderop in de villa bevindt zich de salon, die eveneens toegankelijk was voor bezoek. Naarmate men dieper in het gebouw doordringt, neemt de privacy echter toe. Zie op de figuur 86 de centrale zaal (nummer 4) biedt toegang tot de voorkamers (nummer 5: de *antechamber*). Pas na deze doorgang bereikt men de echtelijke slaapkamer, de meest private ruimte van de gehele villa. Deze gradatie in toegankelijkheid vormt een belangrijke inspiratiebron voor het ontwerp van het transitiehuis.



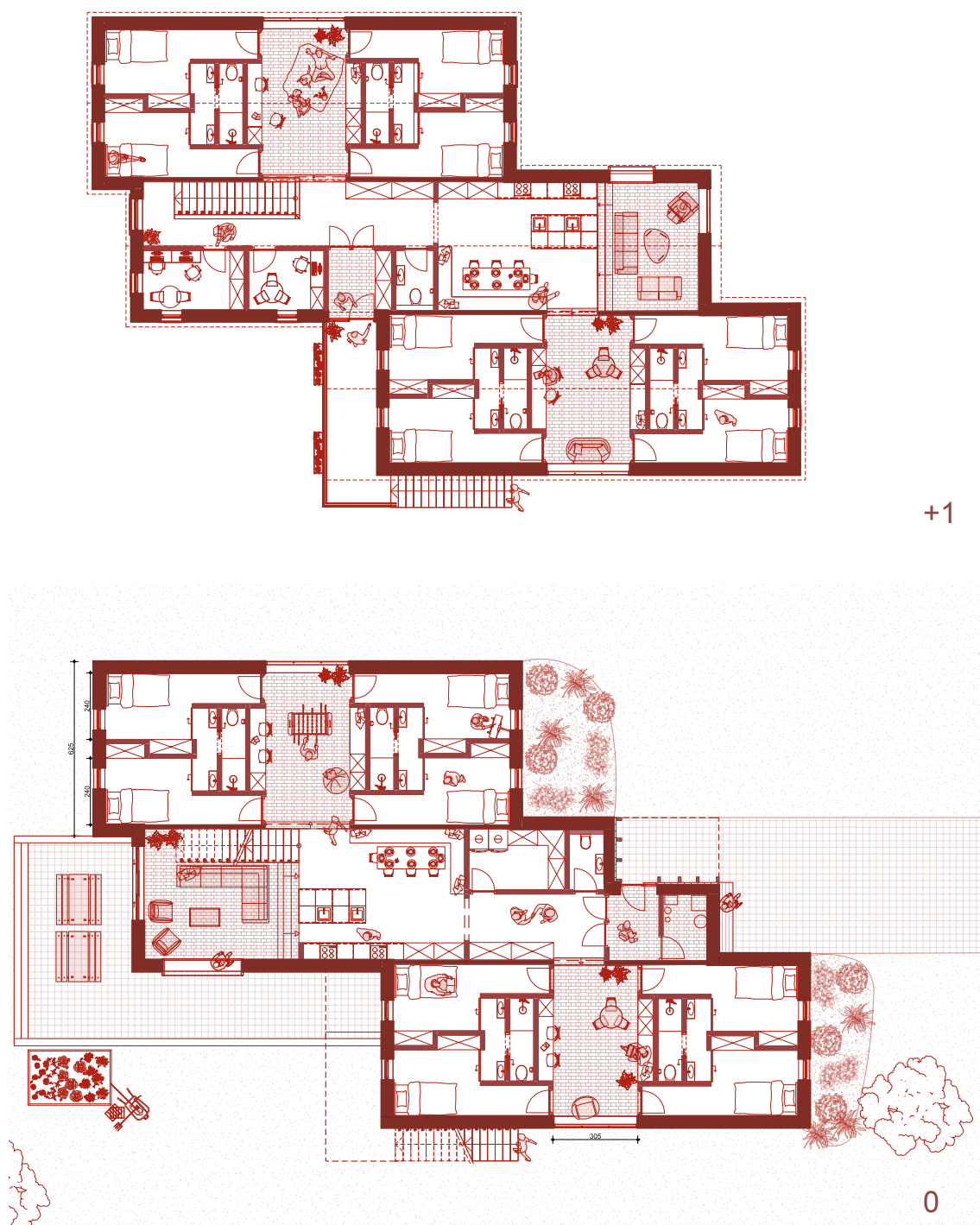
Figuur 86: Grondplan van Villa Medicea, Poggio a Caiano (Dogma et al., 2025)

Dit voorafgaande onderzoek heeft geleid tot een optimaal grondplan waarin private, gedeelde en semi-private tussenruimtes zorgvuldig zijn uitgebalanceerd. In plaats van de typische architectuur van een traditionele penitentiaire inrichting over te nemen, gekenmerkt door lange vleugels met een centrale gang en cellen aan weerszijden, breekt het transitiehuis met dit strenge, panoptische principe. Het nieuwe grondplan is bewust ontworpen om de nadruk te verschuiven van puur toezicht naar een humaner ontwerp.

Door een verschuiving van het grondplan worden er 3 delen gecreëerd. Er ontstaan verschillende ruimtes tussen de private kamervolumes door het verschuiven, niet door er een deur tussen te plaatsen maar door zowel hoogteverschillen te maken in het grondplan als een verschuiving worden er ruimtes gecreëerd. Zo blijft het een open grondplan maar door de verschuiving creëren we ruimtes die iets intiemer en afgeslotener aanvoelen.

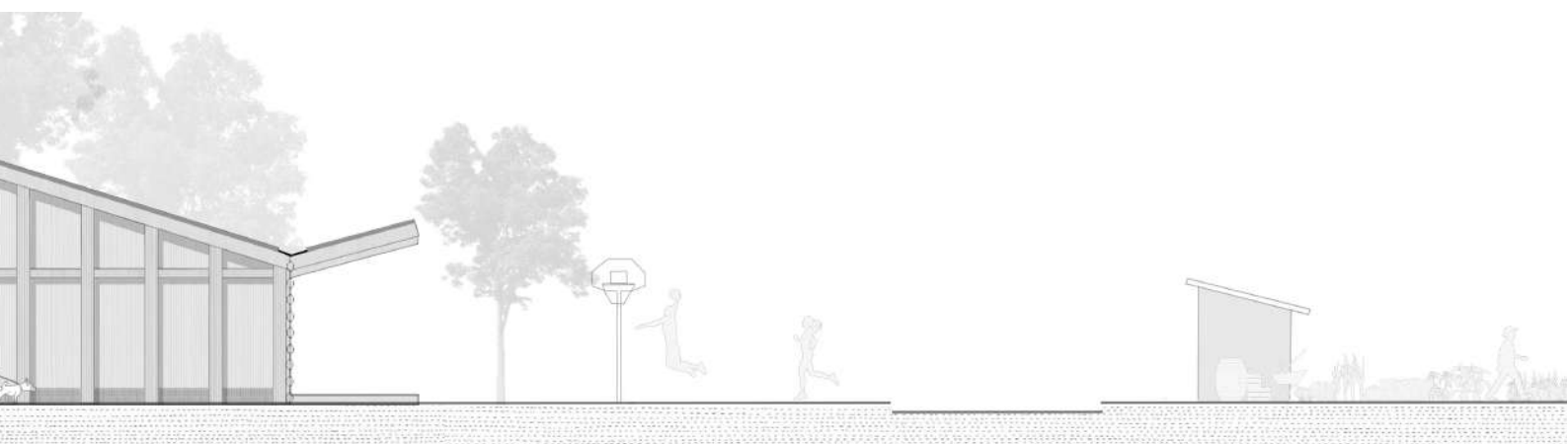


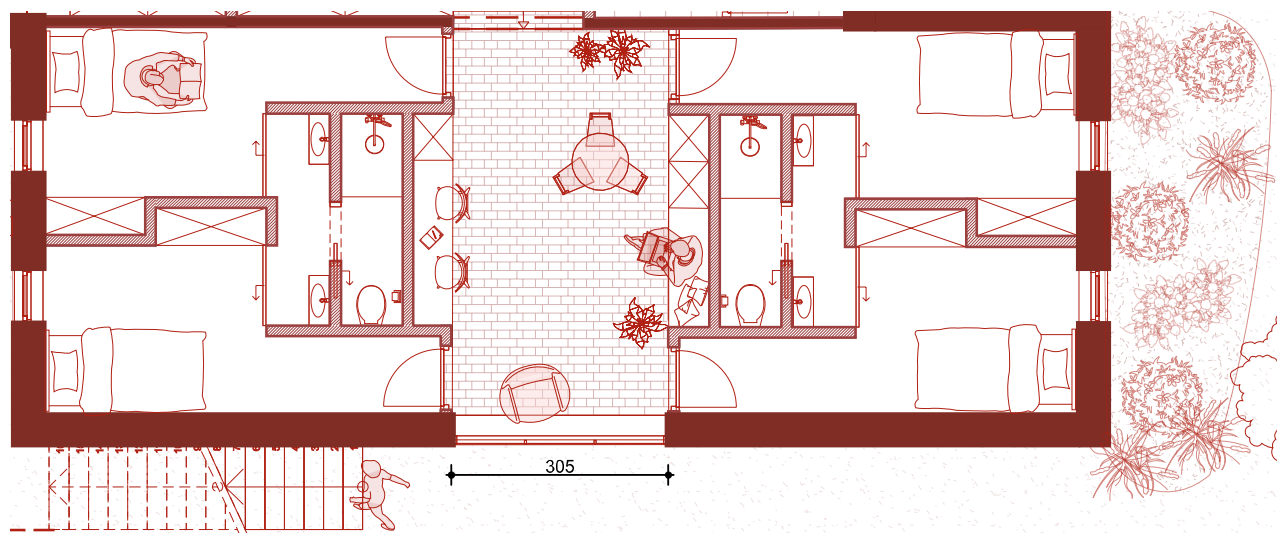
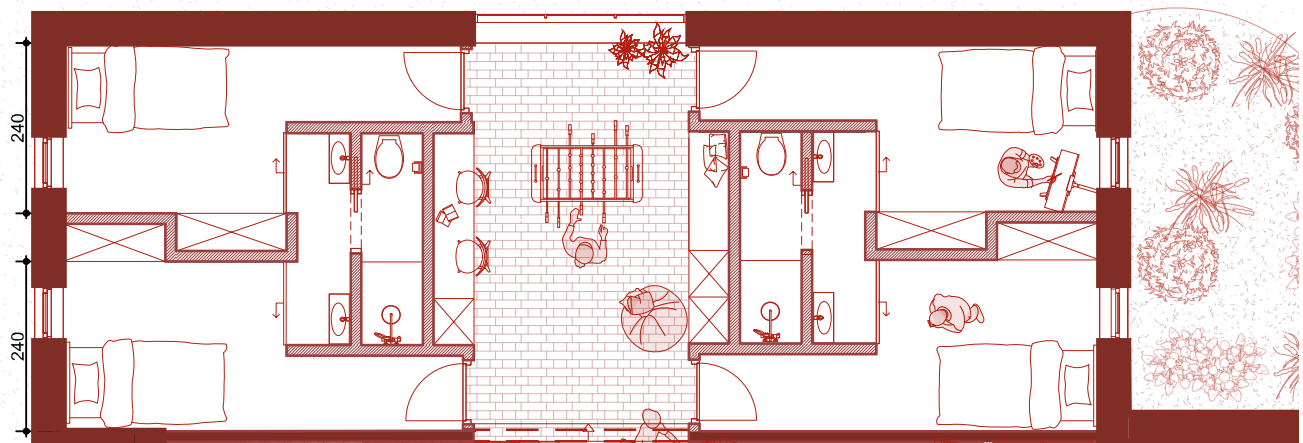
Figuur 87: Concept grondplan



Figuur 88: Grondplan 0 en +1







Figuur 89: Grondplan 0 uitgesneden

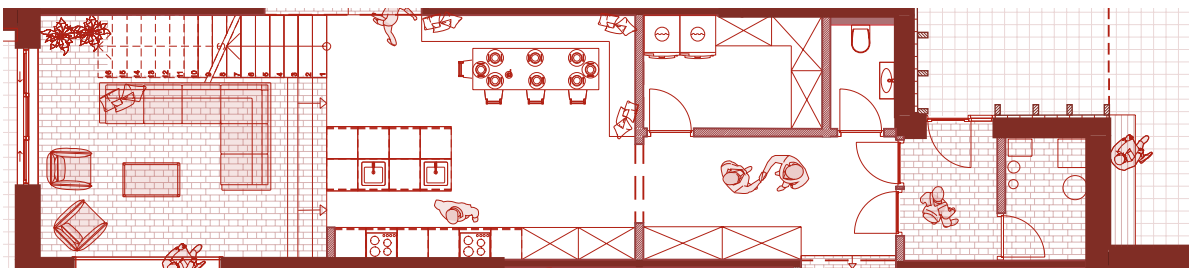
4.5.2 Programma

De functionele invulling van het transitiehuis is gebaseerd op een wetenschappelijk onderbouwd programma van eisen. Het ontwerp biedt plaats aan zestien deelnemers, waarbij elke deelnemer beschikt over een eigen slaapkamer als private terugtrekplek. De badkamers worden telkens gedeeld door twee bewoners. Deze sanitaire ruimtes zijn strategisch tussen de twee aangrenzende kamers gepositioneerd. Door gebruik van een schuifdeur kan deze makkelijk volledig geopend zijn of afgesloten worden. De deelnemers krijgen elk een eigen lavabo en delen een toilet en douche.

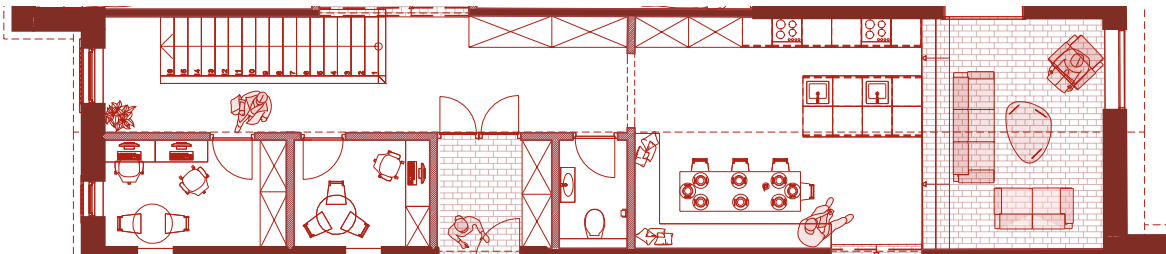


Figuur 90: Grondplan slaapkamers met gedeelde badkamer

Verder zijn er twee keukens en twee leefruimtes in het ontwerp opgenomen. Gesprekken tijdens het bezoek aan het transitiehuis in Mechelen toonden aan dat één leefomgeving delen met zestien bewoners te intens is. Meerdere keukens en leefruimtes verminderen de prikkels en verhogen de rust. Toch blijft samen eten essentieel, iets wat in de Belgische gevangenissen niet gedaan wordt. De verbondenheid onder de bewoners blijft dus van groot belang. De keuken en leefruimte fungeren als het hart van het huis, waar bewoners met elkaar in gesprek gaan. Ook voor de leef- en krachtcoaches is dit de centrale werkplek. Zij gaven zelf aan dat werken aan de grote leef- en keukentafel hen heel aanspreekbaar maakt. Dit versterkt het nauwe contact en zorgt ervoor dat zij altijd bereikbaar zijn voor de deelnemers.

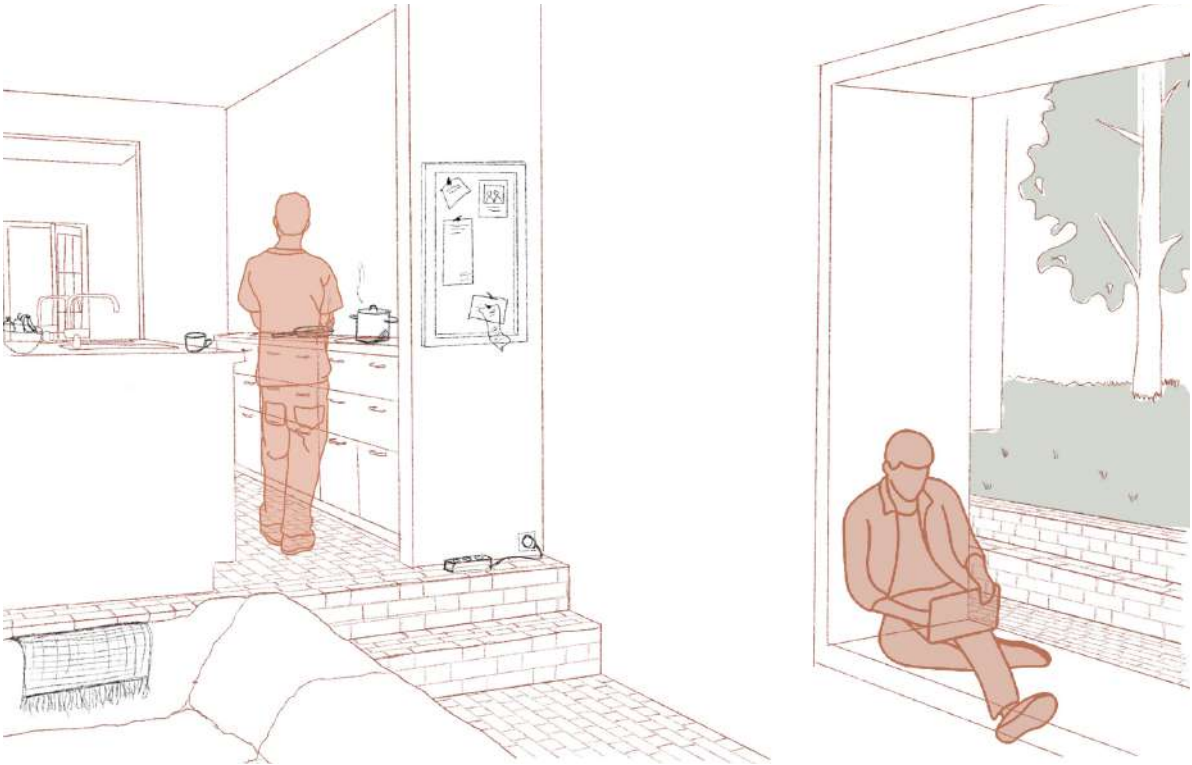


Figuur 91: Grondplan keuken en leefruimte verdieping 0

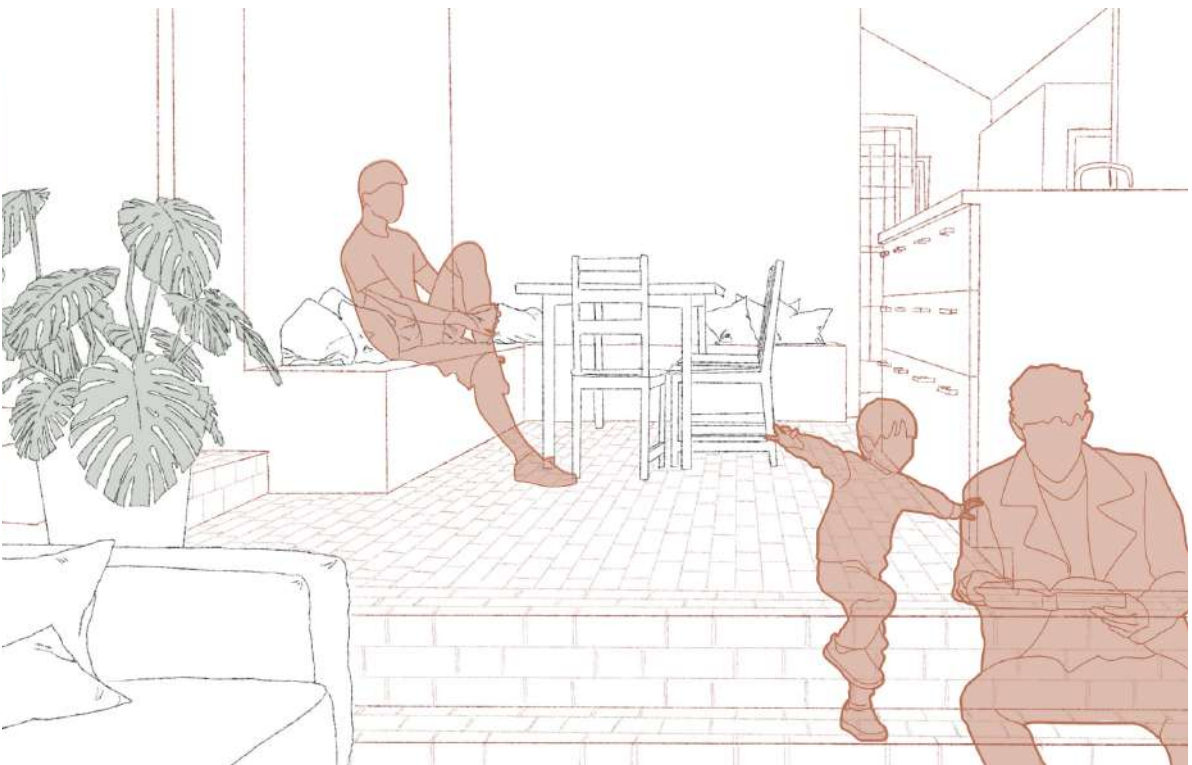


Figuur 92: Grondplan keuken en leefruimte verdieping +1

Elke deelnemer krijgt een eigen verantwoordelijkheid binnen het huishouden, zoals koken, poetsen of de was doen. Door deze dagelijkse taken zelf op te pakken, winnen de bewoners aan autonomie en competentie. Dit varieert van het klaarmaken van het ontbijt en koken voor elkaar tot het schoonmaken van de gedeelde ruimtes en de eigen slaapkamer. Om dit proces van zelfredzaamheid te ondersteunen, is er in het gebouw een centrale wasruimte voorzien waar de deelnemers zelf hun kleding kunnen wassen.

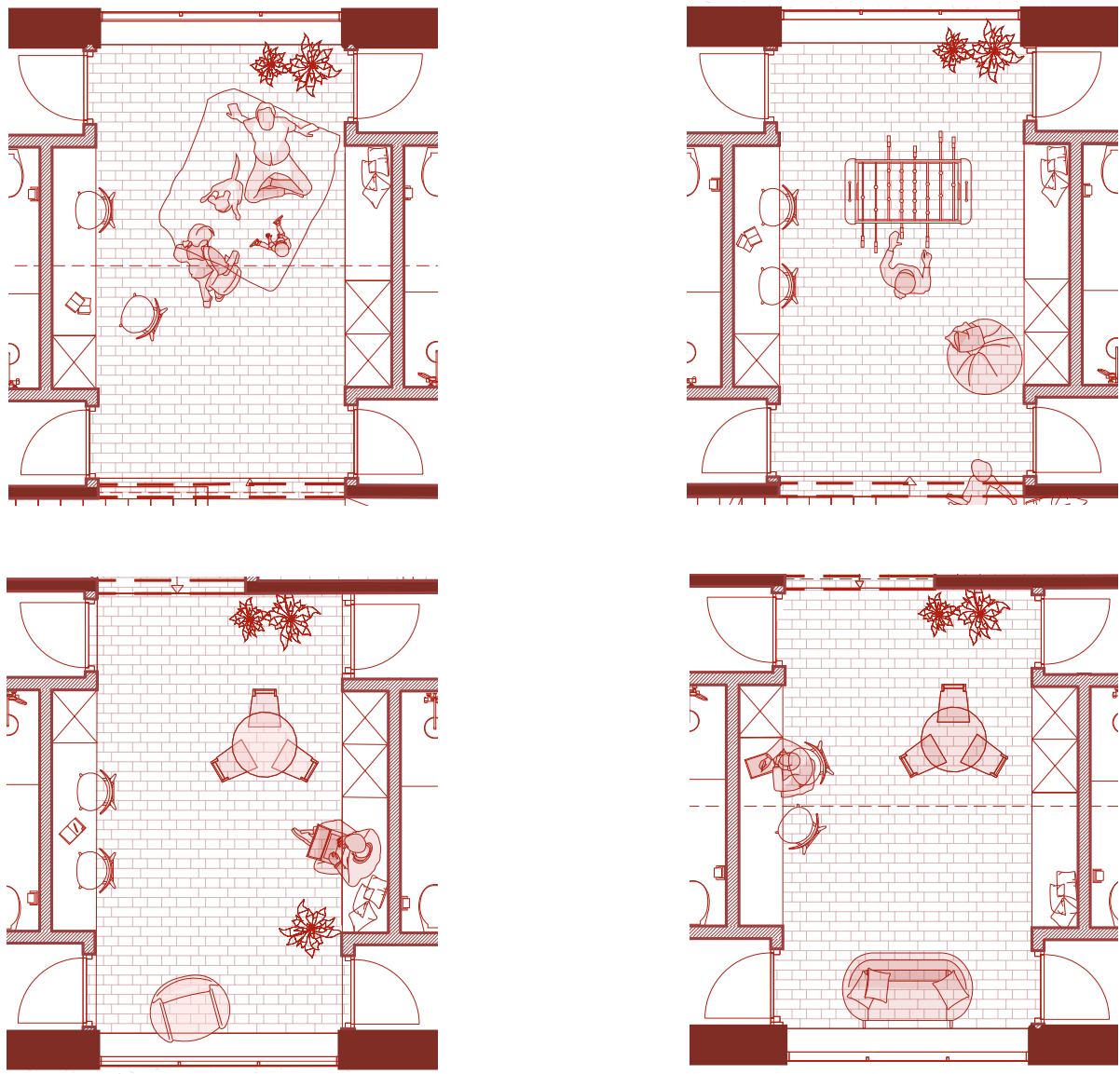


Figuur 93: Tekening keuken en leefruimte verdieping 0



Figuur 94: Tekening keuken en leefruimte verdieping +1

De belangrijkste troef van dit ontwerp zijn de tussenruimtes bij de slaapkamers, die telkens door vier bewoners worden gedeeld. Het gebouw telt vier van deze ruimtes: twee op de begane grond en twee op de bovenverdieping. Ze vormen een logische overgang van de drukke, gemeenschappelijke leefkeuken naar de private kamers. Gesprekken met bewoners en medewerkers van het transitiehuis in Mechelen toonden aan dat de drukte van de grote groep soms overweldigend is, waardoor mensen zich noodgedwongen terugtrekken op hun kamer. Deze flexibele overgangsruimte doorbreekt dat patroon. Door een subtiel hoogteverschil voelt de plek open maar toch intiem aan. Bewoners kunnen er samen studeren, sollicitatiebrieven schrijven, een tafeltennis spel spelen of rustig lezen. Ook is het de ideale plek om familie of kinderen in een rustigere, meer private setting te ontvangen. Door de inrichting vrij te laten, bepalen de vier bewoners zelf hoe ze de ruimte gebruiken en of ze het verkiezen om op hun kamer te zitten, in de gedeelde leefruimte of in de tussenruimte, wat direct bijdraagt aan hun autonomie en competentie.



Figuur 95: Grondplan van vier verschillende indelingen van de tussenruimtes

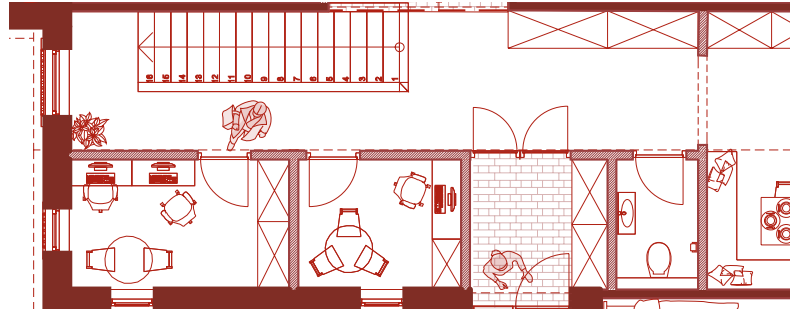


Figuur 96: Tekening interieur tussenruimtes 1

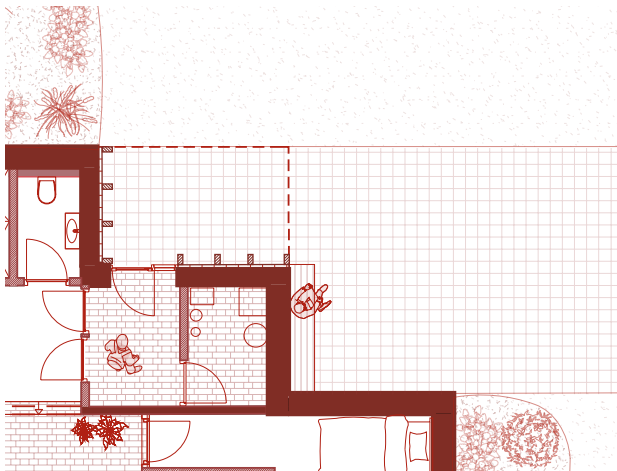


Figuur 97: Tekening interieur tussenruimtes 2

De bovenverdieping herhaalt in grote lijnen de indeling van de begane grond maar voegt daar een aantal belangrijke functies aan toe. Zo bevindt de tweede keuken en leefruimte zich op deze etage. Dankzij het gebruik van hoogteverschillen ontstaan er aparte zones, terwijl het open karakter van de woning behouden blijft. De leefruimte ligt aan de voorkant van het gebouw. Aan de achterkant zijn enkele kantoorruimtes ingericht. Dit zijn niet alleen werkplekken voor de leef- en krachtcoaches, maar ook spreekkamers. Hier kunnen de deelnemers in alle privacy praten met een coach of een extern vertrouwenspersoon, zoals een advocaat.



Figuur 98: Grondplan van kantoorruimtes +1



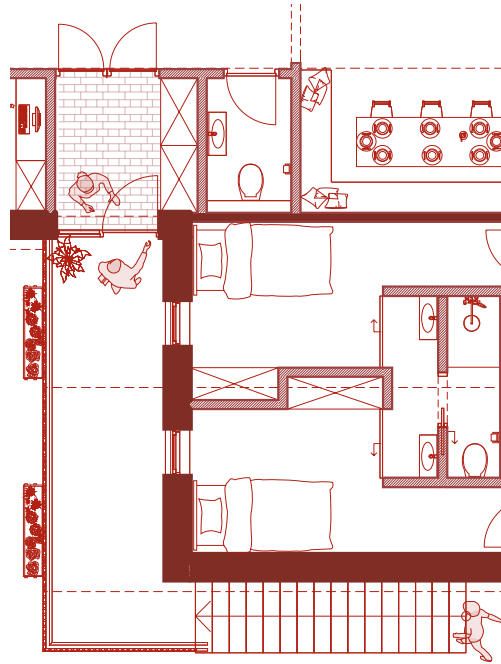
De ingang van het transitiehuis is bewust discreet gehouden en valt niet direct op vanaf de straat. De voordeur bevindt zich namelijk niet in de voorgevel, maar in de zijgevel onder een overdekte inkom. Dit zorgt voor een droge, beschutte aankomstplek die subtiel en ingetogen aanvoelt. Door op deze plek met een ander materiaal te werken, ontstaat er een mooie balans: de ingang blijft logisch en herkenbaar, maar dringt zich niet op. Een geïntegreerd zitbankje biedt bovendien een rustige wachtplek voor bezoekers.

Figuur 99: Grondplan inkom 0



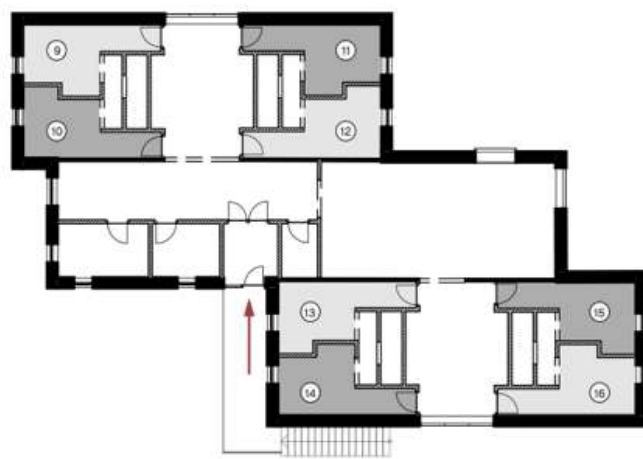
Figuur 100: Beelden inkom transitiehuis

Dankzij de twee keukens en leefruimtes kan er gewerkt worden met kleinere leefgroepen van telkens acht deelnemers per etage. Voor een vlottere circulatie heeft de bovenverdieping een eigen ingang aan de zijkant van de woning gekregen. Toch blijft er ook binnenshuis een connectie bestaan door een interne trap, zodat de kantoren en leefruimtes voor iedereen toegankelijk zijn. Deze tweede ingang is niet alleen functioneel voor de huidige werking maar biedt ook een grote troef naar de toekomst toe. Als de invulling van het transitiehuis op termijn verandert, blijft de gebouwschil behouden. Dankzij de extra inkom kan het pand in de toekomst met minimale aanpassingen worden opgedeeld in aparte appartementen. Dit maakt het ontwerp duurzaam en flexibel.



Figuur 101: Grondplan inkom +1

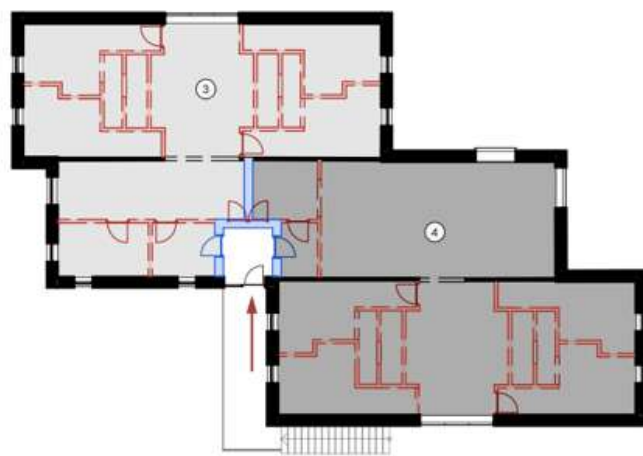
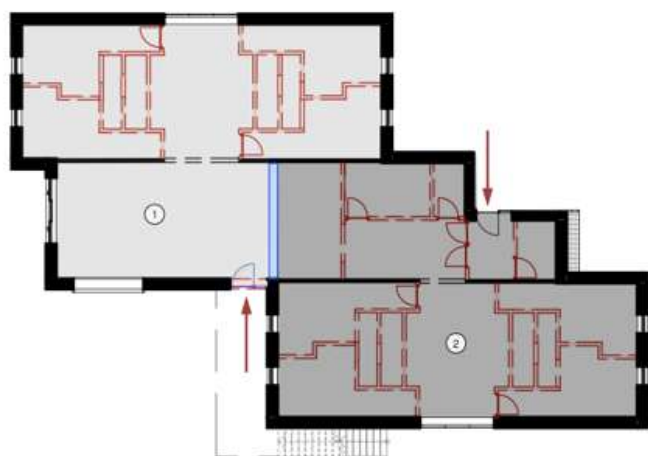
Scenario 1: Transitiehuis



Scenario 2: Studio's (co-living)



Scenario 3: Woningen



Figuur 102: Scenario's voor de toekomst

4.5.3 Materialiteit

De materialisatie van het transitiehuis is van doorslaggevend belang voor het slagen van het concept. Aan de buitenzijde moet het gebouw opgaan in de omgeving en een zekere anonimiteit uitstralen, zodat het naadloos inbedt in de bestaande woonwijk van Zwartberg-Zuid. Binnen in de woning verschuift de prioriteit naar het creëren van een uitgesproken huiselijke sfeer. Het moet een veilige haven zijn waar deelnemers tot rust kunnen komen en zich thuis voelen. Om dit te bereiken, vraagt het interieur om een balans tussen enerzijds warmte en geborgenheid uitstralen maar anderzijds voldoende duurzaam en robuust zijn om intensief dagelijks gebruik te weerstaan.



Figuur 103: Moodboard materialen transitiehuis

4.5.3.1 Huiselijkheid

Warme aardetinten en natuurlijke materialen zoals hout en baksteen geven het interieur een huiselijke en rustige uitstraling. De bakstenen zijn niet alleen in de gevel verwerkt, maar komen ook terug op de vloeren van de leefruimtes, de tussenruimtes en de kleine trappen die de ruimtes verbinden met elkaar. Dit materiaal is erg duurzaam, gemakkelijk in onderhoud en brengt sfeer in huis. Ook het hout zorgt voor warmte en rust en het is onderhoudsvriendelijk. Omdat de niet-dragende muren van hout zijn gemaakt kunnen ze in de toekomst eenvoudig worden verwijderd om de indeling flexibel aan te passen. De keukenbladen, vensterbanken en badkamertegels worden gemaakt van gerecycleerde bakstenen. Op de projectsite stond namelijk een klein gebouwtje waarvan de stenen worden gerecupereerd en omgevormd tot terracottategels. De dieprode kleur van deze stenen versterkt het warme thuisgevoel, zonder in te leveren op duurzaamheid en onderhoudsgemak.



Figuur 104: Materialiteit transitiehuis

4.5.3.2 Anonimiteit

Om het transitiehuis in alle anonimiteit in de woonwijk in te bedden, wordt gekozen voor een traditionele massiefbouw. De nieuwbouw wordt exact op de rooilijn van de omliggende woningen geplaatst, waardoor het straatbeeld wordt voortgezet. Het volume is voorzien van drie traditionele zadeldaken waarbij de kroonlijst nauwkeurig is uitgelijnd met de naburige bebouwing. Hoewel het gebouw door dit traditionele metselwerk en de dakvorm naadloos opgaat in zijn context, is er een subtiel architecturale laag aan toegevoegd die het ontwerp een moderne toets geeft. Dit komt tot uiting in de textuur van de gevel: er is gekozen voor een specifiek metselwerkverband in de plint dat verschilt van het verband op de rest van de woning. Daarnaast liggen enkele raampartijen dieper of juist verder uit de gevel om meer dieptewerking en reliëf te creëren. Tot slot draagt ook de inkompartij bij aan het discrete karakter. Dit om de anonimiteit van zowel de deelnemers als de bezoekers te waarborgen.



Figuur 105: Woningen in de wijk van Zwartberg-Zuid



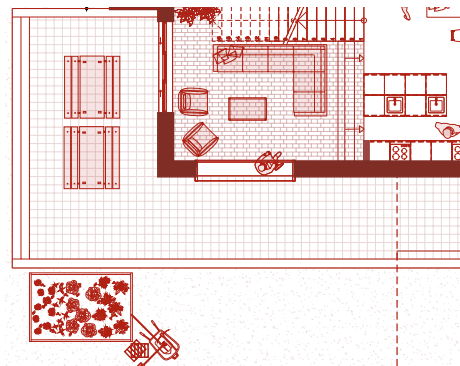
Figuur 106: Gevelbeeld transitiehuis met context



Figuur 107: Rechterzijgevel transitiehuis

4.5.4 Buitenruimte

Het transitiehuis beschikt eveneens over een doordachte buitenruimte. Aan de voorzijde bevindt zich een voortuin die aansluit bij het typische straatkarakter van de woonwijk. Aan de achterzijde is een terras ontworpen waar de deelnemers buiten kunnen verblijven. Dit terras ligt bewust wat lager. Omdat ook de aanliggende leefruimte binnen met enkele treden is verlaagd, sluit het terras hier naadloos op aan. Deze lagere ligging heeft twee grote voordelen: de bewoners zitten er goed uit de wind, en het terras voelt direct een stuk intiemer en beschutter aan. Het is niet volledig verborgen voor de buitenwereld maar biedt de deelnemers wel de gewenste privacy.



Figuur 108: Grondplan buitenruimte

4.6 Publieke functie: Sociale Hub

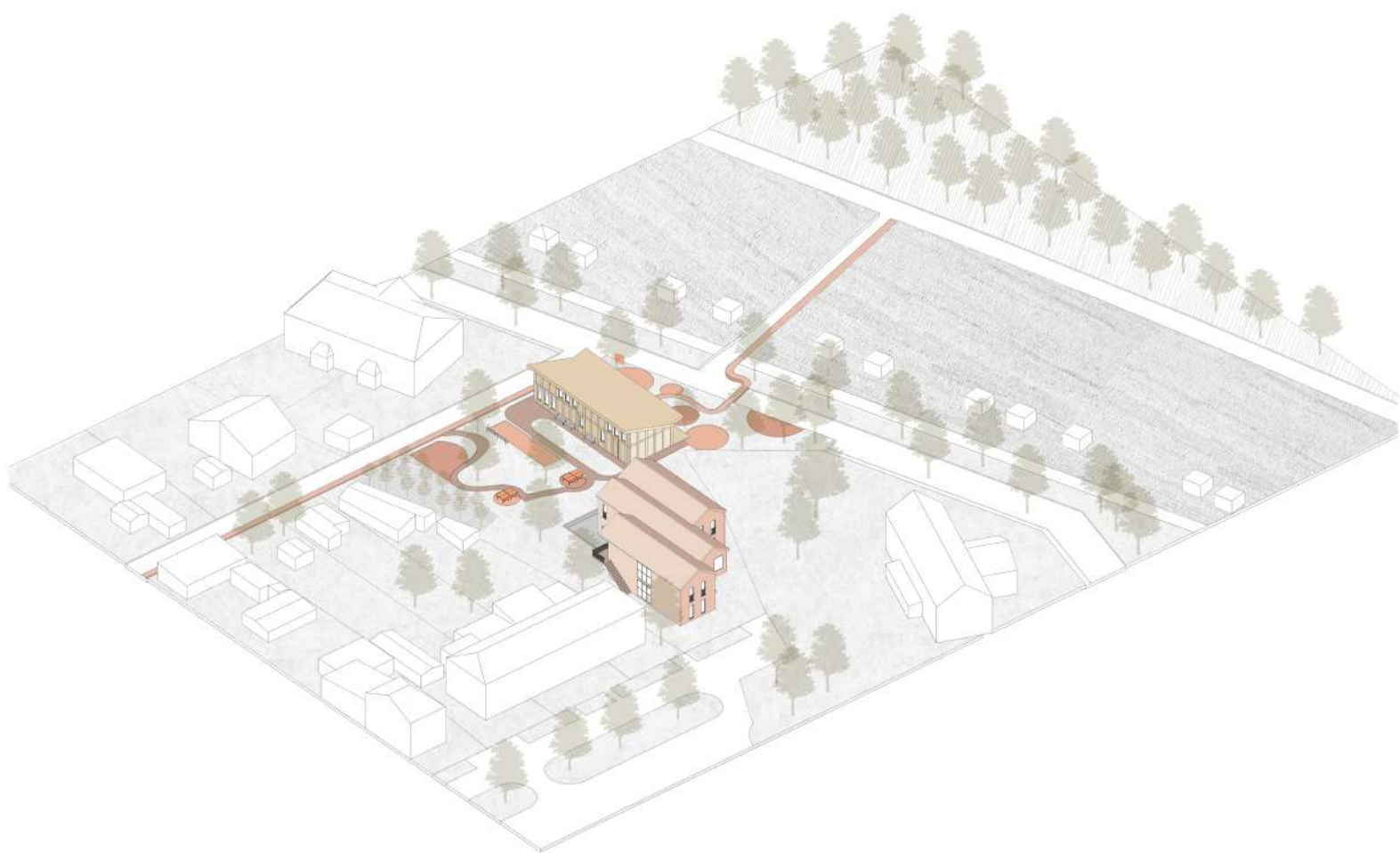
Vanuit het scenario heeft elk project een publieke functie gekregen. Dit zorgt voor een mooie kruisbestuiving tussen de projecten én met de buurtbewoners van Zwartberg. In dit project krijgt de publieke functie de vorm van een sociale hub. Dit wordt een centrale ontmoetingsplek waar de buurt, de bewoners van het transitiehuis en de doelgroepen van de andere projecten binnen het zorgnetwerk elkaar kunnen ontmoeten.

4.6.1 Concept

Het doel van de sociale hub is om ontmoetingen te stimuleren en buurtbewoners samen te brengen. In tegenstelling tot het introverte en anonieme karakter van het transitiehuis, is het voor deze hub juist cruciaal dat het gebouw herkenbaar en laagdrempelig aanwezig is in de wijk. Een omhooggerichte luifel markeert de entree en fungeert als een architecturaal gebaar dat de buurt uitnodigt om binnen te treden. Zoals eerder vermeld, opent deze publieke functie zich naar de omgeving; het gebouw is daarom strategisch gepositioneerd aan de zijde van de site die in directe verbinding staat met het Kolenspoor. Dankzij een duidelijke invalsweg vanaf dit spoor valt het volume goed op in de wijk en profileert het zich als een centraal ontmoetingspunt. Zowel de sportvelden buiten als het restaurant en de fitnessruimte binnen faciliteren sociale interactie. Deze openheid vertaalt zich ook in de materialisatie van de gevel, die grotendeels bestaat uit glas en hout.



Figuur 109: Beeld publieke functie/paviljoen/sociale Hub

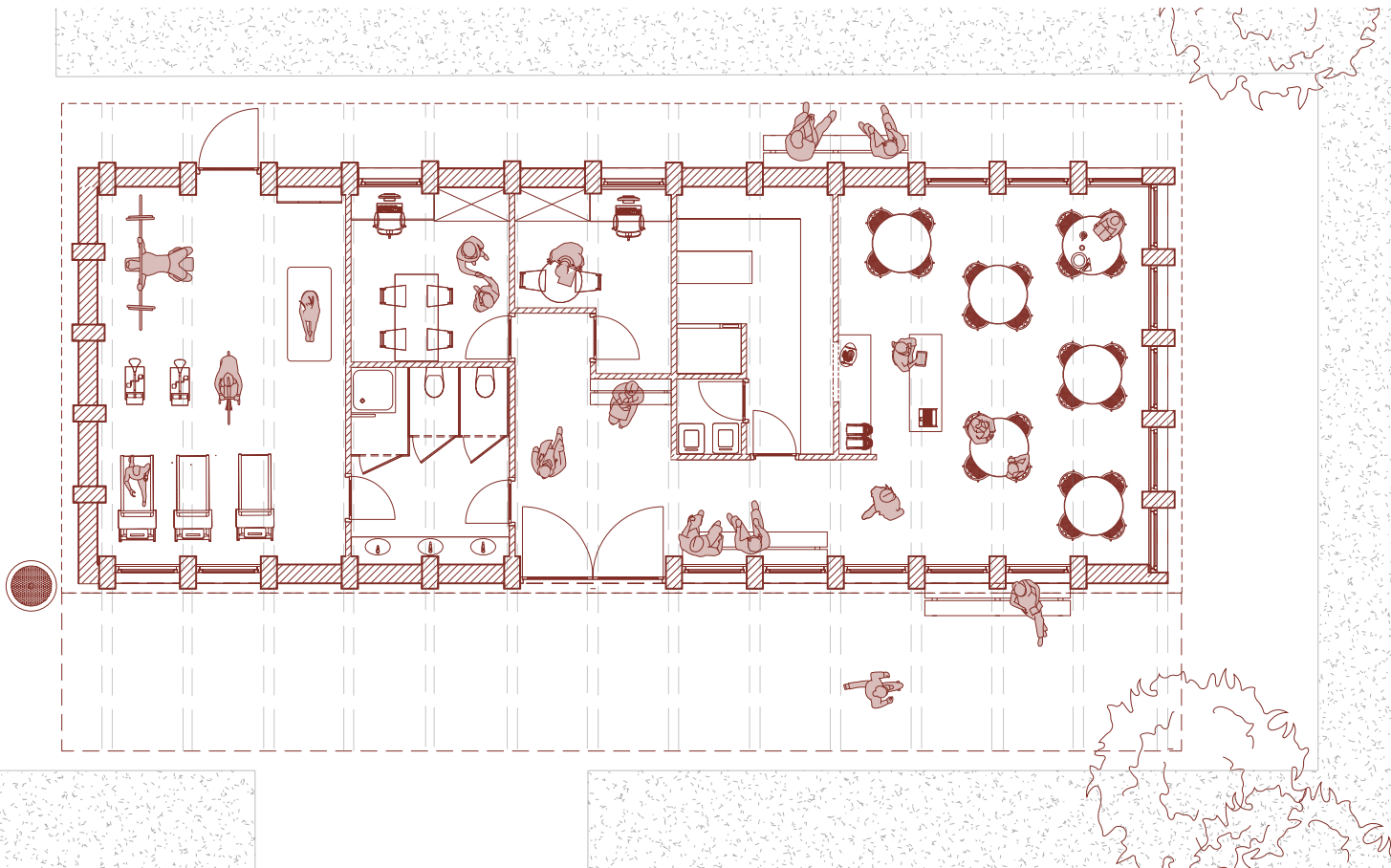


Figuur 110: Isometrie site

4.6.2 Programma

Door een sociaal restaurant op de site te vestigen, trekken we buurtbewoners aan. Enkele deelnemers uit het transitiehuis kunnen hier worden tewerkgesteld. Dit zorgt voor een laagdrempelige kennismaking tussen de buurt en de bewoners van het transitiehuis, wat helpt om het 'Not In My Backyard'-gevoel (NIMBY) tegen te gaan.

Daarnaast biedt het project ruimte aan enkele kantoren. Hierdoor kunnen zorginstanties uit het centrum van Genk, zoals het OCMW, de VDAB of het CAW, een aantal dagen per week in Zwartberg aanwezig zijn. De wijk Zwartberg-Zuid kampt met enkele sociale en economische uitdagingen en ligt fysiek een stuk van het centrum verwijderd. Door de instanties naar de wijk te brengen, verlagen we de mentale drempel voor buurtbewoners om hulp te zoeken. Tegelijkertijd kunnen ook de bewoners van het transitiehuis hier terecht, aangezien zij tijdens hun reclasseringsplan nauw met deze diensten samenwerken. Op het buitenterrein van de site zijn verschillende sport- en recreatievoorzieningen geïntegreerd, waaronder een basketbalveld, outdoor fitnessstoestellen en een petanquebaan.



Figuur 111: publieke functie/paviljoen/sociale Hub

4.6.3 Materialiteit

Omdat dit gebouw juist heel zichtbaar moet zijn voor de buurt, is er gekozen voor een open houtconstructie van gelamineerde houten balken. Door de gevel open te werken, opent het gebouw zich letterlijk voor de buurt. De grote luifel aan de voorkant zorgt voor een duidelijk en gastvrij welkom voor de buurtbewoners, en biedt tegelijk een overdekte entree met een aantal zitplekken. Ook binnen is de houtconstructie duidelijk zichtbaar. De hoge ruimtes geven de hub een heel open en licht gevoel.



Figuur 112: Beeld interieur sociale Hub



Figuur 113: Beeld exterieur sociale Hub

4.7 Connectie tussen transitiehuis en sociale HUB

Omdat er twee heel verschillende functies op de site komen, is de onderlinge relatie belangrijk. Het transitiehuis moet anoniem opgaan in de wijk, wat in sterk contrast staat met de sociale hub die een open buurtfunctie heeft. Het ontwerp benut de troeven van het perceel optimaal: een duidelijke invalsweg vanaf het Kolenspoor trekt de aandacht naar de herkenbare buurtfunctie, terwijl het transitiehuis juist opgaat in de omgeving. Vanwege dit grote contrast zijn de volumes niet fysiek met elkaar verbonden. Beide gebouwen functioneren volledig afzonderlijk.

Wel zorgt een subtiel materiaalgebruik voor samenhang. De baksteenstructuur uit de plint van het transitiehuis komt bijvoorbeeld terug in de plint en zijgevel van de sociale hub. Ook de uitgesproken dakvormen laten zien dat de gebouwen familie van elkaar zijn. Ze hebben beide opvallende dakhellingen en zijn afgewerkt met rood zink. Daarnaast is de houten balkenstructuur van de sociale hub subtiel herkenbaar bij de ingang van het transitiehuis. De dakgoten benadrukken het verschil in karakter: bij het transitiehuis is gekozen voor een traditionele Vlaamse dakgoot, terwijl de afvoer bij de publieke functie juist mag opvallen. Een grote, v-vormige ijzeren goot in het midden van het dakvlak trekt hier de aandacht, waarbij het regenwater via een regenketting naar beneden stroomt. Door slim te spelen met dezelfde kleuren en materialen vormen de twee aparte gebouwen toch één duidelijke familie.



Figuur 114: Inspiratiebeeld dakgoot (Bueronoto, z.d.)



Figuur 115: Beeld exterieur luifelstructuur

Figuur 116:
Rechterzijgevel
transitiehuis



4.8 Conclusie

Dit onderzoek startte met de vraag hoe de architectuur van een transitiehuis vanuit een 'humane leefomgeving' kan bijdragen aan de autonomie en de re-integratie van bewoners. Uit de historische analyse blijkt dat de Belgische detentie-infrastructuur nog steeds gevangen zit in de erfenis van het 19e-eeuwse systeem-Ducpétiaux. Hoewel beleidsmakers hedendaagse gevangenissen zoals in Beveren en Dendermonde als 'humaan' bestempelen, blijven de fysieke kenmerken, het stervormige grondplan, het panoptische toezicht en de focus op individuele afzondering, nagenoeg ongewijzigd. Deze architectuur, die ooit werd ontworpen vanuit het idee dat isolatie zou leiden tot berouw, resulteert in de praktijk vooral in psychologische schade en een totaal verlies van autonomie.

Dit onderzoek toont aan dat de huidige focus op schaalvergroting en efficiëntie voor het personeel de re-integratie paradoxaal genoeg belemmert. In grootschalige detentiecomplexen zorgt de administratieve druk en overbevolking ervoor dat essentiële dagbesteding zoals onderwijs, cultuur en arbeid, vaak wegvalt. Hierdoor worden gedetineerden gedwongen tot een passieve rol in het systeem. Wanneer we dit spiegelen aan het Scandinavische systeem, waar de architectuur gebaseerd is op menswaardigheid en vaak een leefgroepwerking, zien we dat lagere recidivecijfers hand in hand gaan met een minder institutionele gebouwtypologie.

Om de vicieuze cirkel van recidive in België te doorbreken, is er nood aan een nieuwe architecturale typologie: het transitiehuis. Uit gesprekken met (ex-)gedetineerden en personeel uit de gevangenis van Mechelen komt naar voren dat de fysieke omgeving een cruciale rol speelt in de overgang naar de vrijheid. Als architect kunnen we hierop inspelen door drie fundamentele ontwerpprincipes te hanteren. Ten eerste is de stedelijke inbedding cruciaal. Door het transitiehuis midden in een woonwijk of stedelijke context te plaatsen, nabij voorzieningen zoals: onderwijs, werkgelegenheid, sport en openbaar vervoer, wordt re-integratie vergemakkelijkt. Ten tweede moet het ontwerp de autonomie herstellen door een gradatie van ruimtes aan te bieden. Door de cel te vervangen door een personaliseerbare kamer en deze te koppelen aan kleinschalige, collectieve keukens, leefruimtes en 'tussenruimtes', leert de bewoner weer om sociale interacties aan te gaan en eigen keuzes te maken. Ten slotte moet de architectuur de drempel met de buurt verlagen en het "Not In My Backyard"-idee bestrijden door plekken te creëren op de site waar bewoners en buurtgenoten elkaar informeel ontmoeten.

Het ontwerp in deze masterscriptie voor een transitiehuis, ontwikkeld binnen het seminarie Designing for More, vormt hiermee een direct antwoord op de tekortkomingen van het huidige systeem. Het bewijst dat de architect geen afstandelijke ontwerper mag zijn maar een onderzoeker die de leefwereld van de eindgebruiker als uitgangspunt neemt. Dit ontwerp breekt dan ook met het klassieke detentiemodel. Door de fysieke omgeving vorm te geven als een ondersteunend middel naar het terug stapsgewijs herwinnen van de autonomie, zelfredzaamheid en verbondenheid, legt de architectuur de basis voor een duurzame terugkeer in de samenleving. De conclusie is dan ook helder: een humane detentie zoals een transitiehuis vereist niet alleen een nieuw beleid maar bovenal een nieuwe vorm van architectuur die de menselijke schaal centraal stelt.

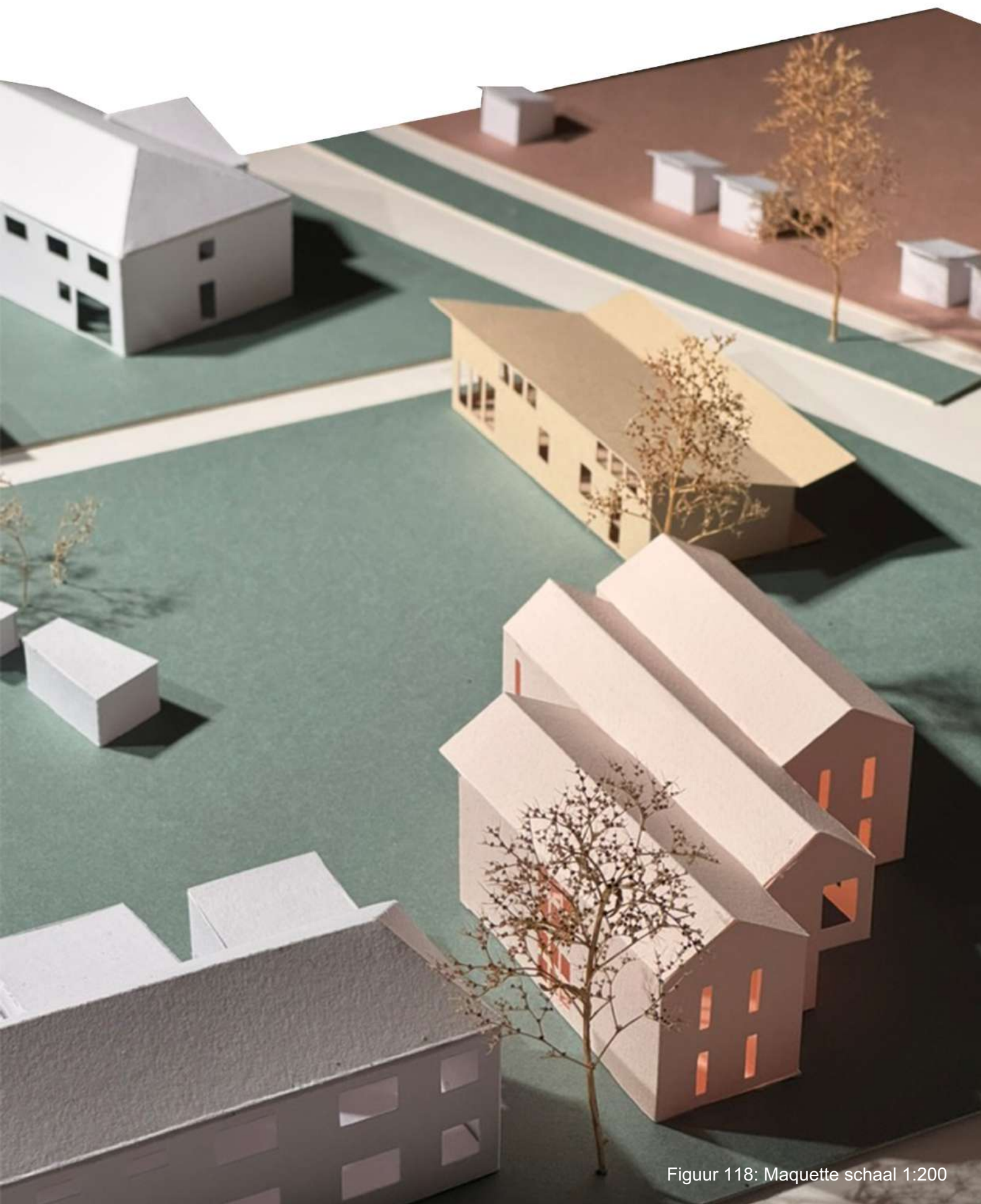


Figuur 117: Maquette schaal 1:200

4.9 Discussie

Ondanks deze inzichten kent het onderzoek enkele beperkingen. De tijdsspanne van één jaar dwong tot een specifieke focus. Hoewel het, ondanks de complexe toegankelijkheid van detentiecentra, gelukt is om diepgaande gesprekken te voeren met zowel gedetineerden als personeel, lag de nadruk hoofdzakelijk op de context van Mechelen. Een breder opgezet onderzoek, waarbij meerdere gevangenissen en transitiehuizen worden vergeleken, zou de algemene geldigheid van de conclusies verder kunnen versterken.

Daarnaast opent dit onderzoek de deur naar diverse nieuwe onderzoeksvragen. Zo is er verdere studie nodig naar specifieke doelgroepen zoals ouderen in detentie, die unieke ruimtelijke behoeften hebben op het vlak van zorg. Ook voor vrouwen, die slechts 5% van de populatie uitmaken, ontbreekt het momenteel aan specifieke transitiehuizen. Hier botst de praktijk op een geografische paradox: de noodzaak voor nabijheid bij het eigen netwerk versus de kleinschaligheid van de doelgroep. Hoe we deze spanning architecturaal kunnen oplossen zonder terug te vallen op centrale, grootschalige instellingen, is een essentieel vraagstuk voor de toekomst. Dit onderzoek dient hiermee als fundament voor een ontwerpmethodiek waarbij de menselijke maat en het stapsgewijs herwinnen van autonomie centraal staan binnen de architectuur van detentie.



Figuur 118: Maquette schaal 1:200

Bibliografie

- Bueronoto. (z.d.). *Nehms*. Geraadpleegd op 24 mei 2026, van <https://bueronoto.de/nehms/>
- Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen (CTRG). (2021). *Verslag bezoek aan de transitiehuizen te Mechelen en Edingen* (Verslag nr. 2021/01). Federale Overheidsdienst Justitie. https://ctrg.belgium.be/wp-content/uploads/2022/01/CTRG-V2021-1_TH_NL-Final.pdf
- Davies, P., & Schofield, R. (2022). Villa Medicea at Poggio a Caiano: new observations. *Palladio. Rivista di Storia dell'architettura e restauro*, 60, 7-58.
- Dierendonckblanke Architecten. (z.d.). *Het GielsBos*. Geraadpleegd op 28 december 2025, van <https://dierendonckblanke.eu/projects/het-gielsbos/>
- Dogma. (2024). *Dogma: Urban villa. From speculation to cooperation* [Tentoonstellingsgids]. Vlaams Architectuurinstituut. https://www.vai.be/volumes/general/DOGMA-EXHIBITION-GUIDE_EN_03.10.2024.f1727966629.pdf?v=1727966605
- Dogma, Aureli, P. V., & Tattara, M. (2025). *The Urban Villa: From speculation to cooperation*. Black Square; Vlaams Architectuurinstituut (VAi).
- Groenewegen, P., van den Berg, A. E., de Vries, S., & Verheij, R. A. (2006). *Vitamin G: Effects of green space on health, well-being and social safety*. *BMC Public Health*, 6, 149. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-6-149>
- Li, Y., Mao, Y., Mandle, L., Rydström, A., Remme, R. P., Wu, T., Lu, Y., Daily, G. C., & Guerry, A. D. (2025). *Acute mental health benefits of urban nature*. *Nature Cities*, 2, 720–731. <https://doi.org/10.1038/s44284-025-00286-y>
- Osar architecten. (z.d.). *Mandana Genk*. Geraadpleegd op 28 december 2025, van <https://osar.be/mandana-genk/>

Figurenlijst

Figuur 71: *Detentie in Vlaanderen.*

Figuur 72: *Bereikbaarheid Genk.*

Figuur 73: *Functiekaart en wandelafstand.*

Figuur 74: *Satellietbeeld van site.*

Figuur 75: *Analyse van de site, deel 1.*

Figuur 76: *Analyse van de site, deel 2.*

Figuur 77: *Bestaande toestand site.*

Figuur 78: *Inplantingsplan.*

Figuur 79: *Collage sociaal restaurant en sociale Hub.*

Figuur 80: *Persona's uit scenario.*

Figuur 81: Osar Architecten. (z.d.). *Grondplan van het zorgcentrum Mandana in Genk.*

Figuur 82: Dierendonckblancke Architecten. (z.d.). *Grondplan en snede van Het Gielbos in Gierle.*

Figuur 83: Dierendonckblancke Architecten. (z.d.). *Interieur met warme kleuren en materialen van Het Gielbos in Gierle.*

Figuur 84: Dierendonckblancke Architecten. (z.d.). *Huiselijke uitstraling van de site door variatie aan dakvormen.*

Figuur 85: Dogma et al. (2025). *Ontwerp voor stedelijke villa.*

Figuur 86: Dogma et al. (2025). *Grondplan van Villa Medicea, Poggio a Caiano.*

Figuur 87: *Concept grondplan.*

Figuur 88: *Grondplan 0 en +1.*

Figuur 89: *Grondplan 0 uitgesneden.*

Figuur 90: *Grondplan slaapkamers met gedeelde badkamer.*

Figuur 91: *Grondplan keuken en leefruimte verdieping 0.*

Figuur 92: *Grondplan keuken en leefruimte verdieping +1.*

Figuur 93: *Tekening keuken en leefruimte verdieping 0.*

Figuur 94: *Tekening keuken en leefruimte verdieping +1.*

Figuur 95: *Grondplan van vier verschillende indelingen van de tussenruimtes.*

Figuur 96: *Tekening interieur tussenruimtes 1.*

Figuur 97: *Tekening interieur tussenruimtes 2.*

Figuur 98: *Grondplan van kantoorruimtes +1.*

Figuur 99: *Grondplan inkom 0.*

Figuur 100: *Beelden inkom transitiehuis.*

Figuur 101: *Grondplan inkom +1.*

Figuur 102: *Scenario's voor de toekomst.*

Figuur 103: *Moodboard materialen transitiehuis.*

Figuur 104: *Materialiteit transitiehuis.*

Figuur 105: *Woningen in de wijk van Zwartberg-Zuid.*

Figuur 106: *Gevelbeeld transitiehuis met context.*

Figuur 107: *Rechterzijgevel transitiehuis.*

Figuur 108: *Grondplan buitenruimte.*

Figuur 109: *Beeld publieke functie/paviljoen/sociale Hub.*

Figuur 110: *Isometrie site.*

Figuur 111: *publieke functie/paviljoen/sociale Hub.*

Figuur 112: *Beeld interieur sociale Hub.*

Figuur 113: *Beeld exterieur sociale Hub.*

Figuur 114: *Bueronoto. (z.d.). Inspiratiebeeld dakgoot.*

Figuur 115: *Beeld exterieur luifelstructuur.*

Figuur 116: *Rechterzijgevel transitiehuis.*

Figuur 117 en 118: Maquette schaal 1:200.

